

ISSN 2074-8167

*Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

Наукові записки кафедри педагогіки

Scientific notes of the pedagogical department

Випуск 47 / Issue 47

Заснований 1996 року

Харків 2020

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України №886 від 02.07.2020 року збірник включено до Переліку наукових фахових видань України, Категорія Б, педагогічні спеціальності – 011, 012, 013, 014, 015, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Спеціальність: педагогічні науки.

Журнал відображено у базах даних: Google Scholar, Національна бібліотека імені В. І. Вернадського.

До збірника наукових праць включено статті з проблем сучасної теорії і практики освіти, навчання та виховання. Авторами наукових праць розміщуються результати науково-дослідної діяльності в галузі педагогіки співробітництва, нових педагогічних технологій соціалізації та самореалізації особистості.

Для науковців, аспірантів, викладачів закладів вищої освіти, студентів, учителів.

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 17 від 30 Листопада 2020 р.)*

Головний редактор:

Школа О. М., завідувач кафедри фізичного виховання КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, канд. пед. наук, доц., м. Харків, Україна

Редакційна колегія:

Голубнича Л. О., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов № 3, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.

Васьківська Г. О., доктор педагогічних наук, професор Інституту педагогіки НАПН України, завідувач відділу дидактики.

Тиха Рената, доктор корекційної педагогіки, доктор філософії Інституту Комунальної Інтеграції університету Міннесоти (США).

Матвєєва О. О., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри музично-інструментальної підготовки вчителя ХНПУ імені Г. С. Сковороди.

Перетяга Л. Є., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри спеціальної педагогіки, керівник науково-методичної лабораторії з охорони, розвитку та вдосконалення голосу представників голосомовних професій ХНПУ імені Г. С. Сковороди.

Койчева Т. І., доктор педагогічних наук, професор

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Кононець Н. В., доктор пед. наук кафедра економічної кібернетики, бізнес-економіки та інформаційних систем ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Браян Е., доктор філософії, професор Інституту Комунальної Інтеграції університету Міннесоти (США) Institute on Community Integration (USA)

Петриченко Л. О., перший проректор КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, доктор педагогічних наук, доцент, кафедра педагогіки, психології та менеджменту.

Жерновникова О. А., доктор педагогічних наук, доцент Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, завідувач кафедри математики.

Пономарьова Г. Ф., ректор КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України.

Жукова О. А., кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедрою педагогіки, факультет психології, ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Лугасва Т. В., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедра педагогіки, факультет психології, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна

Роганова М. В., завідувач кафедри теорії та методики дошкільної освіти КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, доктор педагогічних наук, професор

Степанець І. О., проректор з науково-педагогічної роботи КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, кандидат педагогічних наук, доцент

Харківська А. А., проректор з науково-педагогічної роботи КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, доктор педагогічних наук, професор

Чернецька Ю. І., професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, доктор педагогічних наук, доцент

Комишан А. І., кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра педагогіки, факультет психології, ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Наливайко О. О., кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра педагогіки, факультет психології, ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Шведова Я. В., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедра педагогіки, факультет психології, ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Махновський С. С., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедра педагогіки, факультет психології, ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Адреса редакції:

61022, Україна, м. Харків,

майдан Свободи, 6, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, к. 612

Кафедра педагогіки. Тел. (057) 707-51-78

E-mail: zapiskinaukovi@gmail.com

Електронну версію збірника розміщено на сайті: periodicals.karazin.ua/pedagogy, pedagogic@karazin.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію Серія KB № 24294-14134 Р від 27.12.2019 р.

According to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 886 of 02.07.2020, the collection is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, category B, pedagogical specialties, – 011, 012, 013, 014, 015, in which the results of the dissertation works for obtaining the scientific degrees of doctor and candidate of sciences can be published.

Specialty: pedagogical sciences.

The journal is displayed in the databases: Google Scholar, Vernadsky National Library of Ukraine

The collection of scientific papers includes articles on the problems of modern theory and practice of education, training and upbringing. The authors of the scientific works publish the results of their research activities in the field of pedagogy of cooperation, new pedagogical technologies of socialization and personal self-realization.

The Journal is for scientists, graduate students, lecturers, students, teachers.

*Approved for publication by the Academic Board
of V. N. Karazin Kharkiv National University
(minutes № 17 of November 30th 2020)*

Editor-in-Chief:

Shkola O., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Kharkiv, Ukraine.

Editorial board:

Holubnycha L., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kharkiv, Ukraine.

Vaskivska H., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kiev, Ukraine.

Ticha R., Doctor of Correctional Education, PhD, Full Professor of the Institute on Community Integration, USA.

Matvieieva O., Doctor of Pedagogical Sciences, PhD, Associate-Professor, Kharkiv, Ukraine.

Peretyaha L., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kharkiv, Ukraine.

Koycheva T., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Ukraine.

Kononets N., Doctor of Pedagogical Sciences, Associate-Professor, Poltava, Ukraine.

Brian A., PhD, Full Professor of the Institute on Community Integration, USA.

Petrychenko L., Doctor of Pedagogical Sciences, Associate-Professor, Kharkiv, Ukraine.

Zhernovnykova O., Doctor of Pedagogical Sciences, Associate professor, Kharkiv, Ukraine.

Ponomarova H., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kharkiv, Ukraine.

Zhukova O., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Assoc. Prof., Kharkiv, Ukraine.

Lutaieva T., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Assoc. Prof., Kharkiv, Ukraine.

Rohanova M., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kharkiv, Ukraine.

Stepanets I., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor, Kharkiv, Ukraine.

Kharkivska A., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kharkiv, Ukraine.

Chernetska Yu., Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kharkiv, Ukraine.

Komychan A., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Assoc. Prof., Kharkiv, Ukraine.

Nalyvaiko O., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Assoc. Prof., Kharkiv, Ukraine.

Shvedova Yaroslava, Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Assoc. Prof., Kharkiv, Ukraine.

Makhnovskiy Serhii, Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Assoc. Prof., Kharkiv, Ukraine.

Editorial Board Address:

61022, Ukraine, Kharkiv,
4 Svobody Sq, 6, V.N. Karazin Kharkiv National University, room 612
Department of Pedagogy. Tel. (057) 707-51-78
Email: zapiskinaukovi@gmail.com
The Official Journal Website: periodicals.karazin.ua/pedagogy
Certificate of state registration of KV № 24294-14134 of P from 27.12.2019

ЗМІСТ

Г. М. Брославська, Т. Г. Дригач РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	7
Т. Л. Дорош ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА ТА ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ МИСТЕЦЬКОГО СПРЯМУВАННЯ В ДИСТАНЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ	14
О. А. Жукова, А. Є. Косогова РОЗВИТОК SOFT SKILLS В УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ ЧЕРЕЗ ВИРІШЕННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ЗАДАЧ У ФОРМАТІ ГРИ	21
О. А. Ігнатюк, А. І. Комишан, М. В. Бикова ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО ВІДДАЛЕНОГО НАВЧАННЯ (НА ПРИКЛАДІ КЛАСИЧНОГО ТА ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТІВ)	33
О. А. Мкртчян РЕАЛІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ 4-7 РОКІВ	43
Л. О. Голубнича, О. Ю. Мошинська ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОБЛЕМНОЇ ЛЕКЦІЇ В СЕРЕДИНІ ХХ СТОЛІТТЯ	51
Н. О. Лешньова, Л. В. Павлова, О. А. Сергеева ЗАНЯТТЯ ОРІЄНТОВАНІ НА ВИКОРИСТАННЯ ГУМОРУ: ВАЖЛИВІ ПИТАННЯ	58
Наливайко Олексій, Резніченко Ганна, Кулакова Інна, Кудасєва Олена, Бондаренко Анна, ВИВЧЕННЯ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ДОПОМОГОЮ ЦИФРОВИХ ДОДАТКІВ	64
Наливайко Олексій, Вакулєнко Анастасія, Землин Юлія ОСОБЛИВОСТІ ВИМУШЕНОГО КАРАНТИННОГО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	78

CONTENT

H.M. Broslavska, T.H Drygach DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF PRIMARY SCHOOL PUPILS.....	7
T. L. Dorosh PECULIARITIES OF INTERACTION BETWEEN A TEACHER AND A STUDENT MUSICIAN IN ONLINE EDUCATION	14
O. A. Zhukova, A. E. Kosogova DEVELOPMENT OF SOFT SKILLS OF STUDENTS OF SECONDARY SCHOOLS IN THE PROCESS OF EXTRACURRICULAR SCHOOL ACTIVITIES THROUGH SOLVING MATHEMATICAL PROBLEMS IN THE GAME FORMAT	21
Olha Ihnatiuk, Anatolii Komyschan, Maryna Bykova PECULIARITIES OF PROFESSIONAL TRAINING OF HIGHER EDUCATION SEEKERS OF PEDAGOGICAL SPECIALTIES IN CONDITIONS OF EMERGENCY REMOTE TEACHING (ON THE EXAMPLE OF CLASSICAL AND TECHNICAL UNIVERSITIES)	33
O. A. Mkrtichian IMPLEMENTATION OF TRAINING FOR EDUCATORS IN PRESCHOOL INSTITUTIONS FOR THE MUSICAL ABILITIES DEVELOPMENT IN CHILDREN AGED 4-7 YEARS	43
L. O. Holubnycha, O. Yu. Moshynska THE EXPERIENCE OF ORGANIZING A PROBLEM SOLVING LECTURE IN THE MIDDLE OF THE TWENTIETH CENTURY	51
N. O. Leishnova, L. V. Pavlova, O. A. Serheieva HUMOUR-ORIENTED CLASSES: CRUCIAL ISSUES.....	58
Oleksii Nalyvaiko, Hanna Reznichenko, Inna Kulakova, Olena Kudaieva, Anna Bondarenko LEARNING CHINESE USING DIGITAL APPLICATIONS.....	64
Oleksii Nalyvaiko, Anastasiia Vakulenko, Uliya Zemlin FEATURES OF FORCED QUARANTINE DISTANCE LEARNING	78

СОДЕРЖАНИЕ

Г. М. Брославская, Т. Г. Дрыгач РАЗВИТИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНИХ КЛАССОВ	7
Т. Л. Дорош ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ И СОИСКАТЕЛЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО НАПРАВЛЕНИЯ В ДИСТАНЦИОННОМ ПРОЦЕССЕ	14
О. А. Жукова, А. Е. Косогова РАЗВИТИЕ SOFT SKILLS У УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ В ПРОЦЕССЕ ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЫ ПОСРЕДСТВОМ РЕШЕНИЯ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ЗАДАЧ В ФОРМАТЕ ИГРЫ.....	21
О. А. Игнатьюк, А. И. Комышан, М. В. Быкова ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СОИСКАТЕЛЕЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В УСЛОВИЯХ ЧРЕЗВЫЧАЙНОГО УДАЛЕННОГО ОБУЧЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ КЛАСИЧЕСКОГО И ТЕХНИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТОВ).....	33
О. А. Мкртичан РЕАЛИЗАЦИЯ ПОДГОТОВКИ ВОСПИТАТЕЛЕЙ УЧРЕЖДЕНИЙ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДО РАЗВИТИЯ МУЗЫКАЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ 4-7 ЛЕТ	43
Л. А. Голубничая, Е. Ю. Мошинская ОПЫТ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОБЛЕМНОЙ ЛЕКЦИИ В СЕРЕДИНЕ XX СТОЛЕТИЯ.....	51
Н. А. Лешнева, Л. В. Павлова, Е. А. Сергеева ЗАНЯТИЯ ОРИЕНТИРОВАННЫЕ НА ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЮМОРА: ВАЖНЫЕ ВОПРОСЫ.....	58
Наливайко Алексей, Резниченко Анна, Кулакова Инна, Кудаева Елена, Бондаренко Анна, ИЗУЧЕНИЕ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА С ПОМОЩЬЮ ЦИФРОВЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ.....	64
Наливайко Алексей, Вакуленко Анастасия, Землин Юлия ОСОБЕННОСТИ ВЫНУЖДЕННОГО КАРАНТИННОГО ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ.....	78

УДК: 159.953.34 – 159.942.5

DOI: 10.26565/2074-8167-2020-47-01

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Г. М. Брославська

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
пров. Руставелі 7, Харків, Україна, 61001
broslavska2010@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-9839-4604>*

Т. Г. Дригач

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
пров. Руставелі 7, Харків, Україна, 61001
DrigachTG@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-0278-2777>*

Аналізуючи наукові дослідження, ми виявили проблему малої вивченості природи й елементів емоційного інтелекту, напрямків його становлення у дітей молодшого шкільного віку. Автори в своїй статті бажать більш ширше розкрити шляхи розв'язання цієї проблеми, яка є складною, суперечливою і, водночас, актуальною та затребуваною в сучасній психолого-педагогічній науці. Вони пов'язують наявність емоційного інтелекту в особистості з різноманітними звичками, роботою, щасливими моментами життя тощо. Чим менше уваги людина приділятиме розвитку власного емоційного інтелекту, тим більше часу вона затратить на врегулювання своїх та чужих емоцій (захвату, суму, радості, роздратування, переживання та ін.). У статті: розглянуто поняття емоційного інтелекту, який займає одне із найважливіших місць у житті людини (він поєднаний із усіма сферами її діяльності, працею, життєвими гараздами, звичками тощо); розкриваються природа та елементи емоційного інтелекту, що з'являється та плечається в дітей молодшого шкільного віку. Авторами проаналізовані методи сприятливі для формування емоційного інтелекту в учнів початкових класів, його вплив на поведінку дитини, на підвищення академічної успішності. Встановлено зв'язок розвитку емоційного інтелекту в дітей молодшого шкільного віку із такими поняттями як: соціалізація, комунікативність, адаптація. Педагогам початкової школи слід звернути увагу на формування в дітей різноманітних емоцій. Усвідомлення вчителями важливості наявності в школярів емоційного інтелекту сприяє направленості їх освітньої діяльності. Адже кожна емоція – це прояв певної поведінки; здійснення поступків; жести та слова, за допомогою яких кожна особистість зможе пояснити свою поведінку та дії. У статті: проаналізовано необхідність розвитку у дітей, а саме – учнів початкових класів, емоційного інтелекту для ефективної роботи в команді, успішного співробітництва, усвідомлення спільних інтересів, відкриття талантів, мотивації співпраці, ерудованості; наголошується, що під час освітнього процесу відбувається інтелектуальний розвиток дітей, поліпшення значущих особистісних якостей людини (самостійність, працьовитість тощо).

Ключові слова: емоційний інтелект, мотивація, адаптація, учні початкових класів, розумовий інтелект, вплив, академічна успішність, комунікативність.

Г. М. Брославская, Т. Г. Дрыгач

Коммунальное учреждение «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия» Харьковского областного совета, пер. Руставели 7, Харьков, Украина, 61001

РАЗВИТИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Анализируя научные исследования, мы обнаружили проблему малой изученности природы и элементов эмоционального интеллекта, направлений его становления у детей младшего школьного возраста. Авторы в своей статье хотят более широко раскрыть пути решения этой проблемы, которая является сложной, противоречивой и одновременно актуальной и востребованной в современной психолого-педагогической науке. Они связывают наличие эмоционального интеллекта в личности с различными привычками, работой, счастливыми моментами жизни и т.д. Чем меньше внимания человек будет уделять развитию собственного эмоционального интеллекта, тем больше времени

ему надо будет для урегулирования своих и чужих эмоций (восторга, печали, радости, раздражения, переживания и др.). В статье: рассмотрено понятие эмоционального интеллекта, который занимает одно из важнейших мест в жизни человека (он соединен с различными сферами ее деятельности, трудом, жизненным благополучием, привычками и т.д.); раскрываются природа и элементы эмоционального интеллекта, который появляется и развивается в детей младшего школьного возраста. Авторами проанализированы методы благоприятные для формирования эмоционального интеллекта в учащихся начальных классов, его влияние на поведение ребенка, повышение академической успеваемости. Установлена связь развития эмоционального интеллекта в детей младшего школьного возраста с такими понятиями как: социализация, коммуникативность, адаптация. Педагогам начальной школы следует обратить внимание на формирование у детей различных эмоций. Осознание учителями важности наличия у школьников эмоционального интеллекта способствует направленности их образовательной деятельности. Ведь каждая эмоция – это проявление определенного поведения; осуществление поступков; жесты и слова, с помощью которых каждая личность сможет объяснить свое поведение и действия. В статье: проанализирована необходимость развития у детей, а именно – учеников начальных классов, эмоционального интеллекта для эффективной работы в команде, успешного сотрудничества, осознание общих интересов, открытие талантов, мотивации сотрудничества, эрудированности; отмечается, что во время образовательного процесса происходит интеллектуальное развитие детей, улучшение значимых личностных качеств человека (самостоятельность, трудолюбие и т.д.).

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, мотивация, адаптация, учащиеся начальных классов, умственный интеллект, влияние, академическая успеваемость, коммуникативность.

Н.М. Broslavska, Т.Н Drygach

Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy” of Kharkiv Regional Council
Rustaveli Lane 7, Kharkiv, Ukraine, 61001

DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF PRIMARY SCHOOL PUPILS

Analyzing scientific research, we found the problem of little knowledge of the nature and elements of emotional intelligence of children of primary school age, the directions of its formation. The authors want to reveal the ways of solving this problem, which is complex, contradictory and at the same time relevant and in demand in modern psychological and pedagogical science, more widely in their article. They associate the presence of emotional intelligence of a person with various habits, work, happy moments in life, etc. The less attention a person pays to the development of their own emotional intelligence, the more time he/she will need to settle their own and others' emotions (delight, sadness, joy, irritation, feelings, etc.). In the article: the concept of emotional intelligence, which occupies one of the most important places in human life (it is connected with various spheres of their activity, work, well-being, habits, etc.), is considered; reveals the nature and elements of children's emotional intelligence, which appears and develops in primary school age. The authors analyzed methods favorable for the formation of primary school pupils' emotional intelligence, its impact on the behavior of a child, and the increase in academic performance. The relationship between the development of primary school children's emotional intelligence and such concepts as socialization, communication, adaptation has been established. Primary school teachers should pay attention to the formation of children's various emotions. Awareness by teachers of the importance of schoolchildren's emotional intelligence contributes to the focus of their educational activities. After all, each emotion is a manifestation of a certain behavior; implementation of actions; gestures and words with the help of which each person can explain their behavior and actions. In the article: the need to develop primary school students' emotional intelligence for effective teamwork, successful cooperation, awareness of common interests, discovery of talents, motivation for cooperation, erudition is analyzed; it is noted that during the educational process the intellectual development of children takes place, the improvement of significant personal qualities of a person (independence, hard work, etc.).

Keywords: emotional intelligence, motivation, adaptation, primary school pupils, mental intelligence, influence, academic performance, sociability

Постановка проблеми. У сучасному світі темп життя безперервно прискорюється. Раніше, говорячи про інтелект, мали на увазі саме розумовий інтелект. Слова емоції та інтелект були майже антонімами. Рішення прийняте розумом, завдяки інтелекту повинно бути правильним, виваженим, оптимальним, а емоційне рішення – ситуаційне, легковажне, хибне. У сучасних умовах крім розумового інтелекту багато уваги приділяється емоційному інтелекту,

який сприяє його розвитку, який займає одне з найважливіших місць у житті людини. Уміння розпізнавати емоційний стан оточуючих людей і проявляти свої емоції в певній ситуації є одним з найважливіших аспектів спілкування. Приділяти увагу розвитку емоційного інтелекту слід змалку. Починати розвивати емоційний інтелект у молодшому шкільному віці потрібно для того, щоб діти в майбутньому краще управляли власними почуттями й адекватно

реагували на різні ситуації, що можуть виникнути та відбуватися в їхньому житті. Учні, у яких уже сформований і розвинутий емоційний інтелект, краще вибудовують комунікацію один із одним, що дозволяє конструктивно вирішувати конфлікти та успішно спілкуватися з однолітками.

Мета статті: розглянути розвиток емоційного інтелекту учнів молодших класів, його вплив на розумовий інтелект, адаптацію, соціалізацію. Проаналізувати вплив емоційного інтелекту на підвищення академічної успішності учнів початкових класів.

Згідно інформації, взятої з наукових джерел та відомої всім, найбільш уживаної користувачами Інтернету, енциклопедії, некомерційного онлайн-проекту – Вікіпедії, емоційний інтелект (EI) – це:

- «група ментальних здібностей, які беруть участь в усвідомленні та розумінні власних емоцій і емоцій оточуючих» [1];
- «здатність усвідомлювати, розуміти, використовувати емоції і управляти ними, а також на основі цих умінь ефективно взаємодіяти з іншими людьми» [3, с. 170];

Уперше словосполучення «емоційний інтелект» використав Деніел Гоулман у 1995 році. Відомий психолог цікавився даним явищем, ним було написано кілька наукових праць. Одна з них – «Емоційний інтелект: чому він може значити більше, чим IQ» [6].

Термін емоційного інтелекту був описаний та згадуваний у наукових працях відомими американськими дослідниками Джоном Мейером і Пітером Селювейем у кінці ХХ-го сторіччя. Науковці визначили такі основні спрямованості емоційного інтелекту людини:

- оцінка та вираження нею певних емоцій;
- уміння пояснити причину появи тієї чи іншої емоції;
- здатність керувати емоціями (вміти стриматись, не злитись, заспокоїтись);
- умілість на основі цих емоцій приймати правильні, виважені рішення.

На думку вище згадуваних психологів емоційний інтелект є причиною всіх (1-10 % (згідно інших даних – 2-25 %)) найважливіших життєвих патернів (шаблонів, форм, схем одночасного сприйняття та мислення, що закономірно повторюються й можуть існувати в різних сферах діяльності людини) і результатів. Єдина позиція, згідно якої концепція емоційного інтелекту сьогодні є популярною та науковою, – емоційний інтелект розширяє уяву про те, що означає бути розумним [7, с. 193].

Емоційний інтелект включає такі важливі навички:

- емоційне усвідомлення або здатність виявляти та усвідомлювати власні емоції;
- вміння використовувати ці емоції та застосовувати їх до таких завдань, як мислення та вирішення проблем;
- здатність керувати емоціями, що включає як регулювання власних емоцій, так і допомога іншим робити те саме.

Проблему емоційного інтелекту вивчали багато вітчизняних та зарубіжних психологів, дидактів і методистів, а саме: І. Аршава, Л. Божович, М. Бреккет, О. Власова, Л. Виготський, Х. Гарднер, Д. Гоулман, В. Давидов, С. Дерев'яно, Н. Зубалій, В. Ієр, П. Капуті, О. Киричук, Г. Костюк, С. Кумар, О. Леонтєв, А. Маркова, Дж. Мейер, Е. Носенко, Ж. Ренар, О. Савченко, Ю. Савченко, П. Селювей, М. Скаткін, Н. Скрипченко, Е. Чан, Г. Щукіна та інші. Кожен із них у своїх працях відмічав, що для того, щоб розуміти свої емоції та емоції чужих людей, уміти дати їм оцінку та керувати ними, потрібно розвивати власний емоційний інтелект.

Науковцями з Австралії Пітером Капуті й Емі Чаном було досліджено залежність життєвої насолоди людини від наявності в неї емоційного інтелекту. Виявилось, що людина з високим емоційним інтелектом більше радіє життю, одержує від нього задоволення.

Дослідники з Індії Відья Ієр і Сатья Кумар, провівши опитування великої кількості працівників освітніх закладів, зробили висновок, що від рівня сформованого в них емоційного інтелекту залежить втіха викладачів своєю діяльністю. Якщо рівень емоційного інтелекту високий, то можна вважати, що педагог одержує від своєї праці задоволення, радість, керує своїми емоціями, здійснює діалог із учнями, студентами, з розумінням сприймає їх емоції.

У галузі освіти емоційний інтелект продовжує залишатись цікавою темою для дискусії та дослідження, оскільки освіта – це загальнолюдська цінність, процес навчання та виховання, підготовка людини до її майбутньої трудової діяльності, проживання у суспільстві. Адже основною задачею сучасного вчителя є: удосконалення освітнього процесу, керівництво та підтримка учнів на кожному етапі їх розвитку, дорослішання.

Аналізуючи наукові дослідження, **ми виявили проблему** маловивченості природи й елементів емоційного інтелекту та напрямків його становлення у дітей молодшого шкільного віку. Автори у своїй статті виявили бажання

більш ширше розкрити шляхи розв'язання цієї проблеми, яка є складною, суперечливою і, водночас, актуальною та затребуваною в сучасній психолого-педагогічній науці. Вони пов'язують наявність емоційного інтелекту в особистостях із різноманітними звичками, роботою, щасливим життям тощо. Чим менше уваги людина приділятиме розвитку власного емоційного інтелекту, тим більше часу вона затратить на врегулювання своїх та чужих емоцій (захвату, суму, радості, роздратування та ін.).

Тим часом у педагогічних ЗВО, у програмах підготовки вчителів початкових класів спостерігається відсутність навчання щодо емоційного інтелекту та засобів його інтегрування в повсякденну діяльність та освітнє середовище, мало приділяється уваги або взагалі не береться до уваги цей процес. Хоча, за нашими спостереженнями, наявність в учня початкової школи сформованого емоційного інтелекту, його розвиток позитивно впливає на подальше навчання, розумовий розвиток особистості.

Молодший шкільний вік охоплює період життя дитини від 6 до 11 років. Із зарахуванням дітей до школи, з початком їх навчання, в житті малечі стаються значні зміни: відбувається перехід школярів від ігрової діяльності до навчальної – провідної діяльності молодшого шкільного віку, під час якої формуються основні психічні новоутворення. Молодший шкільний вік є періодом інтенсивного інтелектуального розвитку дітей та поліпшення значущих особистісних якостей (самостійність, працьовитість тощо).

Саме в школі, під час зміни дітьми ігрової діяльності на навчальну, стається безліч стресових ситуацій. До цього спонукають: нове середовище, знайомство з іншими дітьми, необхідність налагоджувати взаємини з однокласниками тощо. Якщо дитина у дошкільному віці відвідувала дитячий садочок або інші розвиваючі заняття, на яких мала змогу опанувати навички міжособистісного спілкування, налагодження дружніх стосунків, працювала в команді, то їй легше проходити період адаптації, призвичаюватись до нових умов, а саме до нового колективу однокласників.

Але є малюки, які в силу різних причин, не ходили до дитячого навчального закладу, мало обмінювались інформацією з іншими, не займалися груповою ігровою діяльністю. У цьому випадку слід педагогам початкової школи звернути увагу на формування в таких дітей різноманітних емоцій.

Усвідомлення вчителями важливості наявності в школярів емоційного інтелекту сприяє

направленості їх освітньої діяльності. Адже кожна емоція – це прояв певної поведінки; здійснення поступків; жести та слова, за допомогою яких кожна особистість зможе пояснити свою поведінку та дії.

Під час перебування дитини в школі, вона постійно знаходиться під тиском батьків і вчителів, які вимагають високих результатів: ти повинен знати, отримувати тільки хороші оцінки, багато займатися. Учні початкової школи спочатку прагнуть вчитися добре, але вже через рік більшість з них втрачають інтерес до навчання. Тому, в період адаптації малюка, йому потрібна особлива підтримка з боку батьків, необхідно приділяти увагу не тільки питанням «за якою партою тебе посадили?», «чим пригощали у їдальні?», а й питанням що відчуває дитина: «що тобі сьогодні сподобалось у школі?», «що тебе вразило (здивувало, занепокоїло)?», «що тебе турбує?», «про що ти хотів би поговорити?» тощо.

У молодшому шкільному віці формується увага. Найважливішою метою навчання в початковій школі є психологічний розвиток дітей, формування довільної уваги школярів. Посилюється роль словесного, смислового запам'ятовування та складається можливість усвідомлено керувати своєю пам'яттю й регулювати її прояви.

Відома діяч в області психології та педагогіки Р. В. Овчарова, в своїх працях зауважує, що «... школа також є важливим фактором розвитку емоційного інтелекту. Вступаючи в шкільне життя, дитина починає енергійно взаємодіяти з однокласниками, заводить нових друзів, бере участь в житті колективу. Тут у дитини можуть виникати проблеми у відносинах з оточуючими через погану адаптації або надмірної сором'язливості. Також в процес навчання, можна внести такий компонент як самоконтроль, коли учням дозволяється самим оцінювати свої дії і вчинки. Необхідно дозволяти дітям говорити відкрито про свої почуття і емоційний стан» [4, с. 242].

Емоційний інтелект відіграє важливу роль у житті школяра, його розвитку та є основою соціалізації будь-якої дитини. Відомий невролог і фізіолог А. Дамазіо, стверджував: «Добре орієнтована і спрямована емоція є тією системою підтримки, без якої механізм розуму не може працювати належним чином» [5, с. 3].

Діти з високим рівнем емоційного інтелекту мають кращі комунікативні, вербальні й когнітивні навички. Розвиваючи емоційний інтелект, діти вчаться справлятися зі

складними ситуаціями – вони не замикаються в собі, простіше знаходять спільну мову з однолітками, краще розуміють себе і оточуючих.

Від рівня розвитку емоційного інтелекту залежить уміння розуміти почуття й емоції інших людей, а також впливати на них для вибудовування відносин співробітництва. Якщо дитина здатна до емпатії, тобто розуміє те, що відчувають оточуючі, вона починає бачити, що рухає людьми, їх цілі та настрої.

У початковій школі при вивченні художніх творів, казок, оповідань, віршів доцільно дітям надати можливість уявити себе різними персонажами та від їх імені пояснити дії, їх мотивацію. Особливо цікавою буде діаметрально протилежне зіставлення персонажів, усвідомлення того, що наші вчинки безпосередньо впливають на долю, самопочуття, емоції інших. Доцільно програти сценки оптимального виходу з ситуації, як було б правильніше для всіх себе повести.

Коли учні навчаються ставити себе на місце інших, розуміти їх емоційний стан, мотивацію дій, то працювати в команді їм буде простіше, комфортніше. А вміння взаємодіяти з іншими людьми дозволяє отримати більше досвіду, розширити свій кругозір, уникнути конфліктних, а, відповідно, стресових ситуацій.

Розуміючи свої емоції, дитина усвідомлює реакцію свого організму на ту чи іншу ситуацію. Розвиток внутрішньої моделі «я відчуваю» допомагає дитині розуміти свої інтереси, а це – ключ до відкриття власних здібностей й талантів.

Якщо таку дитину занурити в різне середовище і познайомити з різними професіями, вона дуже швидко зрозуміє, що їй особливо цікаво, і почне розвивати ті чи інші навички.

Залежно від емоційного стану й навколишніх обставин, діти абсолютно по-різному сприймають інформацію. Варто не забувати, що навіть негативні емоції можуть бути корисними, так, гнів посилює здатність розрізняти сильну і слабку аргументацію. Найголовніше – це дозволити дітям висловлювати всі свої почуття і емоції. Але не потрібно приймати всі моделі поведінки, що запускаються цими емоціями.

У багатьох школах досі керуються базовими принципами навчання: дитина повинна «знати», «розуміти», «вміти». Нікому не цікаво, чому школяр не сприймає новий матеріал, не охоче виконує домашнє завдання і взагалі не хоче йти в школу. Батьки не замислюються про це, забуваючи запитати у своєї дитини: «А що ти відчуваєш? Чому тобі це не подобається?»

Робота з емоційним інтелектом допомагає розвинути в дитині мотивацію – не боятися невдач, вчитися йти до своєї мети і досягати бажаного. Зацікавленість залежить і від того, чи розуміє дитина сенс завдань – для чого ми це будемо робити? Навіщо це йому? Як він зможе застосувати це в реальному житті?

Говорячи про уроки математики, для покращення мотивації навчання можна, наприклад, використовувати задачі, зміст яких наближений до реального життя, який крім математичних навичок залишає місце для обговорення, висловлювання власної думки, свого ставлення.

Наприклад, така задача. Бабуся дала онуку 100 грн для того, щоб він в аптеці купив ліки. Онук купив ліки, які коштували 89 грн 15 копійок. Решту він витратив на чіпси. Яка ціна чіпсів?

Розв'язуючи математично ми отримуємо число, а які емоції викликала ця задача? Чи мав право онук витратити гроші бабусі? Чи корисний його вибір? Чим саме ви допомагаєте своїм рідним?

Можна давати задачі у яких немає єдиної правильної відповіді, але свою думку слід обґрунтувати. Наприклад, бюджет на святкування дня народження 2000 грн, кількість учасників – 8. Як організувати святкування, якщо вартість відвідування квест-кімнати – 600 грн, торт – 500 грн, таксі – 200 грн, робота аніматорів – 1200 грн, святкове оформлення – 300 грн, відвідування парку атракціонів – по 50 грн за кожного запрошеного?

Також можна не тільки розв'язувати математичні задачі, а програвати життєві ситуації, наприклад виконувати роль касира супермаркету, укрпошти, парку атракціонів, роль вчителя математики, фармацевта тощо. Це стимулюватиме інтерес до вивчення математики, покаже її реальні функції в житті людини.

Для дошкільнят і молодших школярів можна використовувати казкову реальність і уявні цілі. Завдання навчання – передати дитині знання та вміння, розвинути в неї мотивацію: учневі важливо відчувати задоволення та власну значущість від застосування нових сформованих навичок. А радість, у свою чергу, ми відчуваємо від реалізації власних цілей.

Тому після одержання певного досвіду важливо спонукати дітей до застосування нових умінь. Вивчили вірш – попросіть зробити ілюстрації або записати відеоролик. Бажано, щоб результат був усвідомлений і визнаний.

Таким чином, ми бачимо, що емоції й емоційний інтелект – це справжні помічники не тільки в житті, але й у навчанні дитини.

Із огляду на значущість рівня розвитку емоційного інтелекту для успішності й здоров'я дитини, очевидно, що шкільні заняття повинні допомагати учням розвивати навички усвідомлення і управління власним станом, а також станом інших людей. Наприклад, у багатьох школах США викладається self-science – наука про те, як поводитися з власними проблемами і власним життям, де учні вчать розуміти, що за гнівом можуть ховатися інші почуття, ревності або образа. Вони вчать висловлювати власні почуття словами, а також конструктивно обходитися зі своїм почуттям гніву і виникаючими конфліктними ситуаціями. Заняття проводяться у формі бесід, обговорень або рольових ігор [2, с. 99].

Для розвитку емоційного інтелекту молодших школярів потрібно більше уваги приділяти спостереженню за власними емоціями, за емоціями інших дітей, обговоренню того, що ми відчуваємо, вираженню своїх почуттів. Складно спостерігати та аналізувати лише власні емоції, яскраві емоції народжуються при взаємодії, при спілкуванні. Під час спільної діяльності учні вчать узгоджувати свої дії між собою, щоб всім було комфортно, тренуватися у доброзичливому спілкуванні та продуктивній співпраці, з повагою та увагою ставитися до однокласників, звертати увагу на емоційний стан того, хто поруч, не соромитися казати про свої емоції та почуття, й запитувати про те саме інших людей, проявляти емпатію.

Ще одним напрямом роботи з розвитку емоційного інтелекту вважається арттерапія, яка є особливо корисною якщо дитина соромиться або ще не навчилася пояснювати, проговорювати свій емоційний стан.

Для аналізу малюнків можна долучати шкільного психолога, який допоможе «прочитати», зрозуміти емоційний стан учня, чи відчуває себе дитина в безпеці, яке місце займає у сім'ї, чи схвилювана тощо.

Висновок. На нашу думку, емоційний інтелект потрібно в подальшому більш глибоко вивчати тому, що це виявляє спроможність людини розпізнавати та виявляти власні емоції, розуміти наміри, мотивацію та можливість керувати своїми емоціями та емоціями інших людей із метою вирішення практичних задач.

Тобто потрібно усвідомлювати, що емоції можуть керувати нашою поведінкою та впливати на людей (позитивно і негативно), а також навчитися керувати цими емоціями – як своїми, так і іншими – особливо у стресових ситуаціях життєвого циклу.

Підсумовуючи, хочеться відзначити, що емоційний інтелект має важливе значення для формування успішного життя. Якості та здібності, що включаються в визначення емоційного інтелекту, необхідні для здорової та комфортної адаптації учнів початкових класів у групі та колективі. Розвинутий емоційний інтелект сприяє більш високим навчальним результатам, запобігає конфліктним ситуаціям, допомагає спілкуванню між учнями. Завдяки емоційному інтелекту дитина починає розуміти себе, свої емоції, бажання, отримує можливість розуміти свої сильні сторони, нахили, таланти, що, врешті решт, сприятиме у майбутньому обранню професії за покликанням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Емоційний інтелект [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Емоційний_інтелект
2. Загвоздкин В. К. Эмоциональный интеллект и его развитие в условиях семейного воспитания. *Культурно-историческая психология*, 2008. Том 4. № 2. С. 97–103.
3. Лисенко Л.М., Костіна К.В. Психологічні особливості емоційного інтелекту студентів. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди: зб. наук. пр.*, Харків, 2013. Вип. 46, С. 160–171.
4. Овчарова Р. В. Практическая психология образования: пособие / Р. В. Овчарова. – Москва: Юрайт, 2016. 448 с.
5. Скуріхіна Т. П. Розвиток емоційного інтелекту у процесі соціалізації учнів на уроках зарубіжної літератури: посібник. 2019 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/rozvitok-emocijnogo-intelektu-u-procesi-socializacii-ucniv-129865.html>,
6. Daniel Goleman Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. – June 2, 1997. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.amazon.com/exec/obidos/ASIN/0553375067/managementc09-20>
7. Salovey P., Mayer D. Emotional Intelligence // *Imagination, Cognition, and Personality*. 1990. No 9. P. 185–211.

REFERENCES:

1. Emotsiyni intelekt [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: https://uk.wikipedia.org/wiki/Емоційний_інтелект. (in Ukrainian).
2. Zagvozdkin V. K. Jemocional'nyj intellekt i ego razvitie v uslovijah semejnoj vospitanija. *Kul'turno-istoricheskaja psihologija*, 2008. Tom 4. № 2. S. 97–103. (in Russian).
3. Lysenko L.M., Kostina K.V. Psykholohichni osoblyvosti emotsiinoho intelektu studentiv. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H.S.Skovorody: zb. nauk. pr.*, Kharkiv, 2013. Vyp. 46, S. 160–171. (in Ukrainian).
4. Ovcharova R. V. Prakticheskaja psihologija obrazovanija: posobie / R. V. Ovcharova. – Moskva: Jurajt, 2016. 448 s. (in Russian).
5. Skurikhina T. P. Rozvytok emotsiinoho intelektu u protsesi sotsializatsii ucniv na urokakh zarubizhnoi literatury: posibnyk. 2019 r. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://vseosvita.ua/library/rozvitok-emocijnogo-intelektu-u-procesi-socializacii-ucniv-129865.html>. (in Ukrainian).
6. Daniel Goleman Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. – June 2, 1997. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://www.amazon.com/exec/obidos/ASIN/0553375067/managementc09-20>
7. Salovey P., Mayer D. Emotional Intelligence // *Imagination, Cognition, and Personality*. 1990. No 9. P. 185–211.

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА ТА ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ МИСТЕЦЬКОГО СПРЯМУВАННЯ В ДИСТАНЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

Т. Л. Дорош

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, пров. Руставелі, 7, м. Харків, Україна, 61001
dorosh.tanja61@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0306-1146>*

Стаття присвячена проблемі взаємодії між викладачем і здобувачем вищої освіти мистецького профілю навчання в процесі дистанційної освітньої діяльності. Окреслено основні завдання, що стояли перед кожним викладачем у період карантину, де перевагу надано умінню володіти прийомами проведення музичних онлайн-занять із застосуванням різних Інтернет ресурсів, платформ для підтримання зворотного зв'язку. Наведено приклади музичних онлайн-занять зі спеціального музичного інструмента (фортепіано), що відбувались індивідуально з кожним учасником освітнього процесу в зручному для них режимі. Звернено увагу на проблеми, що виникали під час виконання спільних завдань. Особливу увагу приділено науково-дослідній роботі здобувачів вищої освіти мистецького профілю навчання, що забезпечувала їхню безперервну участь у науковій діяльності впродовж усього дистанційного процесу. Результатом такої участі став виступ першокурсниці на онлайн конференції кафедри фортепіано із доповіддю про особливості відтворення художнього образу музичного твору, який завершився власним виконанням інструментальної ліричної п'єси. У дослідницькій роботі виявляються аналітичні здібності, спостережливість, зосередженість, гнучкість мислення, що допомагають здобувачам вищої освіти мистецького профілю навчання набувати навичок самостійної роботи для майбутньої професійної діяльності, сприяє розвитку й формуванню їхніх особистісних якостей. Запропоноване дослідження зосереджено на особливостях взаємодії суб'єктів дистанційної освітньої діяльності, які також брали активну участь у престижних міжнародних конкурсах, фестивалях у номінації інструментальне мистецтво, що проводились в онлайн-режимі. Розкрито специфіку роботи над музичними творами, де головним є реальне відтворення художніх образів.

Ключові слова: дистанційна освіта, здобувач мистецького профілю, музичні онлайн-заняття.

Т. Л. Дорош

Коммунальное заведение «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия»
Харьковского областного совета, пер. Руставели, 7, г. Харьков, Украина, 61001

ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ И СОИСКАТЕЛЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО НАПРАВЛЕНИЯ В ДИСТАНЦИОННОМ ПРОЦЕССЕ

В статье рассматриваются проблемы взаимодействия преподавателя и соискателя высшего образования художественного направления, которые происходят в дистанционном процессе. Выделены основные задания, которые стояли перед каждым преподавателем в период карантина, где преимуществом стало умение владеть приемами проведения музыкальных онлайн-занятий с применением различных Интернет ресурсов, платформ для поддержания обратной связи. Приведены примеры музыкальных онлайн-занятий по специальному музыкальному инструменту (фортепиано), которые проходили индивидуально с каждым участником образовательного процесса в удобном для них режиме. Обращено внимание на проблемы, возникшие во время выполнения общих задач. Особенное внимание уделено научно-исследовательской работе соискателей высшего образования художественного профиля, которая обеспечивала их непрерывное участие в научной деятельности в продолжении всего дистанционного процесса. Результатом такого участия стало выступление первокурсницы в онлайн-конференции кафедры фортепиано. Свой доклад она завершила исполнением инструментальной лирической пьесы. В исследовательской работе демонстрируются аналитические способности, наблюдательность, сосредоточенность, гибкость мышления, которые помогают соискателям высшего образования художественного профиля приобретать навыки самостоятельной работы для будущей профессиональной деятельности, способствуют развитию

и формированию их личных качеств. Предложенное исследование сосредоточено на особенностях взаимодействия субъектов дистанционной образовательной деятельности, которые так же активно участвуют в престижных международных конкурсах, фестивалях в номинации инструментальное искусство. Эти мероприятия проходят в онлайн-режиме. Раскрыта специфика работы над музыкальными произведениями, где главным является реальное изображение художественных образов.

Ключевые слова: дистанционное образование, соискатель художественного профиля, музыкальные онлайн-занятия.

T. L. Dorosh

Municipal establishment «Kharkiv humanitarian-pedagogical academy»
of Kharkiv regional council, Shota Rustaveli lane, 7,
Kharkiv, Ukraine, 61001

PECULIARITIES OF INTERACTION BETWEEN A TEACHER AND A STUDENT MUSICIAN IN ONLINE EDUCATION

The article is devoted to the problem of interaction between a teacher and a student of musical education in the process of distance learning. The main tasks facing each teacher during the quarantine period are outlined, and the preference is given to the ability to master the techniques of conducting online music lessons using various Internet resources or platforms for maintaining feedback. The author gives examples of online piano lessons, which took place individually with each student in a convenient mode for them. Attention is drawn to the problems that arose during the implementation of team tasks. Particular attention is paid to the research work of applicants, which ensured their continuous participation in scientific activities throughout the distance learning. The result was the performance of a first-year student at an online conference of the piano department with a report on the peculiarities of the reproduction of the artistic image in a musical work, which ended with the performance of an instrumental lyric piece. The research work provides an opportunity to show analytical abilities, observation, concentration, flexibility of thinking, which helps student musicians to acquire skills of independent work for future professional activity, promotes the development and formation of their personal qualities. The proposed study focuses on the peculiarities of interaction between the subjects of distance education who took an active part in prestigious international competitions and festivals in the category of instrumental art, which were held online. The specifics of work on musical pieces are revealed, the main difficulty of which is the true reproduction of artistic images.

Keywords: distance education, student, education in arts, online music lessons.

Постановка проблеми. У зв'язку з епідеміологічною ситуацією, що склалася в Україні, з метою запобігання поширенню інфекційної хвороби (COVID-19), усі заклади освіти, у тому числі й вищої, були закриті. Учасники освітнього процесу перейшли в режим дистанційної роботи, яка стала несподіваною як для викладачів, так і здобувачів, оскільки був відсутній перехідний період, щоб підготуватися до такого формату роботи. Нагальним постало питання – віднайти новий спосіб безпосереднього контакту, спільної взаємодії між викладачами та здобувачами вищої освіти, зокрема, мистецького профілю навчання. Дослідження цього питання дозволить максимально ефективно застосовувати весь апарат дистанційного процесу з урахуванням його переваг, що сприятиме розвитку відповідальної особистості, становленню рівноправно-партнерських відносин між усіма суб'єктами освітньої діяльності.

Методи дослідження. Основу дослідження становлять спеціальні теоретичні та практичні методи, що пов'язані з дистанційним освітнім процесом підготовки майбутніх фахівців, зокрема музичного мистецтва, розв'я-

занням певних пізнавальних і практичних проблем у створенні виконавської інтерпретації музичних творів, здійсненні педагогічної музичної діяльності. Під час цієї діяльності були застосовані сучасні інформаційно-комунікаційні технології для ефективного спілкування всіх учасників віддаленого освітнього процесу. Специфіка цих методів – обов'язкове врахування особливостей цієї діяльності на відстані, комплексне застосування як педагогічних, так і організаційних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дистанційного освітнього процесу висвітлюють у своїх працях Г. Даценко, З. Сузанська, Л. Петренко, Г. Пономарьова, О. Бабакіна, С. Беляєв та інші. Проведений аналіз наукової літератури дає підставу стверджувати, що проблема взаємодії викладача та здобувача вищої освіти мистецького профілю навчання в дистанційному режимі лишається недостатньо розробленою й потребує більш ґрунтовного вивчення.

Формулювання мети статті: проаналізувати особливості взаємодії викладача та здобувача, майбутнього вчителя музичного мистец-

тва, під час проведення дистанційного освітнього процесу, де в спеціалізованому освітньому середовищі відбувається взаємодія віддалених один від одного учасників, узгоджуються їхні спільні інтереси, думки, уподобання.

Актуальними залишаються завдання, зокрема:

- ефективного проведення музичних онлайн-занять, підтримання здобувача вищої освіти мистецького профілю навчання в активній творчій діяльності;

- обґрунтування необхідності залучення всіх учасників до розмаїтих видів дистанційної діяльності;

- розвиток професійних якостей та впровадження їх у життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здатність працювати в дистанційному режимі ми розглядаємо як сукупність сучасних засобів комунікації між усіма учасниками освітнього процесу, де інформація надається в інтерактивному режимі за допомогою застосування ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій). Дистанційний процес представляє новий спосіб навчання, що дозволяє вийти за вузькі межі навчання в аудиторії, – наголошують автори навчально-методичного посібника «Нові педагогічні технології» [4, с. 274].

Г. Даценко та З. Сузанська вбачають у дистанційній освіті спрямованість на глибше розуміння навчального матеріалу, формування таких компетенцій як: комунікативні (безпосереднє спілкування за допомогою засобів мережі), інформаційні (пошук інформації з різних джерел для критичного осмислення), самоосвіти (уміння навчатись самостійно). Автори підкреслюють, що цей процес пов'язаний також із виховною функцією, забезпечує формування провідних якостей особистості такі, як активність, самостійність, самовдосконалення, творчість [3].

В. Варгас стверджує, що одним із основних напрямів розвитку дистанційної освіти є підготовка викладачів (тьюторів), суттєва перебудова структури взаємодії «викладач – студент» з позиції «суб'єкт» (викладач) – «об'єкт» (студент)», що вимагає активну взаємодію з обох сторін [1].

Ураховуючи ці думки, а також професійну підготовку здобувачів вищої освіти мистецького профілю навчання, вважаємо, що доцільно обирати ті форми, методи, технології дистанційного процесу, які більшою мірою відповідають тренуванню розумових здібностей, логічного інтелекту, вербальних навичок під час

комунікації з викладачем і в групі, при цьому мають бути задіяні всі можливості платформи, де здійснюється освітня діяльність [5].

На жаль, викладачі та здобувачі вищої освіти мистецького профілю навчання самотужки опановують знання та вміння для проведення дистанційного освітнього процесу, самостійно опрацьовують відповідні джерела, обирають мобільні додатки, безпосередньо застосовують Інтернет як засіб зв'язку (Skype, Viber через відеозв'язок, Zoom, Google Duo, електронну пошту тощо). У безпосередньому контакті проводяться музичні онлайн-заняття, наукові дослідження, створюються платформи спілкування за науковими інтересами, розробляється план участі в міжнародних фестивалях-конкурсах у номінації інструментальне мистецтво тощо.

Варто вказати, що успіх дистанційного процесу залежить від професіоналізму викладачів, які досить швидко адаптуються до нових умов, зосереджуються на основних проблемах підготовки здобувачів освітнього процесу, зокрема, майбутніх фахівців музичного мистецтва. У період карантину кожен із них визначає основні завдання:

- володіти прийомами проведення музичних онлайн-занять;

- мати якісний Інтернет ресурс, уміти налаштуватися та з'єднатися з відповідною мережею;

- мати зручне технічне обладнання (планшет, ноутбук, смартфон, комп'ютер) для розміщення відео, аудіо, створення презентації до музичних творів;

- забезпечити активну взаємодію всіх учасників;

- створити умови для всебічного розвитку кожної особистості, сприяти підвищенню зацікавленості музичним мистецтвом у цілому.

Слід зауважити, що із елементами дистанційної діяльності учасники освітнього процесу ознайомлюються ще під час створення презентації до музичних творів, що виконуються перед публічною аудиторією. Це й фото та відео зображення, мультимедійний супровід інструментальних п'єс. Робота з електронними матеріалами дає позитивний результат, оскільки здійснюється в активній пошуковій діяльності, що збагачує досвід пізнання та взаємодії зі слухачами, який стає потужним ресурсом їхнього розвитку. Такий підхід є плідним, оскільки сприяє розкриттю художнього образу музичних творів, викликає інтерес до всієї музики, активізує її сприйняття в цілому. У такому разі всі учасники освітнього процесу відчувають

себе відповідальними суб'єктами, накопичують необхідні знання та вміння, демонструють готовність до отримання та пізнання нової інформації.

Дистанційні музичні заняття зі спеціального інструмента відбуваються індивідуально з кожним учасником у зручному для них режимі. Ця зустріч здійснюється в реальному часі онлайн-занять, де відпрацьовується виконавська техніка, проводиться робота над звуковідтворенням, організовується процес самопідготовки та раціонального витрачання часу. Слід зазначити, що для створення повної інтерпретації музичного твору, вимагається не лише досконало володіти технічною, але й професійно-виконавською майстерністю, рівень якої залежить від усього комплексу музичних знань, умінь, сформованих естетичних потреб, ціннісних орієнтацій тощо [6]. Варто також звернути увагу на проблеми, що виникають під час виконання спільних завдань. Серед них:

- створення реальних можливостей для реалізації дистанційного освітнього процесу, де перевага надається розвитку професійних компетентностей здобувача;

- володіння різними Інтернет ресурсами, сайтами, платформами для підтримання зворотного зв'язку;

- сприймання дистанційної діяльності як організованого освітнього процесу, забезпечення якісної освітньої діяльності всіх учасників, підтримання їхньої самоосвіти;

- готовність до тривалого здійснення цього процесу;

- зосередження уваги викладачів на якісному проведенні дистанційних музичних занять, регулярних консультацій, наданні компетентних рекомендацій, порад, певних алгоритмів, цікавих ідей для самостійної підготовки;

- урізноманітнення видів діяльності (робота над музичними творами, розв'язання проблемних питань і висвітлення їх у статтях до всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій).

Найбільш поширеною в дистанційному освітньому процесі є науково-дослідна робота здобувачів вищої освіти мистецького профілю навчання, що забезпечує їхню безперервну участь у науковій діяльності впродовж усього процесу. За потреби учасники освітньої діяльності отримують консультативну допомогу викладача, спілкуючись із ним в онлайн-режимі, застосовуючи Інтернет для зв'язку (Skype, Viber відеозв'язок, Zoom, Google Duo, електронну пошту тощо). Основним змістом

цієї роботи має бути формування в здобувачів спеціальних дослідницьких навичок, умінь, елементарних знань самостійної роботи, розвиток креативного мислення тощо.

Так, наприклад, учасниця першого курсу комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради під час проведення онлайн конференції кафедри фортепіано виступила із доповіддю «Особливості відтворення художнього образу музичного твору», де розкрила інструментальні можливості в зображенні маленьких краплинок дощу, дзвінкого співу птахів, дзюрчання маленького струмочку та мерехтіння маленьких зірочок у нічному небі. Зміст підготовки до публічного виступу включав такі етапи:

- ознайомлення з літературою, де розкривається певна проблема або тема;

- підготовка наукової доповіді на основі збирання, вивчення й узагальнення відповідної літератури;

- складання перспективного плану своєї доповіді, формування власної думки;

- уміння підтримати зворотний зв'язок для ефективного спілкування, передбачити обов'язкові запитання й відповіді;

- здатність контролювати свої емоції (без зайвих жестів, рухів, міміки тощо);

- підбиття підсумків і перспективи подальших досліджень у цьому напрямку.

Слід указати, що успішному публічному виступу на конференції передували регулярні онлайн-зустрічі (через програму Zoom), де пояснювались процеси та явища, які раніше були незрозумілими, висувались гіпотези, обговорювались позитивні моменти, зверталась увага на недоліки. Окрім цього, викладач і здобувач обмінювались через електронну пошту інформаційними джерелами, здійснювали належний відбір і обробку матеріалів, обирали логічні та раціональні рішення. Схильність до дослідницької діяльності здобувачка виявила в аналітичних здібностях, спостережливості, гнучкості мислення, багатства уявлень, здатності до міжособистісного спілкування тощо. Її виступ завершився виконанням ліричної п'єси сучасної української композиторки Л. Новікової «Спогади» і налаштував слухачів на головну ідею твору. Мелодійна лінія досягала артикуляційним прийомом на легато, що спрямована на зв'язок сусідніх тонів між собою, їх перехід один в одного, на безперервний рух звукового потоку. Під час дистанційних музичних занять відпрацьовувалось звукове туше, ритмічні та артикуляційні деталі, динамічний розвиток

музичного твору. Завдяки такій роботі здобувачка набула здатність:

- більш чітко й цілеспрямовано здобувати знання;
- виховувати в собі самоорганізованість, самодисциплінованість, самоконтроль й інші особистісні якості;
- аналізувати музичний твір, співставляти його з відповідною інформацією, робити власні висновки;
- набувати навичок самостійної роботи для майбутньої професійної діяльності: брати на себе відповідальність, самостійно розв'язувати проблемні питання, знаходити конструктивні рішення.

Не менш важливим у дистанційному процесі є залучення здобувачів вищої освіти, зокрема, мистецького профілю навчання до заочних науково-практичних конференцій, що відбуваються як в Україні, так і за кордоном із публікацією наукових статей. Під керівництвом викладача продовжується подальше формування, закріплення й удосконалення знань, умінь, навичок, розвиток творчого мислення. Варто згадати, що після обрання теми наукової статті розпочинається досконале вивчення відповідної інформації, визначається мета, завдання. При цьому важлива роль відводиться викладачеві (науковому керівникові), який спрямовує пошук, допомагає розібратися з великим потоком інформації, відкинути другорядні джерела, зосередитись на досліджуваній проблемі. При опрацюванні тексту звертається увага на послідовне викладення матеріалу, структуру, логічно налаштовану думку, обґрунтовується актуальність обраної теми.

У спільній взаємодії викладача та здобувача вищої освіти мистецького профілю навчання великого значення набувають дискусії, обговорення проблем і тем, де виявляються нові, до цього не розв'язані актуальні питання різної складності, значущості, обсягу. Для виконання індивідуальних завдань науково-дослідного характеру залучається кожен учасник освітньої діяльності.

Так, у своїй роботі здобувачка (четвертого курсу) академії зосередила увагу на організації культурно-виховних заходів під час її літньої практики, де вона виступала організатором дитячого дозвілля (особиста участь у заочній інтернет-конференції і публікація наукової статті). Описані у статті заходи узгоджуються із віком дітей, відзначаються своїм розмаїттям, інтелектуальною, фізичною й естетичною спрямованістю. У матеріалах доведено, що та-

кий підхід сприяє підвищенню мотивації до праці, пізнанню навколишнього середовища, максимальному розкриттю здібностей вихованців, розвитку їхніх талантів, духовних сил. Наступна наукова стаття здобувачки (другого курсу) мистецького профілю навчання була присвячена ролі музично-ритмічних рухів у розвитку дітей старшого дошкільного віку, що реалізуються на музичних заняттях у закладах дошкільної освіти (ЗДО). У праці зазначено, що свідоме сприймання музичних творів привчає дитину вслуховуватися в її жанрову основу, помічати загальний розвиток, співвідносити свій спів відповідними рухами. Отже, завдання, що виконуються в межах науково-дослідної роботи, спрямовані на активну участь здобувачів, які обирають актуальні теми, збирають, аналізують та узагальнюють матеріал. Серед переваг заочних інтернет-конференцій перед очними є:

- оперативність (швидкий зворотний зв'язок);
- інформативність (доступ до належної інформації);
- комунікативність (оперативна взаємодія учасників конференції);
- психологічність (зняття психологічного бар'єру очного спілкування);
- економічність (відсутність витрат на транспортні розходи);
- педагогічність (позитивна мотивація та підвищення інтересу до дослідницької діяльності).

Окрім наукової діяльності дистанційний освітній процес відзначається й активною участю здобувачів вищої освіти мистецького профілю навчання в престижних всеукраїнських і міжнародних конкурсах, фестивалях. Вагомою подією стала участь у V міжнародному фестивалі-конкурсі «Арт причал», номінації інструментальне мистецтво, який проводився в онлайн-режимі. Ініціатором проведення та організатором фестивалю є доцент, завідувачка кафедрою естрадного та народного співу ХДАК, Заслужена артистка України, Директорка благодійного фонду підтримки талановитих дітей та молоді «Жар-Птиця» Людмила Кудрич. У номінації «Інструментальне мистецтво (фортепіано)» оцінювання конкурсантів здійснювалось за такими критеріями:

- ступінь володіння музичним інструментом, технічна досконалість виконання та піаністична майстерність;
- індивідуальність художньо-образного мислення;

- володіння різноманітними прийомами звуковидобування, туше (артикуляція);
- уміння відтворити розмаїті гармонічні та темброві барви фортепіано;
- артистизм, емоційність, виконавська енергетика та переконливість виконавської трактовки;
- об'єм та складність виконуваних творів, відповідність репертуару виконавським можливостям.

Конкурсантам належало записати на відео своє виконання й відправити разом із заявкою учасника на електронну адресу організаторам заходу. Участь у конкурсі дав змогу здобувачці нашої академії продемонструвати виконавську культуру, упевненість, витримку, професійну майстерність. І, як результат – здобуття І місця, отримання диплома лауреата. За цим здобутком стояла спільна праця викладача та здобувача, які плідно організовували музичні онлайн-заняття, знаходили деяку константу реального відтворення художнього образу, де органічно підтримувалась сплетінням у музичну тканину стакатна акцентованість кожного звуку. Особлива роль відводилась самостійній роботі учасниці над музичним твором, яка передбачала одночасне й поступове засвоєння змісту, форми, художньо-виражальних елементів музичної мови, логіки формування змістовної образності та виконавської технології у відповідності до жанрово-стильових особливостей [2, с. 3].

Концертно-конкурсний репертуар було представлено композицією твору українського композитора В. Філіпенка «Токата», де виявилась невичерпна фантазія автора. Специфіка цієї віртуозної концертної п'єси – активна робота чітких пальців, поступове збільшення звукового діапазону, динаміки звучання, ритмічна пульсація. У спільній взаємодії музич-

них онлайн-занять приверталась увага на контрастний розвиток тематизму, чергування різких акцентованих квінтових та акордових побудов, складних виконавських елементах фактури, добору зручної (правильної) аплікатури, яка не буде відволікати від зайвих рухів, а створить усі умови для зосередженої, переконливої гри. Після детальної роботи над текстом твір учився напам'ять, де поєднувалась гра по нотах і без них, виконувались окремі епізоди, відпрацьовувались технічні пасажі. Такий підхід допоміг вдумливо й детально осмислити та запам'ятати кожен елемент фактури музичного твору, вслуховуватись у мелодію, що нагадувала звучання українського музичного інструмента – трембіти, усвідомлювати логіку побудови інструментальної композиції. Цей міжнародний захід продемонстрував здібності конкурсантки, її розуміння емоційно-змістовного нотного тексту, розкрив артистичну сторону під час дистанційного виступу.

Висновки з даного дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Отже, дистанційний освітній процес відкриває нові можливості всім учасникам спільної діяльності. Викладачі мають можливість експериментувати, надавати нову інформацію для здобувачів, опанувати нові форми навчання, проявляти свою креативність. Здобувачі вищої освіти мистецького профілю навчання привчаються до більшої самостійності, ініціативності, відповідальності. Перспективи подальших досліджень дозволять і надалі створювати відповідне середовище для сумісної співпраці й продуктивного спілкування, де засвоюються сучасні знання, формуються навички та вміння, підвищуються ефективність і результативність у режимі віддаленого освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Варгас В. М. Аналіз тьюторської технології в дистанційній освіті *Відкрита та дистанційна освіта: від теорії до практики* : зб. матер. III Всеукр. електронної наук.-практ. конф., 27 вересня 2018 ; ред.кол. Л. Л. Ляховецька, С. П. Касьян, С. В. Антошук, Т. І. Сябрук. Київ : ДВНЗ «Ун-т менеджменту освіти» НАПН України, 2018. С. 32–34.
2. Гордійчук Л. В. Самостійна робота над музичним твором: основні етапи та методи : метод. реком. для студентів спеціальності 025 «Музичне мистецтво» з дисципліни «Спеціальний музичний інструмент. Фортепіано». Луцьк : Надстир'я, 2017. 28 с.
3. Даценко Г. В., Сузанська З. В. Дистанційне навчання як засіб стимулювання самоосвіти. *Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія : матеріали міжвузівського вебінару* ; відп. ред. Л. Б. Ліщинська. Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ. 2017. С. 17–20.
4. Нові педагогічні технології : навч.-метод. посіб. / Г. Ф. Пономарьова, О. О. Бабакіна, С. Б. Беляєв. Харків, 2013. 282 с.

5. Петренко Л. М. Активні методи та інтерактивні технології: нові можливості використання в дистанційному професійному навчанні. *Технології дистанційного професійного навчання : метод. посіб.* / О. В. Базелюк, О. М. Спірін, Л. М. Петренко, А. А. Каленський та ін. Житомир : Полісся, 2018. С. 11–27.
6. Havrilova, Liudmyla H.; Ishutina, Olena Ye.; Zamorotska, Valentyna V.; Kassim, Darja A. Distance learning courses in developing future music teachers' instrumental performance competence. URL : <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3723>

REFERENCES:

1. Varhas V. M. (2018). Analiz tyutorskoyi tekhnolohiyi v dystantsiynei osviti [Analysis of tutoring technologies in distance education]. In L. L. Lyakhovets'ka, S. P. Kas'yan, S. V. Antoshchuk, T. I. Syabruk [Eds.], *Vidkryta ta dystantsiyna osvita: vid teorii do praktyky* [Open and distance education: from theory to practice]. Proceedings of Conference All-Ukrainian Electronic Scientific and Practical 3-d Conference (pp. 32–34). Kyiv: DVNZ «Un-t menedzhmentu osvity» NAPN Ukrayiny [in Ukrainian].
2. Hordiychuk L. V. (2017). *Samostiyna robota nad muzychnym tvorom: osnovni etapy ta metody : metod. rekom. dlya studentiv spetsial'nosti 025 «Muzychne mystetstvo» z dystsypliny «Spetsial'nyy muzychnyy instrument* [Independent work on a musical opus: main stages and methods]. Lutsk : Nadstyrya (in Ukrainian).
3. Datsenko H. V., Suzanska Z. V. (2017). *Dystantsiyne navchannya yak zasib stymulyuvannya samoosvity* [Distance learning as a means of stimulating self-education]. In L. B. Lischinska (Eds.). Proceedings of Webinar (pp. 17–20). Vinnytsia: VTEI KNTEU (in Ukrainian).
4. Ponomarova H. F., Babakina O. O., Byelyayev S. B. (2013). *Novi pedahohichni tekhnolohiyi : navch.-metod. posib.* [New pedagogical technologies : training manual]. Kharkiv (in Ukrainian).
5. Petrenko L. M. (2018). *Aktyvni metody ta interaktyvni tekhnolohiyi: novi mozhlyvosti vykorystannya v dystantsynomu profesynomu navchanni* [Active methods and interactive technologies: new opportunities for use in distance vocational training]. In O. V. Baseluk, O. M. Spirin, L. M. Petrenko, A. A. Kalensky and other (Eds.). *Tekhnolohiyi dystantsynoho profesynoho navchannya : metod. posib.* [Distance vocational training technologies: methodical manual] (pp. 11–27). Zhytomyr: Polissya (in Ukrainian).
6. Havrilova L. H.; Ishutina O. Ye.; Zamorotska V. V.; Kassim D. A. (2019). Distance learning courses in developing future music teachers' instrumental performance competence. Retrieved from <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3723> (in Ukrainian).

РОЗВИТОК SOFT SKILLS В УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ ЧЕРЕЗ ВИРІШЕННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ЗАДАЧ У ФОРМАТІ ГРИ

О. А. Жукова

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
площа Свободи 4, Харків, Україна, 61022
edu.pedagogika@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0001-9724-9598>*

А. Є. Косогова

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
площа Свободи 4, Харків, Україна, 61022
anakosogova@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2086-1353>*

Актуальність зазначеної проблеми визначається необхідністю розвитку у сучасної молоді м'яких навичок (Soft Skills), до складу яких віднесено комунікацію, роботу у команді, лідерство, логічне мислення, креативність, емоційний інтелект, тайм-менеджмент тощо. Їх формування у загальноосвітній середній школі уможлиблюється через вирішення математичних задач у форматі гри у процесі позаурочної діяльності. Для підтвердження зазначеного положення було проведено дослідження з використанням наступних методів: узагальнення, аналізу й систематизації психолого-педагогічних джерел з зазначеної теми; анкетування (респонденти - 32 учня 9 класу); педагогічної бесіди; прогнозування. Аналіз результатів дослідження дозволив зазначити, що найбільш пріоритетними для школярів м'якими навичками, які вони застосовують у процесі життєдіяльності, стали комунікація, логічне мислення та тайм-менеджмент. Серед найбільш затребуваних м'яких навичок під час проведення уроків з вивчення математики респонденти зробили акцент на логічному мисленні, тайм-менеджменті, емоційному інтелекті. До числа найбільш вагомих м'яких навичок, що є необхідними для здійснення позаурочної діяльності, здобувачами середньої освіти було віднесено комунікацію, навички взаємодії /роботи у команді, креативне мислення, лідерство, емоційний інтелект. Серед задіяних м'яких навичок у процесі проведеного виховного заходу з математики у формі гри респонденти вказали на роботу у команді, комунікацію, логічне та креативне мислення, тайм-менеджмент, емоційний інтелект, лідерство. До числа педагогічних форм, за допомогою яких відбувається процес формування м'яких навичок в освітньому процесі саме при вивченні математичних дисциплін більшість школярів віднесли: клуб веселих та кмітливих, вікторини з предмету, брейн-ринги. Процес розвитку м'яких навичок поза школою учні пов'язують з використанням онлайн ігор, участі в роботі гуртків в різних освітніх установах, відвідуванні тренувань і розмовних клубів. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку вбачаємо у визначенні напрямів формування зазначених навичок у школярів в системі урочної діяльності в умовах он-лайн освіти.

Ключові слова: м'які навички, школярі, математичні дисципліни, позакласна робота, дидактична гра.

О. А. Жукова

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина,
площадь Свободы 4, Харьков, Украина, 61022*

А. Е. Косогова

*Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы 4, Харьков, Украина, 61022*

РАЗВИТИЕ SOFT SKILLS У УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ В ПРОЦЕССЕ ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЫ ПОСРЕДСТВОМ РЕШЕНИЯ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ЗАДАЧ В ФОРМАТЕ ИГРЫ

Актуальность данной проблемы определяется необходимостью развития у современной молодежи мягких навыков (Soft Skills), к числу которых отнесено коммуникацию, работу в команде, лидерство, логическое мышление, креативность, эмоциональный интеллект, тайм-менеджмент и т.п. Их формирование в общеобразовательной средней школе становится возможным

в процессе решения математических задач в формате игры в процессе внеурочной деятельности. Для подтверждения указанного положения было проведено исследование с использованием следующих методов: обобщения, анализа и систематизации психолого-педагогических источников по указанной теме; анкетирования (респонденты - 32 ученика 9 класса); педагогической беседы; прогнозирования. Анализ результатов исследования позволил отметить, что наиболее приоритетными для школьников мягкими навыками, которые они применяют в процессе жизнедеятельности, стали коммуникация, логическое мышление и тайм-менеджмент. Среди наиболее востребованных мягких навыков при проведении уроков по изучению математики респонденты сделали акцент на логическом мышлении, тайм-менеджменте, эмоциональном интеллекте. К числу наиболее значимых мягких навыков, которые необходимы для осуществления внеурочной деятельности, соискателями среднего образования были отнесены коммуникация, навыки взаимодействия / работы в команде, креативное мышление, лидерство, эмоциональный интеллект. Среди мягких навыков, задействованных непосредственно в процессе проведения воспитательного мероприятия по математике в форме игры респонденты указали на работу в команде, коммуникацию, логическое и креативное мышление, тайм-менеджмент, эмоциональный интеллект, лидерство. К числу педагогических форм, с помощью которых происходит процесс формирования мягких навыков в образовательном процессе именно при изучении математических дисциплин большинство школьников отнесли: клуб веселых и находчивых, викторины по предмету, брейн-ринги. Процесс развития мягких навыков вне школы ученики видят в использовании онлайн игр, участии в работе кружков в разных образовательных учреждениях, посещении тренировок и разговорных клубов. Перспективы дальнейших исследований в этом направлении видим в определении направлений формирования указанных навыков у школьников в системе урочной деятельности в условиях онлайн образования.

Ключевые слова: мягкие навыки, школьники, математические дисциплины, внеклассная работа, дидактическая игра.

O. A. Zhukova

V. N. Karazin Kharkiv National University
Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine, 61022

A. E. Kosogova

V. N. Karazin Kharkiv National University
Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine, 61022

DEVELOPMENT OF SOFT SKILLS OF STUDENTS OF SECONDARY SCHOOLS IN THE PROCESS OF EXTRACURRICULAR SCHOOL ACTIVITIES THROUGH SOLVING MATHEMATICAL PROBLEMS IN THE GAME FORMAT

The relevance of this problem is determined by the need for developing soft skills in modern youth, which include communication, teamwork, leadership, logical thinking, creativity, emotional intelligence, time management, etc. Their formation in secondary school becomes possible in the process of mathematical problems solving in the game format during extracurricular activities. To confirm the state mentioned, we conducted the study using the following methods: generalization, analysis, and systematization of psychology-pedagogical sources on the topic mentioned; survey (respondents – 32 schoolchildren of the 9th grade); pedagogical conversation; prediction. The analysis of the research results made it possible to note that communication, logical thinking and time management became the most foreground soft skills for schoolchildren, which they use in the process of vital activity. Among the most demanded soft skills for conducting mathematics lessons, the respondents emphasized logical thinking, time management, emotional intelligence. Secondary education seekers referred communication, interaction/teamwork skills, creative thinking, leadership, emotional intelligence to the number of most significant soft skills that are necessary for the implementation of extracurricular activities. Among soft skills, which are directly involved in the process of conducting educational activity in mathematics in the game format, the respondents pointed out teamwork, communication, logical and creative thinking, time management, emotional intelligence, leadership. To the number of pedagogical forms, with the help of which the process of formation of soft skills in the educational process, particularly while learning mathematical disciplines, takes place, the majority of schoolchildren referred the club of cheerful and inventive ones, quizzes on the subject, brain-rings. Schoolchildren see the process of soft skills development out of school in using online games, participating in the work of clubs in various educational institutions, attending trainings and speaking clubs. We see the perspectives for the further research in this direction in determining the ways of formation of the skills mentioned in schoolchildren, in the system of lesson activities in conditions of online education.

Key words: soft skills, schoolchildren, mathematical disciplines, extracurricular activities, didactic game.

Вступ. Актуальною потребою сьогодення є розвиток у сучасної молоді навичок логічного мислення, взаємодії та комунікації, лідерських якостей, емоційного інтелекту, креативності, тайм-менеджменту, тобто м'яких навичок (Soft Skills). Ступінь їх розвиненості є яскравою характеристикою «Я» (самості) здобувача освіти, що вигідно вирізняє його серед інших суб'єктів освітнього процесу.

Одним із можливих засобів формування Soft Skills в учнів загальноосвітніх шкіл є вирішення математичних задач у форматі гри, як такої, що взагалі активізує процес навчання [10; 11; 12; 16; 24; 25] та формує у суб'єктів освітнього процесу широку палітру навичок [32; 33; 34; 35; 36; 37]. Під час використання дидактичних ігор на уроках математики та позакласних заходах у психологічно розкріпаченій атмосфері відбувається занурення школярів у предметну площину, розширюється діапазон їх практичних умінь і здатностей до усвідомленої логічної дії. Сьогодні потенціал дидактичних ігор використовується сучасними викладачами з метою формування й розвитку в учнів як предметних, так і загальних компетентностей.

Мета та завдання. Мета нашої роботи полягає у висвітленні можливостей використання гри у процесі формування м'яких навичок здобувачів освіти під час позаурочної діяльності шляхом розв'язання математичних задач.

Відповідно до поставленої мети було поставлено наступні завдання:

1. Конкретизувати значення діяльнісного підходу до навчання математики для оновлення змісту взаємодії суб'єктів освітнього процесу.

2. Висвітлити досвід формування м'яких навичок у школярів через вирішення математичних задач із застосуванням дидактичної гри у процесі позакласної роботи.

3. Визначити організаційні форми, які сприяють розвитку Soft Skills в учнів загальноосвітніх шкіл в інших форматах в системі урочної та позаурочної діяльності.

Методи дослідження. Метод узагальнення, аналізу й систематизації психолого-педагогічних джерел з теми дослідження було застосовано з метою висвітлення здатностей, що формуються в учнівської молоді у процесі навчання математиці. Метод педагогічної бесіди було використано для здійснення рефлексії ігрової взаємодії під час вирішення математичних задач школярами. Метод анкетування надав можливість з'ясувати спектр м'яких навичок, які отримують подальшого розвитку у

здобувачів освіти у позаурочній діяльності з вивчення математики із застосуванням формату гри. Використання прогностичних методів дозволило виокремити інші форми організації освітньої діяльності учнів, що сприяють розвитку в них Soft Skills.

Результати. На сьогодні навчання математиці через рішення математичних задач розглядається сучасними дослідниками не тільки в якості одного з засобів обробки інформації [2], а й в якості засобу реалізації внутрішньо-предметних [1] та міжпредметних зв'язків [21]. Сформованість останніх, в свою чергу, визначає ступінь розвиненості метапредметних умінь здобувачів освіти [30].

Вчені роблять акцент на формуванні математичної [4], інтелектуальної [15], професійної [17], організаційно-управлінської [19], дослідницької [20] компетентностей в процесі вирішення здобувачами освіти математичних задач різних типів і видів. Вони звертають увагу на формування в тих, хто навчається, дивергентного мислення [5], а також розвиток навичок пошуково-дослідницької [3; 7; 29] та проектної діяльності [22].

Діяльнісний підхід до навчання математики [9], вибудова траєкторії діяльності викладача на підґрунті врахування ним психолого-педагогічних установок організації процесу навчання [6; 31] дозволяє конкретизувати та вдосконалювати загальну методику викладання цієї дисципліни [23], оновити зміст навчання [27], надати цьому процесові практико-орієнтовану спрямованість [8; 26; 28].

Оновлення змісту навчання визначається рівнем професійної майстерності викладача, що полягає у його здатності використовувати сучасні прийоми, методи, методики, технології навчання. Таким сучасним прийомом, методом активного навчання та формою організації освітньої діяльності учнів є дидактична гра.

Аналіз сучасних джерел з теми нашого дослідження [14; 18], показав, що дидактичні ігри в математиці використовуються під час урочної та позаурочної роботи з метою: узагальнення і закріплення матеріалу з предмету; мотивації діяльності дітей; створення атмосфери розкріпачення для прояву учнями власних якостей у процесі взаємодії з іншими. Рішення нестандартних завдань з математики дозволяє розвивати ширину й глибину актів мислення, доказовість і аргументацію запропонованого дітьми варіанту вирішення.

Задля вирішення поставленої мети нами було проведено виховний захід для учнів 9-го

класу загальноосвітньої школи. Він мав назву «Цікава математика». При його створенні було зроблено акцент на розвиток пізнавальної діяльності, кмітливості, логічного та креативного типів мислення, емоційного інтелекту, здатностей до роботи у команді, вдосконалення навичок міжособистісної комунікації у невимушеній атмосфері під час гри. Серед не менш вагомих завдань проведення виховного заходу стало розширення світогляду учнів з історії математики.

Виховний захід проходив у формі інтерактивної гри. Її основними етапами стали: підготовчий (організаційний), основний (проведення самої гри), заключний (підбиття підсумків, рефлексія).

На підготовчому (організаційному) етапі було вирішено питання стосовно організації майданчика для проведення гри. Школярів було розділено на 3 команди, обрано капітанів, придумано назву та девіз для кожної з них, оголошено правила гри. Декілька учнів й класний керівник були обрані незалежними членами журі.

На етапі проведення інтерактивної гри (основний етап) команди мали вирішити математичні завдання у 2 турах. Нижче наведено по одному прикладу завдань кожного з них.

Завдання першого туру виглядали наступним чином.

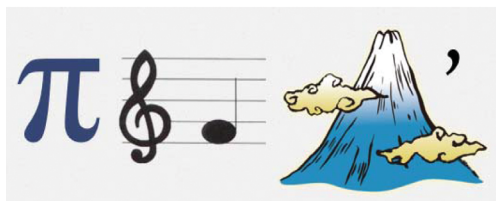
1 ТУР				
ШАРАДИ	100	200	300	400
РЕБУСИ	100	200	300	400
ПОНЯТТЯ	100	200	300	400
УСНО	100	200	300	400

Шаради (Сім-Сім'я)

«Я» - число, що є менше десяти, мене тобі легко знайти.

Але, якщо літері «Я» накажеш поряд встати, «Я» - буду «всі»: батько, ти, дідусь, і мати.

Ребуси (Піфагор)

Поняття (Аксиома)

Твердження, що приймається в якості істини, без доказів.

Усно (5)

$$\sqrt{(3\sqrt{2})^2 + (\sqrt{7})^2} = ?$$

2 тур виглядає, як перший, тільки має інші завдання, а саме:

Обчислювальні пристрої

Абак

Рахункова дошка, яка застосовувалася для арифметичних обчислень приблизно з V століття до н.е. у Стародавній Греції

Задачі

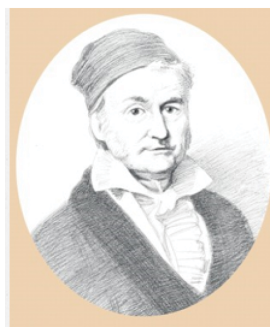
Коли моему батькові був 31 рік, мені було 8 років, а тепер батько старший за мене вдвічі. Скільки мені років тепер? (23 роки)

Анаграми

Дарертет(Тетраедр)

Портрети

Карл Гаус

Німецький математик, фізик, астроном. Вважається "королем математики". Багато хто знає про його дивовижних розумових здібностях - ще в дитинстві він міг за секунди порахувати суму чисел від 1 до 100

На заключному етапі відбулося підбиття підсумків, оголошено переможців та здійснено рефлексію процесу ігрової діяльності [13].

Рефлексія з боку викладача від проведення заходу з вирішенням математичних завдань дала змогу виявити спектр Soft Skills, що формуються у школярів у процесі застосування дидактичних ігор:

- комунікації або міжособистісного спілкування під час здійснення командної роботи, що передбачала обговорення питань гри, висування правильної відповіді;

- лідерства у процесі прийняття колективного рішення, права його презентувати капітаном команди, який бере на себе відповідальність, відстоює інтереси учасників у конфліктних ситуаціях між суддями та гравцями у разі їх виникнення;

- міжособистісної взаємодії та роботи у команді з моменту її створення, що мали націленість на пошук спільного висновку та знаходження вірного варіанту відповіді серед розмаїття можливих;

- відстеження часу на обговорення та прийняття рішення (тайм-менеджмент) з урахуванням того, що на оголошення результату обговорення дається обмежена кількість хвилин, а вихід за межі конкретного відрізка часу тягне за собою незарахування відповіді, нехай навіть вірної;

- емоційного інтелекту, що виявляється в адекватному реагуванні школярів на програв або помилку з боку членів команди, розвитку вмінь не звинувачувати один одного у процесі отримання небажаного результату, врівноваженій поведінці під час обговорення варіантів рішення;

- креативного та логічного мислення під час виконання завдань з математики, яке виявлялося у здатності школярів не тільки пригадати інформацію або факт з історії, а й зробити певні підрахунки, дати обґрунтовану відповідь, замислитися над значенням предметів, зображених на малюнках.

Під час рефлексії з учнями у процесі бесіди з ними нами було дано аналіз процесу та результатів проведення гри. Здобувачам освіти було поставлено запитання, відповіді на які мали стати свідоцтвом для викладача про розуміння школярами значущості та необхідності формування в них м'яких навичок з:

комунікації

1. На які риси співрозмовника Ви звертаєте увагу у процесі комунікації?

2. Назвіть якості особистості, які є необхідними для здійснення ефективної комунікації.

3. Згідно з Вашими переконаннями, у процесі комунікативної взаємодії важливо почути іншого, або бути почутим? Відповідь обґрунтуйте.

лідерства

1. Назвіть риси характеру, що є притаманними для лідера?

2. Чи відповідав капітан Вашої команди цим характеристикам?

3. Чи важливо завжди бути лідером, або є ситуації в яких слід поступитися власними амбіціями?

командної роботи

1. Назвіть ознаки роботи у команді.

2. Дайте характеристику взаємовідносинам, що склалися між гравцями у Вашому колективі.

3. Чи всі члени команди мали рівні права у процесі прийняття спільного рішення?

тайм-менеджменту

1. Назвіть шляхи ефективного планування часу.

2. Окресліть діапазон дій особистості в умовах обмеженого часу у ситуації прийняття важливого для неї рішення.

3. Визначте негативні наслідки несформованості навичок стежити за часом під час ігрової взаємодії.

емоційного інтелекту

1. Назвіть ознаки прояву позитивних /негативних емоцій іншої людини.

2. За допомогою яких дій особистість може контролювати свій емоційний стан?

3. Які емоції відчули саме Ви під час ігрової взаємодії у процесі прийняття спільного рішення.

креативного та логічного мислення

1. Слово «логіка» в перекладі з грецької означає «правильне мислення». Назвіть ознаки логічного мислення.

2. В яких випадках ми даємо оцінку особистості як такої, що мислить алогічно?

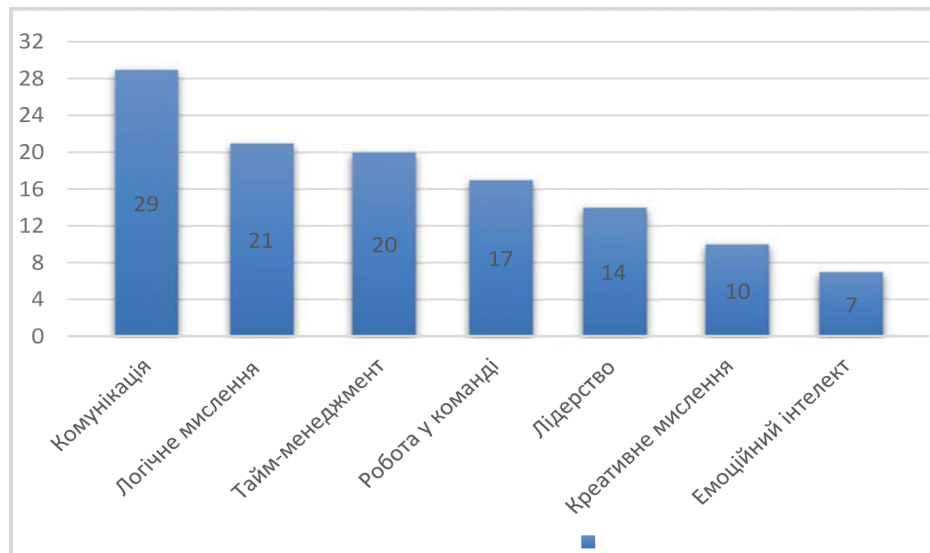
3. Назвіть критерії, за якими креативне мислення відрізняється від логічного.

Після рефлексії нами було проведено анкетування зі школярами, метою якого стало визначення кола тих м'яких навичок, що дозволяють їм здійснювати ефективну взаємодію з іншими у повсякденному житті й в освітньому процесі.

В анкетуванні взяли участь 32 учня 9 класу.

На перше запитання «Визначте три найбільш пріоритетні для Вас м'які навички, які Ви застосовуєте у процесі життєдіяльності», ми отримали наступні результати: 29 осіб (91%) вказали на комунікацію, 21 особа (66%) – на логічне мислення, 20 осіб (63%) – на тайм-менеджмент. Також школярі вказали й на такі навички, як-от: 17 осіб (53%) – навички взаємодії /робота у команді, 14 осіб (44%) – лідерство, 10 осіб (31%) – креативне мислення, 7 осіб (22%) – емоційний інтелект.

Результати опитування засвідчили, що більшість учнів найбільш необхідними м'якими навичками вважають: комунікацію, логічне мислення, тайм-менеджмент. Як бачимо, навички взаємодії, лідерство, креативне мислення

Рис.1. Найбільш пріоритетні м'які навички, які учні застосовують у процесі життєдіяльності

й емоційний інтелект не увійшли до «трійці лідерів», хоча на них було вказано в анкетах окремим учнів.

На друге запитання «Назвіть три найбільш затребуваних м'які навички під час проведення уроків з вивчення математики» респонденти відповіли наступним чином: 29 (91%) учнів зробили акцент на логічному мисленні, 27 учнів (84%) – на тайм-менеджменті, 19 учнів (59%) – на емоційному інтелекті.

Третє запитання стосувалося визначення школярами тих форм, які, згідно з їх поглядами, є найбільш затребуваними й необхідними для розвитку логічного мислення на уроках математики в умовах он-лайн освіти. Отже, 21 учень (66%) віддали перевагу лекціям шкільних учителів на платформі ZOOM, 17 учнів (53%) – відео-лекціям з конкретного предмету у мережі Інтернет, 16 учнів (50%) – самоосвіті.

Відповіді на четверте запитання мали висвітлити найбільш вагомі п'ять м'яких навичок, що є необхідними для здійснення позаурочної діяльності. До їх складу здобувачами середньої освіти було віднесено наступні: 30 осіб (94%) відзначили комунікацію, 27 осіб (84%) –

навички взаємодії /роботи у команді, 20 осіб (63%) – креативне мислення, 17 осіб (53%) – лідерство, 16 осіб (50%) – емоційний інтелект.

П'яте запитання стосувалося задіяння м'яких навичок у процесі ігрової взаємодії під час проведення саме цього виховного заходу. Результати опитування засвідчили наступну ієрархію: 32 особи (100%) акцентували увагу на навичках взаємодії /роботи у команді, 27 осіб (84%) – на комунікації, 24 особи (75%) – на логічному мисленні, 22 особи (69%) – на креативному мисленні, 22 особи (69%) – на тайм-менеджменті, 20 осіб (63%) – на емоційному інтелекті, 13 осіб (41%) – на лідерстві.

Відповіді на шосте запитання змусили замислитися над використанням тих педагогічних форм, за допомогою яких відбувається процес формування Soft Skills у школярів в освітньому процесі саме при вивченні математичних дисциплін. Більшість школярів назвали ті форми, які вони мали спостерігати у діяльності викладачів своєї школи: 27 (84%) учнів вказали на КВК (клуб веселих та кмітливих), 19 (59%) учнів – на вікторину з предмету, 18 (56%) учнів – на брейн-ринг.

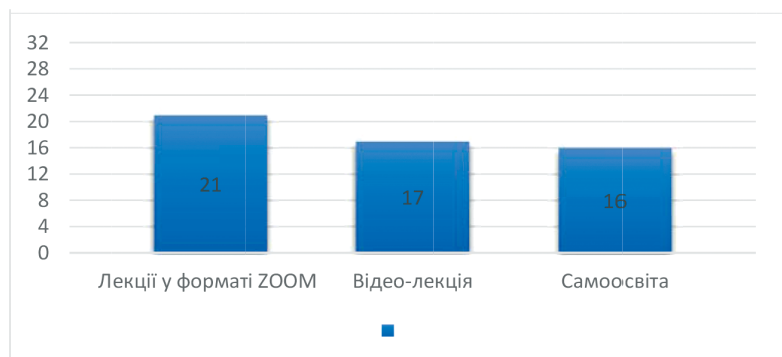
Сьоме запитання передбачало акт з'ясування можливих організаційних форм, зав-

Рис.2. Три найбільш затребуваних м'які навички під час проведення уроків з вивчення математики

дячуючи яким може відбуватися процес розвитку будь-яких м'яких навичок в учнів поза межами школи. До їх числа 26 (81%)

школярів вказали на он-лайн ігри, 15 (47%) школярів – на гуртки у будинках творчості та інших освітніх установах, 8 (25%) школярів – на тренування, 2 (6%) школярів – на спінінг-клуби.

Рис. 3. Форми, які є найбільш затребуваними й необхідними для розвитку логічного мислення школярів на уроках математики в умовах он-лайн освіти

Обговорення.

1. З огляду на те, що майже всі діти зробили акцент на необхідності володіння навичками комунікації, ми можемо стверджувати, що всі вони розуміють важливість спілкування в повсякденному житті. Більшість учнів класу цінують свій час, бо вказали на тайм-менеджмент. Логічне мислення було обрано ними як навичку, недостатній рівень сформованості якої взагалі ускладнює життя будь-якої людини.

2. Серед найбільш затребуваних Soft Skills під час проведення уроків з вивчення математики школярі обрали логічне мислення, бо логіка – невід’ємна складова здійснення математичних операцій та дій. На навички тайм-менеджменту було вказано з огляду на те, що на уроках з контролю знань, учням потрібно раціонально розподіляти час, щоб встигнути зробити всі завдання. Акцент на емоційному інтелекті було зроблено тому, що сприйняття незрозумілого на перший погляд матеріалу з предмету потребує вдумливості й спокійної реакції під час його опанування.

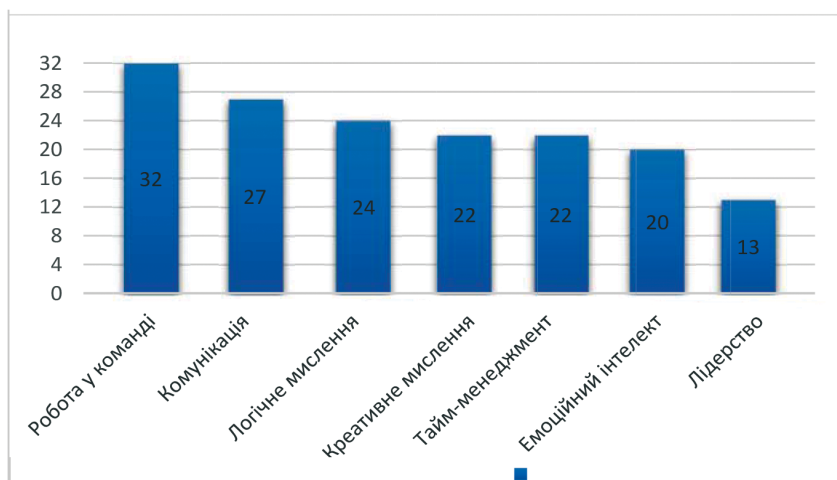
3. Вважаємо, що обрання більшістю школярів уроків на платформі ZOOM як форми, що є найбільш затребуваною й необхідною для розвитку їх логічного мислення в контексті опанування матеріалом математичних дисциплін в умовах он-лайн освіти, було пов’язане із доступністю та розповсюдженістю саме цієї форми на даному відрізку часу. Акцентуація уваги на уроках з мережі Інтернет та самоосвіті пояснюється актами недостатнього спілкування із викладачами у процесі проведення занять на підґрунті вказаної вище платформи та прагненням до розширення спектру власних навичок у площині вивчення математичних дисциплін.

4. Виокремлення учнями найбільш вагомих п’яти Soft Skills, що є необхідними для здійснення позаурочної діяльності, пов’язуємо з тим, що комунікація та робота у команді розглядається ними з позицій значущості цих навичок під час отримання своєчасної допомоги у процесах пошуку, обробки, аналізу, синтезу необхідної інформації взагалі з будь-якої сфери життєдіяльності людини. Емоційний інтелект і лідерство у процесі позаурочної діяльності вважаються дітьми менш важливими навичками, бо їх наявність не впливатиме на отримання, наприклад, «додаткових» балів, як під

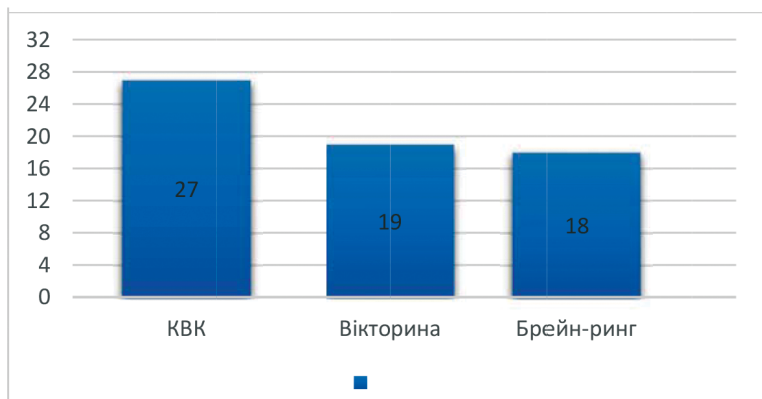

Рис.4. Найбільш вагомі п’ять м’яких навичок, що є необхідними для здійснення позаурочної діяльності

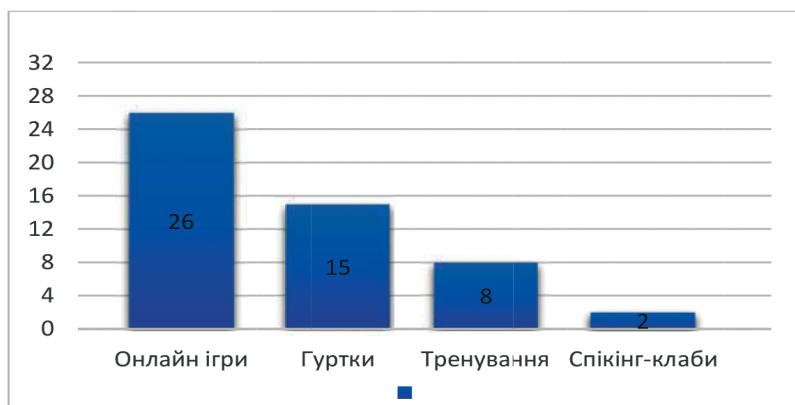
час проведення уроків, тому школярі можуть поступитися власними амбіціями та допомогти один одному.

Рис. 5. Задіяння м'яких навичок у процесі ігрової взаємодії під час проведення саме цього виховного заходу

Рис. 6. Педагогічні форми, за допомогою яких відбувається процес формування м'яких навичок у школярів в освітньому процесі саме при вивченні математичних дисциплін

Рис. 7. Організаційні форми, що сприяють розвитку будь-яких м'яких навичок в учнів поза межами школи

5. У контексті задіяння Soft Skills у процесі ігрової взаємодії під час проведення саме цього виховного заходу здобувачі освіти вказали на командну роботу і комунікацію, адже без комунікації командна робота просто унеможлиблюється. Серед не менш важливих навичок діти вказали на креативне й логічне мислення та тайм-менеджмент, бо ступінь їхньої сформованості певним чином впливала на процес вирішення завдань та отримання балів. Лідерство було зазначено серед найменш важливих Soft Skills можливо тому, що хід подій та загальний результат взаємодії визначався актами взаємодії усіх гравців, а не тільки «гри» капітана команди.

6. КВК, вікторини з предмету, брейн-ринги, що є певними різновидами навчальних ігор, увійшли до складу тих педагогічних форм, використання яких сприяє процесу формування м'яких навичок у школярів в освітньому процесі при вивченні математичних дисциплін саме тому, що формат гри передбачає інтерактивні дії, завдяки яким процес запам'ятовування навчального матеріалу та формування Soft Skills стає набагато легшим і цікавішим.

7. До низки організаційних форм, що сприяють розвитку будь-яких м'яких навичок у школярів поза межами школи, вагомим чинником вказала на онлайн ігри. Цей факт не викликає почуття здивування, бо сучасна молодь проводить більшість вільного часу за гаджетами. Меншими за популярністю були варіанти участі у роботі гуртків у будинках творчості й інших освітніх установах, відвідування тренувань та спікінг-клубів. Ці форми так само сприяють розвитку навичок комунікації, тайм-менеджменту, колективної роботи, але, на відміну від он-лайн ігор, є більш корисними для здоров'я учнів.

Все, зазначене вище, дозволило нам сформулювати наступні **ВИСНОВКИ**.

1. Побудова взаємодії суб'єктів освітнього підходу на засадах діяльнісного підходу сприяє прояву їх знань, особистісних якостей, вмінь, навичок, ціннісних орієнтацій, що є базовими складовими компетентності будь-якого виду. Професійна компетентність викладача математики передбачає вільне володіння матеріалом дисципліни, а також використання різних форм, методів, прийомів, методик навчання, що активізують діяльність учнів під час урочної та позаурочної діяльності. Аналіз учителем навчально-методичної літератури з предмету, опанування сучасними техніками викладання, майстерність їх використання у процесі взаємодії зі здобувачами освіти є запорукою оновлення змісту його діяльності.

2. Вчитель – майстер своєї справи у контексті виконання функціональних обов'язків під час урочної та позаурочної діяльності зі школярами визначає пріоритетні напрями формування в них як предметних, так і за-

гальних компетентностей, що мають спрямування на забезпечення процесів життєдіяльності учнів. У процесі позакласної роботи через вирішення математичних задач із застосуванням формату дидактичної гри подальшого розвитку й вдосконалення набувають такі м'які навички, як-от: комунікація, логічне мислення, тайм-менеджмент, робота у команді, лідерство, креативне мислення, емоційний інтелект й ін.

3. Серед організаційних форм, що сприяють розвиткові зазначених навичок в учнів загальноосвітніх шкіл в інших форматах в системі урочної та позаурочної діяльності чільне місце займають: КВК, вікторини з предмету, брейн-ринги, он-лайн ігри, гуртки, тренування, спікінг-клуби.

Перспективи подальших наукових розвідок ми вбачаємо у дослідженні процесу формування Soft Skills школярів через вирішення математичних задач у форматі гри в умовах он-лайн освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бабенко А. С. Реализация внутрипредметных связей курса математики при изучении элементов комбинаторики в школе. *Вестник Костромского государственного университета*. 2017. Т. 23. № 4. С. 125-128.
2. Баврин И.И. Математическая обработка информации: Учебник для студентов всех профилей направления «Педагогическое образование». Москва: Прометей, 2016. 262 с.
3. Берсенева О.В. Формирование готовности будущих учителей математики к организации исследовательской деятельности школьников в условиях бинарного обучения математике: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 Красноярск, 2017. 234 с.
4. Васильева М.А. Профессионально-прикладная направленность обучения математике как средство формирования математической компетентности: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 . Саранск, 2014. 24 с.
5. Гашаров Н.Г., Касумова Б.С. Дивергентные задачи в начальном курсе математики. Махачкала: ДГПУ, 2010. 156 с.
6. Гусев В.А. Психолого-педагогические основы обучения математике. Москва: Академия, 2003. 432 с.
7. Далингер В.А. Поисково-исследовательская деятельность учащихся по математике: Учебное пособие. Омск: Изд-во ОмГПУ, 2005. 456 с.
8. Егупова М.В. Практические приложения математики в школе: Учеб. пособие для студентов педагогических вузов. Москва: Прометей, 2015. 248 с.
9. Епишева О.Б. Технология обучения математике на основе деятельностного подхода: кн. для учителя Москва: Просвещение. 2003. 221 с.
10. Жорник О. Використання дидактичних ігор у навчанні. *Рідна школа*. 2000. № 4. С. 63-64.
11. Жорник О. Формування пізнавальної активності учнів у процесі спільної ігрової діяльності. *Рідна школа*. 2000. № 1. С. 27-28.
12. Жукова О. А. Дидактична гра як метод активізації й оптимізації навчання. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: зб.наук. праць /За заг. ред. проф. В.І. Євдокимова і проф.О.М. Микитюка /Харк.нац.пед. ун-т імені Г.С. Сковороди. Харків, 2006. Вип. 24. Ч. 1. С. 67-76.*
13. Жукова О. А. Післяігрова рефлексія як вид зворотного зв'язку під час проведення занять з використанням ігрових технологій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб.наук.пр. Київ – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2015. Вип. 43. С. 249-254.*
14. Кророва Г.В. Нестандартные задачи по математике: 1-4 классы. Москва: ВАКО, 2010. 240 с.

15. Кострова Ю. С. Формирование интеллектуальной компетентности студентов посредством использования метода проектов в процессе изучения математики в негуманитарном вузе: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Рязань, 2012. 164 с.
16. Кротюк В. А., Щокіна Н. Б., Яндола К. О. Педагогічні технології та методи навчання у схемах і таблицях: навч.-метод. посіб. Харків: Хнупс; Колегіум, 2019. 98 с.
17. Кузьменко О.И. Математические задачи как средство формирования профессиональной компетентности студентов агрономических специальностей высших учебных заведений: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Омск, 2010. 169 с.
18. Лебедева С.В., Пилипенко В.В. Старинные занимательные задачи на уроках математики. *Учитель – ученик: проблемы, поиски, находки*: Сборник научных трудов: Выпуск 4. Саратов: Научная книга, 2005. С. 64-67.
19. Логинова В.В. Методика обучения математике будущих менеджеров с эффектом развития организационно-управленческих компетенций: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Пермь, 2017. 23 с.
20. Лукашенко С.Н. Модель развития исследовательской компетентности студентов вуза в условиях многоуровневого обучения (на примере изучения математических дисциплин). *Образование и наука*. 2012. № 1 (90). С. 73-85.
21. Нассер М. Методика реализации межпредметных связей посредством решения прикладных задач в процессе обучения математике в вузе: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Москва, 2008. 23 с.
22. Подстригич А.Г. Проектная деятельность учащихся по созданию учебных текстов при изучении математики (на примере темы «Последовательности. Прогрессии»): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Томск, 2004. 207 с.
23. Саранцев Г.И. Общая методика преподавания математики: Учеб. пособие для студентов мат. спец. пед. вузов и университетов. Саранск: Тип. «Крас. Окт.», 1999. 208 с.
24. Смолкин А.М. Методы активного обучения. Москва: Высшая школа, 1991. 176 с.
25. Сони́на О. В. Активизация учебно-познавательной деятельности студентов посредством проведения деловых игр. Челябинск: Изд. Центр ЮУрГУ, 2010. 109 с.
26. Терешин Н.А. Прикладная направленность школьного курса математики. Москва: Просвещение, 1990. 96 с.
27. Тестов В.А. Обновление содержания обучения математике: исторические и методологические аспекты: монография. Вологда: ВГПУ, 2012. 176 с.
28. Фирсов В.В. О прикладной ориентации курса математики. *Математика в школе*. 2006. № 6. С. 2-9.
29. Форкунова Л.В. Методика формирования исследовательской компетентности школьников в области приложений математики при взаимодействии школы и вуза: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Орёл, 2010. 21 с.
30. Шкерина Л.В., Константинова А.С., Куршиш И.Ф. Формирование метапредметных умений школьников в условиях проектного обучения математике. *Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В.П. Астафьева*. 2016. № 1. С. 39-42.
31. Якиманская С.И. Психологические основы математического образования: учеб. пособие для вузов. Москва: Академия, 2004. 320 с.
32. Gredler M. E. Games and Simulations and their Relationships to Learning. *Handbook of Research on Educational Communications and Technology*, 2nd ed., Lawrence Erlbaum, Associates, Mahwah, NJ, 2004. Pp. 571-582.
33. Guillen-Nieto V., Aleson-Carbonell M. Serious Games and Learning Effectiveness: The Case of It's a Deal. *Computers & Higher Education*. 2012. № 58(1). Pp. 435-448.
34. Hromek R., Roffey S. Promoting Social and Emotional Learning with Games. It's Fun and we Learn Things. *Simulation and Gaming*. 2009. № 40(5). Pp. 626-644.
35. Piu A., Fregola C. Simulation and Gaming for Mathematical Education: Epistemology and teaching Strategies. *Information Science Reference*. 2011. Pp. 47-56.
36. Premkumar K., Bonnycastle D. Games as active learning strategies: A faculty development workshop. *Medical Education*. 2006. № 40(11). Pp. 1123-1147.
37. Sahin S. Computer simulations in science education: Implications for distance education. *Turkish Online Journal of Distance Education*. 2006. № 7(4). Pp. 132-146.

REFERENCES:

1. Babenko, A. (2017). Realizatsiya vnutripredmetnyh svyazey kursa matematiki pri izuchenii elementov kombinatoriki v shkole. [Implementation of intra-subject connections of the mathematics course when studying the elements of combinatorics at school], *Vestnik Kostromskogo gosudarstvennogo universiteta*.4(23),125-128 (In Ukraine).
2. Bavrín, I. (2016). *Matematicheskaya obrabotka informatsii: Uchebnik dlya studentov vseh profily napravleniya*

- «Pedagogicheskoe obrazovanie» [Mathematical processing of information: A textbook for students of all profiles of the direction 'Pedagogical education']. Moscow, Prometey (in Russian).
3. Berseneva, O.V. (2017). *Formirovanie gotovnosti buduschih uchiteley matematiki k organizatsii issledovatel'skoy deyatel'nosti shkolnikov v usloviyah binarnogo obucheniya matematike* [Formation of the readiness of future mathematics teachers to organize research activities of schoolchildren in the context of binary teaching in mathematics] (Candidate's thesis). Krasnoyarsk, Russia (in Russian).
  4. Vasileva, M.A. (2014). *Professionalno-prikladnaya napravlennost obucheniya matematike kak sredstvo formirovaniya matematicheskoy kompetentnosti* [Professionally applied orientation of teaching mathematics as a means of forming mathematical competence] (Abstract of candidate's thesis). Saransk, Russia (in Russian).
  5. Gasharov, N. & Kasumova, B. (2010). *Divergentnyie zadachi v nachalnom kurse matematiki* [Divergent problems in an elementary mathematics course]. Mahachkala, DGPU (in Russian).
  6. Gusev, V. (2003). *Psikhologo-pedagogicheskie osnovyi obucheniya matematike* [Psychological and pedagogical foundations of teaching mathematics]. Moscow, Akademiya (in Russian).
  7. Dalinger, V. (2005). *Poiskovo-issledovatel'skaya deyatel'nost uchashihsya po matematike* [Search and research activities of students in mathematics]. Omsk, OmGPU (in Russian).
  8. Egupova, M. (2015). *Prakticheskie prilozheniya matematiki v shkole* [Practical applications of mathematics in school]. Moscow, Prometey (in Russian).
  9. Episheva, O. (2003). *Tehnologiya obucheniya matematike na osnove deyatel'nostnogo podhoda* [Technology of teaching mathematics based on the activity approach]. Moscow, Prosveschenie (in Russian).
  10. Zhornik, O. (2000). *Vikoristannya didaktichnih Igor u navchanni* [Using didactic games in teaching]. *Ridna shkola*.4. 63-64 (in Ukrainian).
  11. Zhornik, O. (2000). *Formuvannya piznavalnoyi aktivnosti uchniv u protsesi spilnoyi igrovoi diyalnosti* [Formation of cognitive activity of students in the process of joint play activities] *Ridna shkola*.1. 27-28 (in Ukrainian).
  12. Zhukova, O. (2006). *Dydaktychna hra yak metod aktyvizatsii y optymizatsii navchannia*. [Didactic game as a method of activating and optimizing learning]. In V. Evdokimov & O. Mikityuk (Ed.) *Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty* [Means of educational and research work], (Iss.24, part 1, pp. 67-76). Kharkiv: Kharkiv National Pedagogical University named after GS Skovoroda (in Ukrainian).
  13. Zhukova, O. (2015). *Pisliahrova refleksiiia yak vyd zvorotnoho zviazku pid chas provedennia zaniat z vykorystanniam ihrovykh tekhnolohii*. [Post-game reflection as a type of feedback during classes using game technologies]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy`* (Iss. 43, pp. 249-254). Kyiv – Vinnytsia: Planer (in Ukrainian).
  14. Kerova, G. (2010). *Nestandartnyie zadachi po matematike: 1-4 klassyi* [Non-standard problems in mathematics: grades 1-4]. Moscow, VAKO (in Russian)
  15. Kostrova, Yu.S. (2012). *Formirovanie intellektualnoy kompetentnosti studentov posredstvom ispolzovaniya metoda proektov v protsesse izucheniya matematiki v negumanitarnom vuze* [Formation of intellectual competence of students through the use of the project method in the process of studying mathematics in a non-humanitarian university] (Candidate's thesis). Ryazan, Russia (in Russian).
  16. Krotiyuk, V., Schokina, N. & Yandola, K. (2019). *Pedahohichni tekhnolohii ta metody navchannia u skhemakh i tablytsiakh* [Pedagogical technologies and teaching methods in diagrams and tables]. Kharkiv, Hnups: Kolegium (in Ukrainian).
  17. Kuzmenko, O.I. (2010). *Matematicheskie zadachi kak sredstvo formirovaniya professionalnoy kompetentnosti studentov agronomicheskikh spetsialnostey vysshih uchebnykh zavedeniy* [Mathematical problems as a means of forming the professional competence of students of agronomic specialties of higher educational institutions] (Candidate's thesis). Omsk, Russia (in Russian).
  18. Lebedeva, S. & Pilipenko, V. (2005). *Starinnyie zanimatelnyie zadachi na urokah matematiki* [Ancient entertaining problems in math lessons], *Uchitel – uchenik: problemy, poiski, nahodki*, (Iss. 4, pp.64-67). Saratov: Nauchnaya kniga (in Russian).
  19. Loginova, V.V. (2017). *Metodika obucheniya matematike buduschih menedzherov s efektom razvitiya organizatsionno-upravlencheskikh kompetentsiy* [Methods of teaching mathematics to future managers with the effect of developing organizational and managerial competencies] (Abstract of candidate's thesis). Perm, Russia (in Russian).
  20. Lukashenko, S. (2012). *Model razvitiya issledovatel'skoy kompetentnosti studentov vuza v usloviyah mnogourovnevnogo obucheniya* [A model for the development of research competence of university students in the context of multilevel education], *Obrazovanie i nauka*, 1 (90), 73-85. (in Ukrainian).
  21. Nasser, M. (2008). *Metodika realizatsii mezhpredmetnykh svyazey posredstvom resheniya prikladnykh zadach v protsesse obucheniya matematike v vuze* [Methodology for the implementation of interdisciplinary connections by solving applied problems in the process of teaching mathematics at a university] (Abstract of candidate's

- thesis). Moscow, Russia (in Russian).
22. Podstrigich, A.G. (2004). *Proektnaya deyatel'nost' uchashchih'sya po sozdaniyu uchebnykh tekstov pri izuchenii matematiki (na primere temy «Posledovatel'nosti. Progressii»)* [Project activity of students on the creation of educational texts in the study of mathematics (for example, the topic "Sequences. Progressions")] (Abstract of candidate's thesis). Tomsk, Russia (in Russian).
  23. Sarantsev, G. (1999). *Obschaya metodika prepodavaniya matematiki* [General methodology for teaching mathematics]. Saransk: «Kras. Okt.» (in Russian).
  24. Smolkin, A. (1991). *Metodyi aktivnogo obucheniya* [Active learning methods]. Moscow: Vysshaya shkola (in Russian).
  25. Sonina, O. (2010). *Aktivizatsiya uchebno-poznavatel'noy deyatel'nosti studentov posredstvom provedeniya delovykh igr* [Activation of educational and cognitive activities of students through business games]. Chelyabinsk: Tsentr YuUrGU (in Russian).
  26. Tereshin, N. (1990). *Prikladnaya napravlenost' shkol'nogo kursa matematiki* [Applied orientation of the school mathematics course]. Moscow: Prosvetshenie (in Russian).
  27. Testov, V. (2012). *Obnovlenie soderzhaniya obucheniya matematike: istoricheskie i metodologicheskie aspekty* [Updating the content of teaching mathematics: historical and methodological aspects]. Vologda: VGPU (in Russian).
  28. Firsov, V. (2006). O prikladnoy orientatsii kursa matematiki [About the applied orientation of the mathematics course]. *Matematika v shkole*. 6, 2-9. N.p. (in Russian)
  29. Forkunova, L.V. (2010). *Metodika formirovaniya issledovatel'skoy kompetentnosti shkol'nikov v oblasti prilozheniy matematiki pri vzaimodeystvii shkoly i vuza* [Methodology for the formation of research competence of schoolchildren in the field of applications of mathematics in the interaction of school and university] (Abstract of candidate's thesis). Oryol, Russia (in Russian).
  30. Shkerina, L., Konstantinova, A., & Kursish, I. (2016). Formirovanie metapredmetnykh umeniy shkol'nikov v usloviyakh proektnogo obucheniya matematike [Formation of metasubject skills of schoolchildren in the context of project-based teaching in mathematics], *Vestnik Krasnoyarskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. V.P. Astafeva*, 1, 39-42. (in Russian).
  31. Yakimanskaya, S. (2004). *Psihologicheskie osnovy matematicheskogo obrazovaniya* [Psychological foundations of mathematics education]. Moscow, Akademiya (in Russian).
  32. Gredler, M. E. (2004). Games and Simulations and their Relationships to Learning. Handbook of Research on Educational Communications and Technology, 2nd ed., Lawrence Erlbaum, Associates, Mahwah, NJ. Pp. 571-582.
  33. Guillen-Nieto, V., & Aleson-Carbonell, M. (2012). Serious Games and Learning Effectiveness: The Case of It's a Deal. *Computers & Higher Education*. 58(1), 435-448.
  34. Hromek, R., & Roffey, S. (2009). Promoting Social and Emotional Learning with Games. It's Fun and we Learn Things. *Simulation and Gaming*. 40(5), 626-644.
  35. Piu, A., & Fregola, C. (2011). Simulation and Gaming for Mathematical Education: Epistemology and teaching Strategies. Information Science Reference. Pp. 47-56.
  36. Premkumar, K., & Bonnycastle, D. (2006). Games as active learning strategies: A faculty development workshop. *Medical Education*. 40(11), 1123-1147.
  37. Sahin, S. (2006). Computer simulations in science education: Implications for distance education. *Turkish Online Journal of Distance Education*. 7(4), 132-146.

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО ВІДДАЛЕНОГО НАВЧАННЯ
(НА ПРИКЛАДІ КЛАСИЧНОГО ТА ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТІВ)**

О. А. Ігнатюк

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
Кирпичова, 2, Харків, Україна, 61002
olgaignatyuk2016@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5710-7752>*

А. І. Комишан

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Майдан Свободи, 6, Харків, Україна, 61022
anatole.kom@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7644-4976>*

М. В. Бикова

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
Кирпичова, 2, Харків, Україна, 61002
mbykova.ua@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3274-2397>*

У статті розглядається проблема організації професійної підготовки здобувачів вищої освіти педагогічного профілю в умовах надзвичайно віддаленого навчання на прикладі класичного та технічного університетів. Авторами з'ясована сутність термінологічного поля дослідження «онлайн освіта», «мобільне навчання», «надзвичайне віддалене навчання» та схарактеризовано їхні ознаки. Спираючись на наукові узагальнення та результати емпіричних досліджень виокремлено суттєві ознаки організації професійної підготовки здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей в умовах класичного та технічного університетів, названий алгоритм певних дій, що сприятиме досягненню успіху в освітній діяльності й названі його складові. Схарактеризовано необхідність встановлення контакту між усіма учасниками освітнього процесу; необхідність встановлення пріоритетів при визначенні навантаження студентів навчальним матеріалом; необхідність реалізації компетентнісного підходу в організації самостійної роботи студентів; необхідність застосування технології співпраці; необхідність обрання та застосування хмарних інструментів віртуальної взаємодії учасників освітнього процесу.

У ході анкетування й опитування здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей класичного та технічного університетів було встановлено особливості організації професійної підготовки майбутніх педагогів вищої школи в умовах надзвичайного віддаленого навчання, їхній вплив на успішність здобувачів вищої освіти в професійній підготовці та мотивацію до навчання.

Ключові слова: віртуальна взаємодія, здобувач вищої освіти, надзвичайне віддалене навчання, мотивація, мобільне навчання, онлайн освіта, освітній процес, педагогічні спеціальності, професійна підготовка, самостійна робота студента, технологія співпраці, хмарні інструменти, університети.

О. А. Игнатюк

Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»
Кирпичова, 2, Харьков, Украина, 61002

А. И. Кomyшан

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
Площадь Свободы, 4, Харьков, Украина, 61022

М. В. Быкова

Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»
Кирпичова, 2, Харьков, Украина, 61002

ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СОИСКАТЕЛЕЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В УСЛОВИЯХ ЧРЕЗВЫЧАЙНОГО УДАЛЕННОГО ОБУЧЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ КЛАСИЧЕСКОГО И ТЕХНИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТОВ)

В статье рассматривается проблема организации профессиональной подготовки соискателей высшего образования педагогического профиля в условиях чрезвычайно удаленного обучения на примере классического и технического университетов. Авторами выяснена сущность терминологического поля исследования «онлайн образование», «мобильное обучение», «чрезвычайное удаленное обучение» и охарактеризованы их признаки. Опираясь на научные обобщения и результаты эмпирических исследований выделены существенные признаки организации профессиональной подготовки соискателей высшего образования педагогических специальностей в условиях классического и технического университетов, назван алгоритм определенных действий, что будет способствовать достижению успеха в образовательной деятельности, названы его составляющие. Охарактеризовано необходимость установления контакта между всеми участниками образовательного процесса; необходимость установления приоритетов при определении нагрузки студентов учебным материалом; необходимость реализации компетентного подхода в организации самостоятельной работы студентов; необходимость применения технологии сотрудничества; необходимости избрания и применения облачных инструментов виртуального взаимодействия участников образовательного процесса. В ходе анкетирования и опроса соискателей высшего образования педагогических специальностей классического и технического университетов было установлено особенности организации профессиональной подготовки будущих педагогов высшей школы в условиях чрезвычайного удаленного обучения, их влияние на успешность соискателей высшего образования в профессиональной подготовке и мотивацию к обучению.

Ключевые слова: виртуальное взаимодействие, соискатель высшего образования, чрезвычайное отдаленное обучение, мотивация, мобильное обучение, онлайн образование, образовательный процесс, педагогические специальности, профессиональная подготовка, самостоятельная работа студента, технология сотрудничества, облачные инструменты, университеты.

Olha Ihnatiuk

National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»
Курпичова стр., 2, Kharkiv, Ukraine, 61002

Anatolii Komyshan

V. N. Karazin Kharkiv National University
Svobody Sq., 6, Kharkiv, Ukraine, 61022

Maryna Bykova

National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»
Курпичова стр., 2, Kharkiv, Ukraine, 61002

PECULIARITIES OF PROFESSIONAL TRAINING OF HIGHER EDUCATION SEEKERS OF PEDAGOGICAL SPECIALTIES IN CONDITIONS OF EMERGENCY REMOTE TEACHING (ON THE EXAMPLE OF CLASSICAL AND TECHNICAL UNIVERSITIES)

The article considers the problem of organization of professional training of higher education seekers of pedagogical profile in conditions of emergency remote teaching on the example of classical and technical universities. The authors clarified the essence of the terminological field of research «online education», «mobile learning», «emergency remote teaching», and characterized their features. Based on scientific generalizations and results of empirical research, essential features of organization of professional training of higher education seekers of pedagogical specialties in terms of classical and technical universities were determined, the algorithm of certain actions, which will lead to achieving success in educational activity, and its components were named. The necessity of establishing contact between all participants of educational process; the necessity of setting priorities in determining the workload of students with educational material; the necessity of implementing a competence building approach in the organization of individual work of students; the necessity of using cooperation technology; the necessity of choosing and implementing cloud tools of virtual interaction of participants of the educational process were characterized. In the course of questioning higher education seekers of pedagogical specialties in terms of

classical and technical universities, the peculiarities of organization of professional training of future higher education teachers in conditions of emergency remote teaching, their influence on the success of higher education seekers in professional training and motivation to study were established.

Key words: virtual interaction, higher education seeker, emergency remote teaching, motivation, mobile learning, online education, educational process, pedagogical specialties, professional trainings, individual work of students, cooperation technology, cloud tools, universities.

Постановка проблеми. Система вищої освіти в Україні продовжує оновлення, інтегруючись в європейський та світовий освітній простір. У Законах України «Про освіту» [4], «Про вищу освіту» [3], Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. [8] визначений комплекс заходів щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні, стрижнем якого є підготовка висококваліфікованих кадрів, професійна компетентність, яких має відповідати світовим стандартам. Забезпечення якісних змін в освітній системі потребує перегляду концептуальних принципів професійної підготовки майбутніх педагогів вищої школи. Результат такої підготовки акумулюється в готовності майбутнього педагога, як гуманно зорієнтованої особистості, з розвиненим інноваційним мисленням, спроможним бути оперативним, швидко і адекватно реагувати на динаміку соціально-економічних процесів, створювати нові освітні програми, застосовувати інноваційні педагогічні технології й проектні методики.

Вже понад пів року світ живе в умовах пандемії та карантинних обмежень, що безперечно впливає на практично усі сфери життєдіяльності людини. Карантин, який ще навесні 2020 року здавався тимчасовим заходом, став довготривалим і набув ознаки «нової реальності».

Як зазначає В. Биков, освіта – це одна зі сфер, що страждає найбільше від таких нових умов буття. Усі заклади освіти, у тому числі й університети, змушені були швидко реагувати на виклики пандемії та перевести освітній процес у дистанційний або гібридний (змішаний) режим [1].

Методи досліджень. Методологічний концепт дослідження становлять ідеї філософії, педагогіки, психології про особистість як суб'єкт діяльності, детермінованість її поведінки зовнішніми та внутрішніми чинниками. Для досягнення мети дослідження використано теоретичні методи дослідження: (аналіз довідкової психолого-педагогічної та методичної літератури, синтез, узагальнення наукової інформації для порівняння та зіставлення різних точок зору на проблему дослідження та визначення його термінологічного поля), а також

емпіричні методи (анкетування, самооцінки, діагностичні ситуації, бесіди).

Формулювання мети статті – розкрити сутність онлайн освіти, з'ясувати ознаки надзвичайно віддаленого навчання та визначити особливості організації професійної підготовки здобувачів вищої освіти в умовах надзвичайно віддаленого навчання, їхній вплив на успішність здобувачів вищої освіти в професійній підготовці, мотивацію до навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні відбуваються глобальні трансформації в суспільстві, інтеграційні процеси на всіх рівнях освітніх систем, і відзначається стрімкий розвиток інформаційних технологій. Однією з важливих компетентностей сучасного фахівця з вищою освітою будь-якого профілю виступає інформаційно-комунікаційна компетентність. Цей факт не викликає жодних сумнівів.

Одним із важливих напрямків розвитку інформатизації освіти є нові інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Інтерактивність, інтенсифікація процесу навчання, зворотний зв'язок – помітні переваги цих технологій, які зумовили необхідність їхнього застосування у різних галузях людської діяльності, насамперед у тих, які пов'язані з освітою та професійною підготовкою. Нині помітно зросла кількість досліджень, предметом яких стало використання ІКТ в освітньому середовищі щодо підготовки майбутніх фахівців будь-якого освітнього рівня та будь-якого профілю.

Опрацювання матеріалів з теми дослідження свідчить про те, що термін «надзвичайне віддалене навчання» (Emergency Remote Teaching) уже широко застосовується й обговорюється іноземними фахівцями та чітко відокремлюється від усталеної термінології онлайн освіти (online education, e-learning) (А. Бозкурт [9], М. Кокельберг [10]).

Сучасні українські (В. Биков, К. Бугайчук, Р. Гуревич, В. Кухаренко, П. Маложик, В. Осадчий, Н. Рашевська, С. Семеріков та інші) та зарубіжні (М. Рісмарк, П. Сеппала, М. Шарплс та інші) педагоги розглядають мобільне навчання як специфічний вид навчання, в якому сам освітній процес є географічно та ситуаційно

незалежним. Адаже на основі мобільних інформаційно-комунікаційних технологій навчання створюється мобільне навчальне середовище, де студенти можуть використовувати їх у якості засобу доступу до навчальної інформації розміщеної в мережі Інтернет, будь-де і будь-коли.

Аналіз наукових досліджень (М. Пісмарк, П. Сеппала, М. Шарплс, В. Бондаренко, В. Кухаренко та інші) дав можливість виокремити особливості мобільного навчання: спільна online робота над проектом; персоналізоване навчання; робота в групах; online дослідження; рівний доступ до навчання усіх учасників освітнього процесу підготовки майбутніх фахівців.

На думку В. Бикова, Р. Гуревича, В. Осадчого та інших дослідників для онлайн освіти (online education, e-learning) притаманні наступні ознаки:

- добре продуманий, послідовний, і заздалегідь спланований процес;
- дизайн дисциплін та освітніх програм розроблений для онлайн формату;
- зміст і всі матеріали доступні в цифровому форматі;
- передбачається комбінація синхронних та асинхронних активностей у межах кожної дисципліни;
- взаємодія між науково-педагогічним працівником (НПП) і студентами, а також обговорення відповідних тем відбувається на спеціальній дискусійній платформі;
- усі матеріали, завдання, заняття, дискусії, листування в межах однієї освітньої програми відбувається на одній і тій самій платформі, в одній і тій самій системі;
- науково-педагогічні працівники проходять тренінг і набувають необхідні цифрові компетентності й навички онлайн викладання;
- технічна, методична й організаційна підтримка освітнього процесу забезпечується університетом [1].

Дослідники В. Биков, А. Бозкурт, В. Кухаренко, Н. Стукало та інші, характеризуючи надзвичайне віддалене навчання (НВН) відзначають наступні ознаки:

- носить тимчасовий характер;
- застосовується у відповідь на кризові надзвичайні ситуації;
- дизайн навчальних дисциплін та освітньої програми розроблений для традиційного викладання в аудиторії;
- матеріали до викладання дисципліни можуть бути як у цифровому, так й друкованому форматі;

– синхронні заняття у форматі відеоконференцій; асинхронні дискусії як правило не використовуються;

– використовуються різноманітні платформи, засоби спілкування, інструменти відео-зв'язку;

– науково-педагогічні працівники не проходять спеціальних тренінгів;

– технічна, методична, й організаційна підтримка навчання часто перекладається на науково-педагогічного працівника [1; 2; 9].

До особливостей організації професійної підготовки майбутніх фахівців з вищою освітою в умовах НВН варто віднести запровадження мобільного навчання, розв'язання питання педагогічного контролю здобувачів освіти та підвищення їх мотивації до навчання в означених умовах.

Мобільне навчання є новою освітньою технологією, що ґрунтується на інтенсивному застосуванні мобільних ІКТ навчання у навчальній та професійній діяльності, воно є не лише важливою складовою процесу підготовки у закладах вищої освіти, але й одним з провідних засобів професійної педагогічної діяльності. Зазначимо, що здобувачам вищої освіти педагогічних спеціальностей у майбутній професійній діяльності доведеться працювати з різним програмним забезпеченням, усілякими базами даних, внутрішніми локальними мережами тощо.

У цьому контексті в теорії і практиці вищої освіти постає проблема поєднання традиційних методів навчання з інноваційними педагогічними методиками та технологіями, оскільки особливості професійної підготовки майбутніх педагогів полягають у тому, що вони мають адаптуватися до зовнішнього середовища, яке швидко змінюється у зв'язку з еволюційним розвитком ІКТ. Саме від того, наскільки ця адаптація буде успішною, залежать їхні успіх, кар'єра та самореалізація. Саме тому завдання науково-педагогічного працівника, який навчає фахівців будь-якого профілю (педагогічного у тому числі), є не лише дати здобувачам вищої освіти знання відповідно до стандартів освіти, але й сформувати у них професійні компетентності та життєві важливі вміння пошуку, збирання та опрацювання необхідних даних, уміння ефективно взаємодіяти з колегами в екстрених ситуаціях/особливих умовах, працювати в команді, брати на себе відповідальність, презентувати результати своєї роботи, самостійно опановувати нові технології та засоби навчання.

Ще однією вагомою проблемою під час навчання в умовах надзвичайного віддаленого навчання є послаблення мотивації студента через унеможливлення достатнього педагогічного контролю з боку науково-педагогічного працівника. Хто би про що там не говорив, але набагато складніше контролювати навчально-пізнавальну діяльність студента на відстані чим напругу під час традиційного перебігу освітнього процесу.

Як правило, в умовах надзвичайного віддаленого навчання студент здійснює навчально-пізнавальну діяльність у домашніх умовах, і це є ще однією проблемою, оскільки більшість студентів в домашніх умовах звикли відпочивати, а не працювати. Деяким через це буває дуже важко сконцентруватися на навчально-пізнавальній роботі і вони страждають від нападів прокрастинації, можуть відволікатися на інші справи, або бути взагалі розгубленими або у стані депресії.

Власний досвід авторів статті стосовно професійної підготовки здобувачів вищої освіти на прикладі двох закладів вищої освіти (НТУ «ХПІ» та ХНУ імені В. Н. Каразіна) в умовах НВН дає підстави дійти висновку – ефективність успіху освітнього процесу буде залежати від запровадження певного алгоритму дій:

1. Встановлення контактів у всіх напрямках систем «НПП-студент», «студент-НПП», «НПП-НПП», «студент-студент». Для науково-педагогічних працівників дуже важливим є вчасне поінформування здобувачів вищої освіти про перехід на НВН та обрання шляхів передачі інформації, платформ для проведення консультацій та налагодження співпраці з використанням онлайн платформ, до яких повинен мати вільний доступ кожен здобувач вищої освіти.

2. Визначення пріоритетів. В умовах НВН існує ризик того, що, через недостатню підготовку науково-педагогічних працівників до викладання дистанційно, певна частина навчального матеріалу може бути не надана здобувачам вищої освіти, через брак часу, відведеного на опрацювання матеріалу, тому перш за все НПП повинні розподілити навантаження таким чином, щоб основні моменти були виконані та засвоєні здобувачами вищої освіти вчасно, а контроль знань проведено у встановлені терміни. При визначенні студентам завдань з навчальної дисципліни необхідно виходити з мети навчання за таксономією Б. Блума, пам'ятаючи, що перші три різновиди мети навчання (знання, розуміння, застосування) належать до цілей нижчого, а наступні три різновиди (аналіз, синтез, оціню-

вання) є цілями навчання вищого порядку. Відповідно до цілей кожного конкретного заняття чи завдань самостійної роботи за допомогою певних дієслів студентам може пропонуватися набір завдань [6, с. 192–195].

3. Необхідно застосувати технологію співпраці. Для успішної організації освітнього процесу у вказаних умовах, важливо вміти налаштовувати співпрацю як зі здобувачами вищої освіти, так і з колегами, та спільнотою закладу вищої освіти. Це обумовлюється необхідністю отримання максимально продуктивних взаємовідносин та мати змогу ділитися ідеями для покращення процесу навчання.

Ми вважаємо за необхідне зазначити, що значна увага у професійній підготовці здобувачів вищої освіти НТУ «ХПІ» та ХНУ імені В. Н. Каразіна, приділяється й удосконаленню *технології педагогічної взаємодії у системі «НПП – студент»*, бо така педагогічна взаємодія розглядається як дуже важлива і невід'ємна складова освітнього процесу, яка забезпечує отримання високих освітніх результатів. При зазначеному підході заняття від простої передачі інформації перетворюються на ділову, доброзичливу, спільну співпрацю, яка спрямована на досягнення мети освітнього процесу – сформованості у студентської молоді необхідних і достатніх компетентностей для подальшого успішного навчання, а також майбутньої професійної діяльності.

Слід відзначити, що такій організації міжособистісної педагогічної взаємодії притаманні наступні риси [5, с. 362]:

- взаєморозуміння обох суб'єктів педагогічної взаємодії, усвідомлення спільних інтересів і необхідності творчої співпраці;
- побудова співпраці на принципах доброзичливості і довіри;
- формування позитивної емоційної напруги;
- взаємодопомога у подоланні труднощів, що виникають;
- об'єктивність у взаємних оцінках;
- додержання принципів загальної культури взаємовідносин і спілкування тощо.

В умовах надзвичайно віддаленого навчання науково-педагогічний працівник і студент взаємодіють між собою у рамках організованої системи відношень у навчанні. У цій системі, на нашу думку, НПП повинен вибудовувати траєкторію взаємин зі студентами на основі діяльнісного, особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходів, а також з урахуванням своєї ролі як *фасилітатора* (забезпечення успішної групової комунікації, сприяння

концентрації студентів на цілях та змісті навчання, сприяння розвитку особистості студента), *модератора* (здійснення спрямовуючої взаємодії зі студентами, створення та вдала реалізація методичного та інструментального забезпечення занять, імпровізація, здатність мобілізувати творчий потенціал студентів, спонукання їх до зворотного зв'язку та рефлексії, сприяння їхньому саморозвитку), *коуча* (творча взаємодія зі студентами на паритетній основі як інструктора і наставника, що має бути спрямована на виявлення та реалізацію потенціалу студентів, для досягнення ними високого освітньо-професійного, соціального та особистісного розвитку), *тьютора* (створення в межах певної навчальної дисципліни такого навчального середовища, в якому студент міг би формувати у собі здатність усвідомлено засвоювати навчальний матеріал та проявити свою навчально-пізнавальну діяльність) [6].

Утілюючи на практиці чітко визначені стратегічні та тактичні цілі навчання, НПП необхідно створювати «суб'єкт – суб'єктні» відносини. На основі нашого власного практичного досвіду та спостережень можна стверджувати, що найбільш оптимальними умовами, коли може розвинути й розкритися потенціал майбутнього фахівця з вищою освітою є: творчість НПП, високий рівень його інтелектуального розвитку, моральності, культури педагогічного спілкування, рівень психолого-педагогічних знань, розуміння особистості здобувача вищої освіти [5, с. 362].

Тобто необхідна особистість професіонала, який, володіючи педагогічною майстерністю, постійно відчуває потребу в поповненні знань, пошуку нових рішень, творчості в роботі та здатний до самовдосконалення. Але, мабуть однією з головних якостей, притаманних особистості науково-педагогічного працівника, який орієнтується на формування всебічно гармонійно розвинутої особистості майбутнього, не лише лідера, а й фахівця у різних галузях, відповідно до сучасних вимог ринку праці та суспільства, є розуміння та володіння ним *технології педагогічної комунікації*.

«Саме ця технологія обумовлює педагогічно доцільні взаємини між НПП та студентською молоддю. Вони підпорядковані досягненню виховного результату та будуються на добровільному визнанні студентом авторитету, прав, знань та досвіду НПП, його лідерства. Це проявляється в прагненні студента вчитися у науково-педагогічного працівника спілкуватися з ним, наслідуючи його. Саме такі обста-

вини викликають необхідність молодій людині розвивати себе, розкривати свої потенційні можливості» [5, с. 363].

4. Побудова організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти на засадах компетентнісного підходу. Слід зазначити, що передумовою компетентності майбутнього фахівця з вищою освітою є рівень сформованості у нього здатності самостійно працювати. Для вирішення цього важливого завдання необхідно у процесі підготовки фахівців з вищою освітою створити оптимальні умови організації їхньої самостійної роботи. Особливо гостро це питання постає в умовах надзвичайного віддаленого навчання [6, с. 156]. У контексті цього ми розглядаємо «самостійну роботу студента» як спеціально організовану науково-педагогічним працівником навчальну творчо-пошукову діяльність студента, що спрямована на самоорганізацію, самоосвіту і самодіагностику останнього [6, с. 157].

В ході самостійної роботи студента відбувається, з одного боку, планомірне формування певних професійних компетентностей, а з іншого – актуальних для відповідного майбутнього фахівця з вищою освітою властивостей особистості. Тут важливо визначити, які цілі та завдання ставить перед собою та здобувачами вищої освіти науково-педагогічний працівник, коли розробляє (створює):

- робочу програму навчальної дисципліни (іншого навчального заходу – курсової роботи, практики тощо);
- інформаційно-методичне забезпечення для аудиторних занять;
- інформаційно-методичне забезпечення організації самостійної роботи студентів;
- засоби педагогічної діагностики стосовно виявлення, чи досягаються поставлені цілі? [6, с. 193].

В умовах надзвичайного віддаленого навчання НПП вкрай необхідно невідкладно переглянути останні дві вище зазначені складові, здійснити необхідну корекцію та довести до студентів. Влучним буде зазначити, що чим відповідальніше НПП буде ставитись до проблеми організації самостійної роботи студентів в умовах надзвичайного віддаленого навчання, чим доброзичливішим він буде у стосунках зі студентами, але при цьому вимогливим ми переконалися тим вмотивованість та результативність навчально-пізнавальної діяльності студентів буде вищою. Це лише деякі з обов'язкових та першочергових організаційно-педагогічних умов що сприяють успішності навчання студентів. У цьому нас переконала така

наша робота у весняному семестрі 2019/2020 навчального року.

Тобто, побудова організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти в умовах надзвичайного віддаленого навчання має здійснюватися на засадах компетентнісного підходу. Підтвердженням цьому є відповідь студентів лише на за одне із запитань анонімного анкетування: «Чи задоволені Ви рекомендованими джерелами інформації з навчальних дисциплін?».

Доступність викладу навчального матеріалу було оцінено на достатньому, високому та дуже високому рівні всього 38 % респондентами. Формування світогляду у студентів існуючими навчальними та навчально-методичними виданнями «дуже низька» та «низька» – 79 %. Звісно ж 21 % становить достатній рівень і вище. Це стосується, на нашу думку, окремих видань, або окремого змісту певного видання. Розвиваючий ефект навчального матеріалу рекомендованих видань студенти оцінили як низький та дуже низький – 91 %.

У навчальних та навчально-методичних виданнях спонукально-мотиваційна складова навчально-пізнавальної діяльності студента також знаходиться на думку студентів на дуже низькому та низькому рівнях – 85 %. Наявність ілюстрацій (наочність), на думку 65 % студентів, на дуже низькому та низькому рівнях. Наявність рекомендацій, роз'яснень, порад тощо становить 73 % на дуже низькому та низькому рівнях.

Серед опитаних, 82 % студентів вважають принциповим вміння НПП стимулювати пізнавальну активність та мотивувати студентську аудиторію, вільне володіння змістом дисципліни та урахування особистісних якостей студентів. А це ж питання реалізації технології особистісно орієнтованого навчання.

Основу для втілення в практику компетентнісного підходу щодо організації самостій-

ної роботи студентів в умовах надзвичайного віддаленого навчання висвітлено в підрозділі 5.3 колективної монографії [6].

5. Для належного та ефективного виконання педагогічного контролю в умовах надзвичайного віддаленого навчання необхідно обрати та застосувати хмарні інструменти віртуальної взаємодії учасників освітнього процесу (див. табл. 1).

Питання підвищення мотивації студентів завжди перебували на порядку денному, показники були низькими навіть при традиційному навчанні, а з переходом на надзвичайно-віддалене ситуація стала ще більш плачевною. Тільки дуже маленький процент здобувачів вищої освіти прагне набути знань, інші втрачають інтерес до занять враховуючи необхідність розв'язання соціально-економічних питань, не бачать себе на ринку праці, тощо. На нашу думку це не пов'язано з компетентностями науково-педагогічних працівників, напроти рівень їхньої професійної компетентності достатній та високий. Вся проблема ховається в самих студентах. Тому майбутнім педагогам вищої школи потрібно засвоїти масу корисної інформації, яка в свою чергу стане безцінними знаннями, які допоможуть їм як фахівцям закладів вищої освіти, в хорошому розумінні, вплинути на світогляд наступних поколінь майбутніх фахівців.

Після завершення весняної сесії 2019/2020 навчального року здобувачам вищої освіти НТУ «ХПІ» та ХНУ імені В. Н. Каразіна було запропоновано відповісти на питання: «Як ви розумієте надзвичайне віддалене навчання і якою має бути мотивація студента при такому навчанні, шляхи її підвищення?». В опитуванні взяли участь 314 респондентів. Результати представлено у табл. 2.

Таблиця 1

Види освітньої діяльності та хмарні інструменти для забезпечення освітнього процесу в умовах надзвичайного віддаленого навчання

Види освітньої діяльності	Хмарні інструменти підтримки віртуальної взаємодії учасників освітнього процесу
Миттєвий зв'язок, оповіщення	Viber, WhatsApp, Telegram, e-mail
Співпраця з навчальними матеріалами, коментування, обговорення	ZOOM, Skype, Google Meet
Підготовка проведення занять, оголошення, організація	Сайт установи, Viber, WhatsApp, Telegram, e-mail
Підготовка звітів про результати роботи, наукових досліджень, розроблення документів, таблиць, внесення правок, пересилка тощо	Word, Excel (Office365), ZOOM, Skype, e-mail
Проведення занять, екзаменів, захистів курсових, дипломних робіт, звіт про стажування	ZOOM, Skype, Google Meet, Office365

Таблиця 2

Думки респондентів про розуміння сутності надзвичайне віддаленого навчання та мотивацію студентів до навчання

Характер відповідей	Кількість позитивних відповідей	% від загального числа відповідей
1	2	3
Надзвичайне віддалене навчання – це таке навчання, що застосовується у разі виникнення надзвичайних ситуацій (для прикладу можна взяти пандемію COVID-19) і носить тимчасовий характер.	217	96
Зв'язок «НПП-студент» здійснюється завдяки засобам дистанційної комунікації (застосовуються різні платформи відео- зв'язку, електронна пошта, месенджери, інші хмарні інструменти).	304	97
Ускладнення що мали місце при організації такого навчання, досить часто скарження на роботу мережі Інтернет, а інколи його відсутність.	72	23
Оскільки лівова частка навчальних результатів студента залежить від нього самого, то здобувачі вважали що було б правильним ознайомити їх більш глибоко з темою самоконтролю. Саме завдяки самоконтролю можна виховати в собі корисні звички, які в свою чергу стануть двигуном на шляху до успіху не тільки в навчанні але і в житті в цілому.	223	71
НПП повинен надавати якісні джерела інформації, методичні матеріали тощо. Бути відкритим і завжди готовим відповісти на суттєві запитання студента.	273	87
НПП повинен зрозуміло ставити завдання та встановлювати чіткі дедлайни для робіт, що сприятиме послабленню впливу прокрастинації та допомагатиме визначити ясну ціль студенту.	229	73
Більшість людей люблять конкуренцію, тому було б непогано створити рейтинг успішності групи і щомісяця всю навчальну групу інформувати про трьох кращих у навчанні студентів. Таким чином, більшість студентів групи будуть намагатися потрапити в трійку кращих. При такому підході ні в якому разі не слід озвучувати аутсайдерів, це може привести до їхньої втрати мотивації. Краще надати їм більше уваги, і за допомогою приватної взаємодії постаратися з'ясувати в чому проблема.	257	82
Різноманіття та цікавість завдань, бо монотонність призводить до виснаження та втрати мотивації	235	75

Стосовно мотивації під час такого навчання, то вона, в першу чергу, має виходити із власної потреби самого здобувача вищої освіти. Дуже важливо під час здобування вищої освіти (у будь-яких умовах – традиційного навчання або в умовах адаптивного карантину) щоб майбутній фахівець з вищою освітою сам спромігся дати собі відповідь навіщо це йому, і він сам повинен робити кроки на забезпечення якісного засвоєння певної дози навчального матеріалу, певної навчальної дисципліни чи загалом оволодіння майбутньою спеціальністю. Як показує практика, що ті студенти які добре

навчалися до карантину, то вони і продовжать цю тенденцію, а ті хто ні також збережуть свою.

Проте, від науково-педагогічного працівника певною мірою залежить, щоб не зникла мотивація до навчально-пізнавальної діяльності у тих студентів, які мали її розвинену із самого початку свого навчання у закладі вищої освіти. Для цього потрібно підтримувати зв'язок між педагогом вищої школи та студентом. Науково-педагогічному працівнику варто наприкінці кожного заняття чи виконання студентами завдання здійснювати педагогічну рефлексію, яка передбачає зворотній зв'язок

від студента після засвоєння ним певної дози навчальної інформації. При цьому, треба намагатись підбадьорювати, хвалити, давати коментарі після роботи і т. ін. Такі педагогічні дії дадуть змогу студентам відчувати впевненість у тому, що в них зацікавлені, з ними рахуються як з особистістю, про те що їхня робота не йде в пустий простір, а сприяє формуванню відповідних компетентностей, розвитку і реалізації особистісно-професійного потенціалу майбутнього фахівця. Отже, перш за все, потрібна активна комунікація на основі технології педагогічного співробітництва.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Підсумовуючи, зазначимо, онлайн освіта є добре продуманим, послідовним і заздалегідь спланованим процесом і передбачає відповідну методологію й дизайн освітніх програм та навчальних дисциплін.

З іншого боку, надзвичайне віддалене навчання застосовується у відповідь на кризові ситуації, а дизайн освітніх програм та навчальних дисциплін розроблений для традиційного викладання в аудиторії. Надзвичайне віддалене навчання може використовуватися тимчасово в «аварійному режимі», але, якщо такий режим стає «ною реальністю», то варто замислитися стосовно переходу до онлайн освіти з її закономірностями, принципами, правилами, методологією, методиками та практиками. Це не простий і досить ресурсомісткий процес. Визначені особливості організації професійної підготовки майбутніх фахівців з вищою освітою в умовах надзвичайно віддаленого навчання знайдуть подальший розвиток у площині підвищення мотивації учасників освітнього процесу та якості надання освітніх послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Биков В. Ю. Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно-технологічної платформи освіти і науки України. *Матеріали методологічного семінару НАПН України «Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку». 4 квітня 2019 р.* / за ред. В. Г. Кременя, О. І. Ляшенка. Київ, 2019. С. 20–26. URL: https://lib.iitta.gov.ua/718692/1/Microsoft%20Word%20-%20%D0%91%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%20%D0%92_2019_2.pdf (дата звернення: 05.10.2020).
2. Екстремне дистанційне навчання в Україні: монографія / за заг. ред. В. М. Кухаренка, В. В. Бондаренка. Х.: Міська друкарня, 2020. – 409 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» (документ 1556-VII, зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (дата звернення: 10.10.2020).
4. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 10.10.2020).
5. Ігнатюк О. А. Формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика: монографія. Харків: НТУ «ХПІ». 432 с.
6. Компетентнісний підхід у вищій школі: теорія та практика. Монографія / за заг. ред. О. А. Жукової, А. І. Комишана. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. – 262 с.
7. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років (проект). URL: http://tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_konserc.pdf (дата звернення: 17.10.2020).
8. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (дата звернення: 08.10.2020).
9. Bozkurt A. Intellectual roots of distance education: A progressive knowledge domain analysis. *Distance Education*. № 40(4). P. 497–514. URL: <https://doi.org/10.1080/01587919.2019.1681894>
10. Coeckelbergh M. The postdigital in pandemic times: A comment on the Covid-19 crisis and its political epistemologies. *Postdigital Science and Education*. P. 1-4. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s42438-020-00119-2> (дата звернення 15.10.2020).

REFERENCES:

1. Bykov V. Y. Tsyfrova transformatsiia suspilstva i rozvytok kompiuterno-tekhnologichnoi platformy osvity i nauky Ukrainy. *Materialy metodolohichnoho seminaru NAPN Ukrainy «Informatsiino-tsyfrovyyi osvittii prostir Ukrainy: transformatsiini protsesy i perspektyvy rozvytku»*. 4 kvitnia 2019 r. / za red. V. H. Kremenia, O. I. Liashenka. Kyiv, 2019. pp. 20–26. URL: https://lib.iitta.gov.ua/718692/1/Microsoft%20Word%20-%20%D0%91%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%20%D0%92_2019_2.pdf. [in Ukrainian].
2. Ekstrene dystantsiine navchannia v Ukraini: monohrafiia / za zah. red. V. M. Kukharenka, V. V. Bondarenka. Kh.: Miska drukarnia, 2020. – 409 p. [in Ukrainian]

3. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» (dokument 1556-VII, zi zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. [in Ukrainian]
4. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukrainian]
5. Ihnatiuk O. A. Formuvannia hotovnosti maibutnoho inzhenera do profesiinoho samovdoskonalennia: teoriia i praktyka: monohrafiia. Kharkiv: NTU «KhPI». 432 p. [in Ukrainian]
6. Kompetentnisnyi pidkhid u vyshchii shkoli: teoriia ta praktyka. Monohrafiia / za zah. red. O. A. Zhukovoi, A. I. Komyshana. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2020. – 262 p. [in Ukrainian]
7. Kontsepsiia rozvytku osvity Ukrainy na period 2015–2025 rokiv (proiekt). URL: http://tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncept.pdf. [in Ukrainian]
8. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>. [in Ukrainian]
9. Bozkurt A. Intellectual roots of distance education: A progressive knowledge domain analysis. Distance Education. № 40(4). R. 497–514. URL: <https://doi.org/10.1080/01587919.2019.1681894>. [in English]
10. Coeckelbergh M. The postdigital in pandemic times: A comment on the Covid-19 crisis and its political epistemologies. Postdigital Science and Education. R. 1–4. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s42438-020-00119-2>. [in English]

УДК 378.147.091.33-027.22:793.7

DOI: 10.26565/2074-8167-2020-47-05

РЕАЛІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ 4-7 РОКІВ

О. А. Мкртічян

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Алчевських, 29, Харків, Україна, 61002,
mkrtychan79@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4962-3631>*

У статті розглянуто сутність та складові системи підготовки вихователів ЗДО до розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років, а також особливості її реалізації в освітньому процесі закладів дошкільної освіти. Зроблено акцент на суті поняття «система», ознаками якої є структурність, багаторівневність, ієрархічність. Вказано на зв'язок цього поняття із дефініціями структура, цілісність, підсистеми. В основу методології покладено наукові підходи щодо розуміння сутності підготовки майбутнього фахівця; взаємозв'язок компонентів структури підготовки вихователя; систему формування у здобувачів освіти елементів підготовки щодо розвитку музичних здібностей дітей дошкільного віку. Автором виокремлено елементи системи підготовки вихователів ЗДО до розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років. Складовими системи у дослідженні визначені такі підсистеми: концептуально-цільова, стратегічно-концептуальна, проєктувально-змістовна, процесуально-технологічна, контрольньо-оцінна. Розроблена система ґрунтується на засадах наступності й неперервності. Наукова новизна розробленої системи підготовки вихователів ЗДО до розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років полягає у змістовному наповненні кожної з підсистем, що є елементами цілісної системи. Концептуально-цільова підсистема спрямована на обґрунтування й актуалізацію системи підготовки вихователів до розвитку музичних здібностей дошкільників. Проєктувально-змістовна підсистема розкриває зміст освіти майбутніх фахівців, спрямований на розвиток музичних здібностей дітей 4-7 років, передбачає оволодіння новими знаннями. Процесуально-технологічна підсистема передбачає виконання певних правил на всіх етапах процесу підготовки майбутніх вихователів ЗДО, розробку технології, її вдосконалення та контроль якості підготовки фахівців упродовж усього терміну навчання. Контрольно-оцінна підсистема віддзеркалює процес моніторингу готовності вихователя ЗДО до розвитку здібностей дітей 4-7 років; визначення критеріально-рівневого інструментарію.

Ключові слова: система, реалізація, професійна підготовка; майбутні вихователі, дошкільна освіта, готовність до розвитку музичних здібностей дітей.

О. А. Мкртічян

Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды,
вул. Алчевских, 29, Харьков, Украина, 61002,

РЕАЛИЗАЦИЯ ПОДГОТОВКИ ВОСПИТАТЕЛЕЙ УЧРЕЖДЕНИЙ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДО РАЗВИТИЯ МУЗЫКАЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ 4-7 ЛЕТ

В статье рассмотрены сущность и составляющие системы подготовки воспитателей дошкольных учреждений к развитию музыкальных способностей детей 4-7 лет, а также особенности ее реализации в образовательном процессе учреждений дошкольного образования. Сделан акцент на сущности понятия «система», признаками которой являются структурность, многоуровневость, иерархичность. Указано на связь этого понятия с дефинициями структура, целостность, подсистемы. В основу методологии положены научные подходы к пониманию сущности подготовки будущего специалиста; взаимосвязь компонентов структуры подготовки воспитателя; система формирования у студентов элементов подготовки по развитию музыкальных способностей детей дошкольного возраста. Автором выделены элементы системы подготовки воспитателей дошкольных учреждений к развитию музыкальных способностей детей 4-7 лет. Составляющими системы в исследовании определены следующие подсистемы: концептуально-целевая, стратегически-концептуальная, проектно-содержательная, процессуально-технологическая, контрольньо-оценочная. Разработанная система основывается на принципах преемственности и непрерывности. Научная новизна разработанной системы подготовки воспитателей к развитию музыкальных способностей детей 4-7 лет состоит в содержательном наполнении каждой из подсистем, которые являются элементами це-

лостной системы. Концептуально-целевая подсистема направлена на обоснование и актуализацию системы подготовки воспитателей к развитию музыкальных способностей дошкольников. Проективно-содержательная подсистема раскрывает содержание образования будущих специалистов, направленный на развитие музыкальных способностей детей 4-7 лет, предполагает овладение новыми знаниями. Процессуально-технологическая подсистема предусматривает выполнение определенных правил на всех этапах процесса подготовки будущих воспитателей дошкольных учреждений, разработку технологии, ее совершенствование и контроль качества подготовки специалистов на протяжении всего срока обучения. Контрольно-оценочная подсистема отражает процесс мониторинга готовности воспитателя к развитию способностей детей 4-7 лет определение критерияльно-уровневого инструментария.

Ключевые слова: система, реализация, профессиональная подготовка; будущие воспитатели, дошкольное образование, готовность к развитию музыкальных способностей детей.

O.A. Mkrtichian

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
Alchevskikh street, 29, Kharkiv, Ukraine

IMPLEMENTATION OF TRAINING FOR EDUCATORS IN PRESCHOOL INSTITUTIONS FOR THE MUSICAL ABILITIES DEVELOPMENT IN CHILDREN AGED 4-7 YEARS

The article deals with the essence and components of the training system for educators in preschool education institutions to develop the musical abilities in children aged 4-7 years, as well as with the features of its implementation in the educational process of preschool education institutions. Emphasis was placed on the essence of the «system» concept, the features of which are: structure, multilevel, hierarchy. The connection of this concept with the definitions of structure, integrity, subsystems was indicated. The methodology was based on scientific approaches to understand the essence of the future specialist's training; the relationship between the components of the educator training structure; formation system for educational elements of training – to develop musical abilities in preschool children. The author isolated the elements of the system of training educators in preschool education institutions, to develop musical abilities in children aged 4-7 years. The components of the system in the study identified the following subsystems: conceptual-target, strategic-conceptual, design-content, procedural-technological, control-evaluation.

The developed system is based on the principles of consistency and continuity. The scientific novelty of the developed preparation system for educators in preschool education institutions, which is designed to develop musical abilities in children aged 4-7 years, is the content filling of each subsystem, as the element of integral system.

The conceptual-target subsystem is aimed at substantiation and actualization of the educators' preparation system to develop musical abilities in preschoolers. The design-content subsystem reveals the content of future specialists' education, aimed at the development of musical abilities in children aged 4-7 years, provides for the acquisition of new knowledge. Procedural and technological subsystem involves the implementation of certain rules at all stages of the future educators' training process in preschool education institutions, technology development, improvement and quality control of training throughout the training period. The control and evaluation subsystem reflects the process of the educator readiness monitoring in preschool education institutions to develop the abilities in children aged 4-7 years; definition of criterion-level tools.

Keywords: system, implementation, training; future educators, preschool education, readiness to develop musical abilities in children.

Постановка проблеми. У сучасній системі вищої освіти відбуваються глибокі перебудови, зумовлені особливостями сучасної цивілізації, що характеризується високими темпами розвитку технологій, проникненням знань в усі сфери життя суспільства та економіки. Суспільство, засноване на знаннях – це не тільки зростання інвестицій у високі технології, але й зміна вимог до сучасної людини, а саме: готовність неперервно навчатися; здатність до логічного, аналітичного, критичного та конструктивного мислення; здатність до прийняття відповідальних рішень, точності й продуктивності у виконанні завдань.

Так, сучасний вихователь вміє використовувати систематизовані теоретичні та практичні знання гуманітарних, соціальних та економічних наук при вирішенні соціальних і професійних завдань в галузі дошкільної освіти, що передбачає володіння ним певними компетентностями. Формування загальних і спеціальних професійних компетентностей здобувача освіти неможливо без урахування провідних тенденцій розвитку дошкільної освіти: підвищення якості вищої освіти; здатність системи освіти гнучко реагувати на зміну потреб особистості, перехід від переважно інформаційних форм до активних форм і методів навчання, що сприяють розвит-

ку творчих і проектних здібностей вихованців; впровадження нових освітніх технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Низка сучасних дослідників визначали предметом свого дослідження підготовку вихователів ЗДО, готовність вчителів та педагогів до розвитку музичних і творчих здібностей дошкільнят тощо. Так С. Воронова обґрунтувала теоретичні аспекти підготовки студентів педагогічних коледжів до музично-творчої діяльності [2]; Н. Євстігнеєва дослідила перспективні шляхи підготовки майбутнього вчителя до використання музики як засобу саморегуляції функціонального стану учнів [4]; В. Мирошніченко запропонувала напрями підготовки вчителів до естетичного виховання дітей у сучасному інформаційному просторі [8]; С. Нечай запропонувала сучасний погляд на проблему музично-педагогічної підготовки педагогів системи дошкільної освіти [9]; І. Боднарук визначила педагогічні умови оптимізації методичної підготовки майбутніх вчителів музики в процесі педагогічної практики [1]; О. Отич дала оцінку мистецтву в системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання [11]; Л. Зданевич схарактеризувала суть і структуру професійної підготовки майбутнього вихователя до роботи з дезадаптованими дітьми дошкільного віку [5]; О. Юрчук виокремила сучасні психолого-педагогічні вимоги до професійної діяльності вихователів ЗДО [16]; Ю. Руденко довела значення виразного мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у майбутній професійній діяльності [12].

Вивчення та аналіз літератури дозволяє свідчити, що науковці побіжно розглядали окремі аспекти проблеми підготовки вихователів ЗДО, а особливості розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років у контексті означеної проблеми майже не досліджували.

Формування мети статті – теоретично обґрунтувати, розробити та реалізувати систему підготовки вихователів ЗДО до розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років.

Методи дослідження. Для вирішення мети нашого дослідження були використані: теоретичні методи дослідження: аналіз довідкової, філософської, психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури та узагальнення; емпіричні: прогностичні (експертна оцінка, узагальнення незалежних характеристик); діагностичні (бесіда, анкетування, діагностування).

Виклад основного матеріалу дослідження. Доцільність підготовки здобувачів освіти щодо розвитку музичних здібностей дітей 4-7

років, обумовлюється: науково-теоретичним обґрунтуванням змісту підготовки вихователя ЗДО; методологією наукового дослідження. Зазначимо, що в основу методології покладено наукові підходи щодо розуміння сутності підготовки майбутнього фахівця; взаємозв'язок компонентів структури підготовки вихователя; систему формування у здобувачів освіти елементів підготовки щодо розвитку музичних здібностей дітей дошкільного віку. Важливо окреслити підсистеми такої дидактичної системи. Серед них: концептуально-цільова, проектувально-змістова й процесуально-технологічна, а також контрольна-оцінна.

Обґрунтування системи підготовки вихователів ЗДО до розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років, вбачаємо доцільним висвітлювати шляхом висунення нових положень, які характеризують зміст кожної із названих підсистем, а також визначення логічних зв'язків між ними. Відтак, схарактеризована нами система підготовки вихователів ЗДО до розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років була адаптована до потреб сучасних ЗВО.

Так, система професійної підготовки майбутніх вихователів представляє собою цілісний комплекс структурних елементів, що знаходяться в певних зв'язках і відносинах, які взаємодіють один з одним і утворюють цілісну єдність

На наш погляд, визначаючи категорію «система», слід враховувати її тісний взаємозв'язок з іншими поняттями, такими як: зв'язок, цілісність, відносини, підсистеми, структура. Визначальними характеристиками будь-якої системи вважаємо багаторівневість, ієрархічність, структурність.

Термін «система» використовується у випадках, коли бажають охарактеризувати досліджуваний об'єкт як щось ціле і складне, про який неможливо відразу дати конкретне уявлення, зобразивши його у вигляді графіка або формули.

У філософському словнику система визначається як «сукупність елементів, що знаходяться у відношеннях та зв'язках між собою певним чином та утворюють деяку єдність цілей» [15, с. 583]. Складність, різноманітність уявлень пояснює багатоаспектність формулювання поняття «система». С. Кошман визначає систему з одного боку як сукупність окремих частин в єдиному об'єкті, з іншого – це комплексний об'єкт, частини якого пов'язані між собою. Тому, у загальному випадку система – це цілісна безліч об'єктів, пов'язаних між собою певними відносинами [7].

Науковці вважають, що системою можна назвати лише такий комплекс вибірових компонентів, у якому взаємодія і взаємовідношення будуть спрямовані на отримання сфокусованого корисного результату.

Ю. Руденко системою вважає упорядковані, взаємопов'язані в єдине ціле елементи у взаємодії з оточуючим середовищем як цілісне явище і передбачає досягнення певного результату [12]. С. Гончаренко звертає увагу на багатогранність сторін, елементів, відношень, внутрішніх і зовнішніх факторів функціонування і розвитку соціальнопедагогічного процесу визначає необхідність його системного вивчення [3]. Застосування системного підходу до вирішення проблем підготовки майбутніх вихователів передбачає аналіз усіх факторів як множини взаємопов'язаних елементів, спрямованість діяльності суб'єкта на забезпечення оптимального функціонування педагогічних систем, до яких залучено об'єкти педагогічного впливу.

Суттєвим аспектом категорії «система підготовки», що розкриває її зміст, є уявлення про розчленованість її на елементи, які безпосередньо співвідносяться із системою як такою, які позначають її складову частину. Як зазначає Л. Зданевич, елементи системи: понятійний апарат досліджуваної проблеми, методологічні засади, концепція, методика діагностики, рівні сформованості готовності, педагогічні умови, що сприяють професійній підготовці майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку, а також закономірності цієї готовності [6].

Безсумнівно, особливе місце у розвитку дошкільнят належить музичному мистецтву. Розвиток музичних здібностей є необхідною умовою формування гармонійної особистості і в сучасному суспільстві, в практиці музичної освіти досить гостро поставлена проблема пошуку нових педагогічних технологій розвитку музичних здібностей дітей дошкільного віку.

Отже, підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти, організована в межах навчального процесу, має бути спрямована на розвиток особистого потенціалу здобувача освіти, активізацію ресурсів кожного студента щодо накопичення та реалізації у практиці інноваційних методик щодо розвитку музичних здібностей вихованця, підвищення відповідальності за результати якісної зміни особистості вихованця.

Доцільно зазначити про те, що результатом підготовки вихователя ЗДО є його здатність до музичного розвитку вихованців, а також практичної реалізації досвіду здобувачів освіти у межах ЗДО. Крім того, важливим моментом є

включення майбутніх вихователів у процес представлення своєї діяльності на рівні середовища вихователів-майстрів, що може бути організовано в межах навчально-педагогічних практик, семінарсько-тренінгових заходів системи підвищення кваліфікації вихователів, методичних об'єднань ЗВО.

Значимо, що цілісність системи визначається властивостями її структури – сукупність необхідних і достатніх для досягнення цілей відношень (зв'язків) між її компонентами (елементами), характеризує організованість системи, стійку упорядкованість її елементів і зв'язків.

Аналіз наукових досліджень дозволяє зазначити складові розробленої нами системи підготовки вихователів ЗДО до розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років.

Відначено, що концептуально-цільова підсистема спрямована на обґрунтування й актуалізацію системи підготовки вихователів. Складовими концептуально-цільової підсистеми є: мета, методологічні засади підготовки вихователів до розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років, наукові підходи (аксіологічний, системний, особистісно-діяльнісний, культурологічний) та компоненти сформованості готовності вихователів до професійної діяльності, що мають суттєвий вплив на процес її формування в освітньому середовищі ЗВО.

Стрижнем названої підсистеми слід вважати мету системи – сформувати готовність майбутнього фахівця до розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років.

Процес підготовки вихователя визначається такими напрямками реалізації:

- забезпечення розвитку творчого мислення майбутнього вихователя, актуалізація продуктивних мотивів спрямованості до музичної діяльності;
- забезпечення максимальної реалізації можливостей застосування професійних умінь, їх формування, розвитку та корекції майбутніх вихователів ЗДО у процесі навчання;
- створення освітнього середовища, що надає можливості здобувачам освіти реалізовувати творчі проекти в умовах професійної взаємодії з учасниками педагогічного процесу (дитячими колективами ЗДО, вихователями, батьками).

Аналіз праць науковців щодо визначення системного підходу в питаннях обґрунтування педагогічних систем, музично-педагогічної діяльності здобувачів освіти, надає можливості визначити основні вимоги до системи підготовки вихователів ЗДО до розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років:

- взаємодія системи та освітнього середовища;
- зв'язок всіх елементів системи (зміст, мета, результат);
- врахування специфічних особливостей елементів системи;
- відтворення компонентів готовності здобувачів освіти у ЗДО;
- координація елементів системи, їх підпорядкування;
- гуманістична спрямованість системи, варіативність, відкритість.

Визначення складових системи підготовки майбутнього вихователя ґрунтується на конкретних принципах, що дозволяє ефективніше формувати у здобувачів освіти готовності до розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років, зокрема:

- культуровідповідності, що передбачає орієнтацію на усвідомлення музичного мистецтва, на осягнення значущості культури, на висвітлення функцій мистецької діяльності. Формування та розвиток культури здобувача освіти зумовлено зв'язком людини з культурою, як системою цінностей. Фахівець розвивається на основі культури й поповнює її новими елементами, тим самим розвивається як творча особистість.

У реалізації цього принципу набуває значущості формування здатності майбутніх фахівців до розуміння культури взагалі та мистецтва зокрема, самоідентифікації, культуровідповідного способу життя, що є для музично-педагогічної підготовки фахівців дошкільної освіти;

- принцип педагогічно-мистецької спрямованості – це мотивація до музичної діяльності та прагнення бути висококваліфікованим спеціалістом, який допомагає дитині в подоланні певних труднощів, вирішення педагогічних ситуацій, а також орієнтований на розвиток особистості дитини. Реалізація принципу сприяє підвищенню рівня методичної та музичної підготовки майбутніх вихователів ЗДО. Так, в процесі осягнення естетичної складової творів музичного мистецтва у майбутніх фахівців формуються схильності до сприймання музичного мистецтва;

- принцип інтеграції, спрямований на використання міждисциплінарних зв'язків у підготовці майбутніх вихователів ЗДО;

- принцип діалогізації є важливою складовою процесу формування готовності вихователів до професійної діяльності. Реалізація принципу передбачає створення середовища, що забезпечує спілкування між суб'єктами навчального процесу, рефлексію, саморозвиток кожної людини. Діалогізація передбачає, перш

за все, спілкування з музичним мистецтвом, а також діалог між самими здобувачами освіти під час музичної діяльності.

- принцип практичної зорієнтованості означає усвідомлення практично-прикладного значення змісту та методів навчання. Розвиток системи та змісту навчання в сучасному світі відбувається в контексті глобальних освітніх перетворень, серед яких: адаптація освітнього процесу до запитів і потреб людини; орієнтація навчання на особистість, її саморозвиток. Так, майбутні фахівці дошкільної освіти конструюють педагогічний процес за будь-якими моделями, в тому числі й авторськими, що сприяє позитивним змінами в педагогічній теорії та практиці.

Отже, зазначені принципи посідають важливе місце в процесі підготовки здобувачів освіти, надають змогу збудувати систему методів, прийомів, засобів і форм організації їх музичної діяльності.

Проектувально-змістовна підсистема розкриває зміст освіти майбутніх фахівців, спрямований на розвиток музичних здібностей дітей 4-7 років. Так, під час навчання здобувачі освіти аналізують певні професійні ситуації, оволодівають новими знаннями; знаходять інформацію, аналізують її, співвідносячи зі своїми вже сформованими особистісними уявленнями в галузі музичного мистецтва; визначають перспективну мету й завдання.

Процесуально-технологічна підсистема передбачає виконання певних правил на всіх етапах процесу підготовки майбутніх вихователів, полягає в розробці технології, її вдосконаленні та контролі якості підготовки фахівців упродовж усього терміну навчання та визначається метою та завданнями. Так, метою є формування готовності майбутніх вихователів до професійної діяльності в ЗДО, до завдань відносимо підготовку фахівців, готових до успішної діяльності в закладах дошкільної освіти; надання здобувачам освіти ґрунтовних компетенцій, які формуються під час підготовки в ЗВО,

Процесуально-технологічну підсистему представлено технологією підготовки майбутніх вихователів до розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років (з етапами: професійно-мотиваційним, когнітивним, креативно-діяльнісним, рефлексійно-самотворчим), навчально-методичним інструментарієм забезпечення процесу музичної діяльності студентів, а також педагогічними умовами.

Професійно-мотиваційний етап технології визначається формуванням стійкої професійної спрямованості студентів на музично-педа-

гогічну діяльність, систему цінностей і мотивів, стійкого інтересу до вирішення проблеми розвитку музичних здібностей дітей дошкільного віку засобами музичної діяльності.

Когнітивний етап передбачає опанування здобувачами освіти системою теоретичних, технологічних, методичних знань, необхідних для здійснення музичної діяльності, поглиблення професійного світогляду, формування стійкої професійної позиції студентів.

Зазначимо, що підготовка здобувачів освіти є ефективною лише за умови її реалізації у освітньому середовищі педагогічного університету. Майбутні фахівці отримують основну інформацію в межах організаційних форм, а набутий досвід відтворюють у реальних умовах професійної діяльності, що проявляється в створенні та реалізації мистецьких проєктів, їх презентації та популяризації.

Зазначимо, що контрольно-оцінна підсистема передбачає моніторинг готовності вихователя до розвитку здібностей дітей 4-7 років; визначення критеріально-рівневого інструментарію.

Контрольно-оцінна підсистема забезпечує підготовку діагностичного апарату, розробка якого може сприяти визначенню як низки певних показників, інструментарію, рівнів (низького, середнього, високого) готовності вихователя до музично-педагогічної діяльності. Також забезпечуються мотиваційний, змістовий,

процесуальний, особистісно-оцінний критерії на підґрунті методів оцінювання у здобувачів освіти готовності до розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років.

Позитивну мотивацію та спрямованість студентів до формування творчої індивідуальності дошкільників визначає мотиваційний критерій. Процесуальний критерій віддзеркалює ступінь сформованості операційно-діяльнісного компонента. Рівень сформованості когнітивного компонента визначає змістовий критерій: рівень знань студентів щодо мети, форм і методів розвитку музичних здібностей дітей дошкільного віку, а також знання щодо специфіки організації освітнього процесу в ЗДО. Особистісно-оцінний критерій відображає сформованість та розвиненість особистісного компонента у процесі підготовки здобувачів освіти.

Вищезазначені складові системи надали підстави цілісно її реалізувати в освітньому процесі Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди. Зазначимо, що в педагогічному експерименті упродовж 2018-2020 н.р. взяло участь 212 студентів 1-4 курсів факультету дошкільної освіти. Контрольну групу склали 104 особи (КГ), а експериментальну – 108 осіб (ЕГ).

Результати дослідження на початок та на кінець проведення педагогічного експерименту відображені в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати дослідження щодо сформованості готовності майбутніх вихователів (констатувальний та контрольний етапи педагогічного експерименту)

Критерії	Рівні	ЕГ (108 осіб)			КГ (104 особи)		
		На початок експерименту	На кінець експерименту	При-ріст	I зріз	II зріз	При-ріст
Мотиваційний	В	2,0	27,0	25,0	2,6	12,3	9,7
	С	13,5	58,1	44,6	14,3	32,5	18,2
	Н	84,5	14,9	-69,6	83,1	55,2	-27,9
Змістовий	В	1,4	19,6	18,2	1,3	9,1	7,8
	С	14,2	75,0	60,8	16,2	31,2	15,0
	Н	84,4	5,4	-79,0	82,5	59,7	-22,8
Процесуальний	В	5,4	29,1	23,7	5,2	11,0	5,8
	С	12,2	58,1	45,9	11,0	24,1	13,1
	Н	82,4	12,8	-69,6	83,8	64,9	-18,9
Особистісно-оцінний	В	-	26,4	26,4	-	12,3	12,3
	С	14,2	63,5	49,3	15,6	29,2	13,6
	Н	85,8	10,1	-75,7	84,4	58,5	-25,9

Примітка: В – високий, С – середній, Н – низький рівні сформованості готовності майбутніх вихователів до розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років.

Отже, обчислене за даними таблиці 1 значення статистики $T = 39,3$. Оскільки $T > T_{крит}$, а $T_{крит} = 5,991$ то робимо висновок, що впроваджена в освітній процес система підготовки вихователів ЗДО до розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років є ефективною та дієвою.

Висновок. Отже, в процесі проведення педагогічного експерименту було реалізовано систему підготовки вихователів ЗДО до розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років, яка містить такі підсистеми: концептуально-цільова, стратегічно-концептуальна, проективно-змістовна, процесуально-технологічна, контрольна-оцінна. Слід зазначити, що процесуально-технологічна підсистема представлено технологією, яка була реалізована на таких

етапах: професійно-мотиваційним, когнітивним, креативно-діяльним, рефлексійно-самотворчим.

У педагогічному експерименті упродовж 2018-2020 н.р. взяло участь 212 студентів 1-4 курсів факультету дошкільної освіти. Контрольну групу склало 104 особи (КГ), а експериментальну – 108 осіб (ЕГ).

Дієвість розробленої системи підготовки вихователів ЗДО до розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років доведено за допомогою методів математичної статистики.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні форм, методів та засобів, які сприяють підготовці вихователів ЗДО до розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Боднарук І. Педагогічні умови оптимізації методичної підготовки майбутніх вчителів музики в процесі педагогічної практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02. К., 2006. 19 с.
2. Воронова С. В. Теоретичні аспекти підготовки студентів педагогічних коледжів до музично-творчої діяльності. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки*. Луганськ : ЛНУ, 2009. № 09 (172). С.72-77.
3. Гончаренко С. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Київ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
4. Євстігнеєва Н. І. Підготовка майбутнього вчителя до використання музики як засобу саморегуляції функціонального стану учнів : дис... кандидата пед. наук: 13.00.04. К., 2005. 251 с.
5. Зданевич Л. Сутність і структура професійної підготовки майбутнього вихователя до роботи з дезадаптованими дітьми дошкільного віку. *Гірська школа українських Карпат*, 2013. № 8-9. С.59-63.
6. Зданевич Л. В. Модель професійної підготовки майбутніх вихователів ДНЗ до роботи з дезадаптованими дошкільниками. Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Видавництво Рута, 2016. С. 136-154.
7. Методологія системного підходу: навч. посібник / під загальною редакцією С. О. Кошмана. Харків: ХНТУСГ, 2016. 125 с.
8. Мирошниченко В. І. Підготовка вчителів до естетичного виховання школярів у сучасному інформаційному просторі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. К., 2001. 20 с.
9. Нечай С. Музично-педагогічна підготовка педагогів системи дошкільної освіти: сучасний погляд на проблему. *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія*. Київ : Видавництво Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 11. с. 91-98.
10. Олійник С. Формування музично-творчого потенціалу майбутнього вчителя початкових класів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02. Житомир, 2004. 18 с.
11. Отич О. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04. К., 2009. 456 с.
12. Руденко Ю. Теоретико-методичні засади розвитку виразного мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2015. 460 с.
13. Сопівник І. Діагностика професійної підготовленості студентів до педагогічної діяльності. *Наука і освіта*. 2017. №12. С.59-65.
14. Федій О. Підготовка студентів педагогічних інститутів до естетичного виховання дітей 6-7 років: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. К., 1996. 24 с.
15. Філософський словник / За ред. В.І.Шинкарука. 2. вид. І доп. К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.
16. Юрчук О. Сучасні психолого-педагогічні вимоги до професійної діяльності вихователів ДНЗ. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 2. С. 240-244.

REFERENCES:

1. Bodnaruk I. (2006) *Pedahohichni umovy optymizatsii metodychnoi pidhotovky maibutnikh vchyteliv muzyky v protsesi pedahohichnoi praktyky* [Pedagogical conditions for optimizing the methodological training of future music teachers in the process of pedagogical practice]. Extended abstract of candidate's thesis, Kyiv, Ukrainian.
2. Voronova S. V. (2009). Teoretychni aspekty pidhotovky studentiv pedahohichnykh koledzhiv do muzychno-tvorchoi diialnosti [Theoretical aspects of training of students of pedagogical colleges for musical and creative activity]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka. Pedahohichni nauky* [Bulletin of Luhansk National University. T. Shevchenko. Pedagogical sciences]. Vol.9. pp. 72-77 [in Ukrainian].
3. Honcharenko S. Pedahohichni doslidzhennia: metodolohichni porady molodym naukovtsiam [Pedagogical research: methodological advice for young scientists]. Kyiv; Vinnytsia : DOV «Vinnytsia» [in Ukrainian].
4. Ievstihnieieva N. I. *Pidhotovka maibutnoho vchytelia do vykorystannia muzyky yak zasobu samorehuliatcii funktsionalnoho stanu uchniv* [Training the future teacher for the use of music as a means of self-regulation of the functional state of students]. Candidate's thesis, Kyiv, Ukrainian.
5. Zdanevych L. (2013) *Sutnist i struktura profesiinoi pidhotovky maibutnoho vykhovatelja do roboty z dezadaptovanyimi ditmy doshkilnoho viku* [The essence and structure of professional training of future educators to work with maladapted preschool children]. *Hirska shkola ukrainskykh Karpat* [Mountain school of the Ukrainian Carpathians]. Vol. 8-9. pp. 59-63 [in Ukrainian].
6. Zdanevych L. V. (2016) *Model profesiinoi pidhotovky maibutnikh vykhovateliv DNZ do roboty z dezadaptovanyimi doshkilnykamy* [Model of professional training of future educators to work with maladapted preschoolers]. *Teoriia i praktyka profesiinoi maisternosti v umovakh tsilezhyttievoho navchannia* [Theory and practice of professional skills in terms of purposeful learning] (pp. 136-154). Zhytomyr: Ruta Publishing House [in Ukrainian].
7. *Metodolohiia systemnoho pidkhodu* [Methodology of system approach] (2016). Kharkiv: KhNTUSG [in Ukrainian].
8. Myroshnychenko V. I. (2001) *Pidhotovka vchyteliv do estetychnoho vykhovannia shkolariv u suchasnomu informatsiinomu prostori* [Training of teachers for aesthetic education of schoolchildren in the modern information space]. Kyiv. Ukrainian
9. Nechai S. (2010) *Muzychno-pedahohichna pidhotovka pedahohiv systemy doshkilnoi osvity: suchasnyi pohliad na problemu* [Music and pedagogical training of teachers of preschool education: a modern view of the problem]. *Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. Seriia: Filosofiia, pedahohika, psykholohiia* [Bulletin of the Institute of Child Development. Series: Philosophy, pedagogy, psychology]. Vol.11. pp. 91-98 [in Ukrainian].
10. Oliinyk S. (2004) *Formuvannia muzychno-tvorchoho potentsialu maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv* [Formation of musical and creative potential of the future primary school teacher]. Extended abstract of candidate's thesis, Zhytomyr, Ukrainian.
11. Otych O. *Mystetstvo u systemi rozvytku tvorchoi individualnosti maibutnoho pedahoha profesiinoho navchannia* [Art in the system of development of creative individuality of the future teacher of professional training]. Doctor's thesis. Kyiv. Ukrainian
12. Rudenko Yu. (2015) *Teoretyko-metodychni zasady rozvytku vyraznoho movlennia maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv* [Theoretical and methodological principles of development of expressive speech of future educators of preschool educational institutions]. Odessa, Ukrainian: FOP Bondarenko M.O. [in Ukrainian].
13. Sopivnyk I. (2017) *Diahnostyka profesiinoi pidhotovlenosti studentiv do pedahohichnoi diialnosti* [Diagnosis of professional readiness of students for pedagogical activity]. *Nauka i osvita* [Science and education]. Vol.12. pp. 59-65.
14. Fedii O. (1996) *Pidhotovka studentiv pedahohichnykh instytutiv do estetychnoho vykhovannia ditei 6-7 rokiv* [Training of students of pedagogical institutes for aesthetic education of children 6-7 years]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv. Ukrainian
15. Shynkaruk, V. I. (Ed.). (1986). *Filosofskyi slovnyk*. [Philosophical Dictionary]. Kyiv: UER, 800 p. [in Ukrainian].
16. Yurchuk O. (2014) *Suchasni psykholoho-pedahohichni vymohy do profesiinoi diialnosti vykhovateliv DNZ* [Modern psychological and pedagogical requirements for the professional activity of educators of preschool]. *Nova pedahohichna dumka* [New pedagogical thought]. Vol. 2. pp. 240-244 [in Ukrainian].

THE EXPERIENCE OF ORGANIZING A PROBLEM SOLVING LECTURE IN THE MIDDLE OF THE TWENTIETH CENTURY

L. O. Holubnycha

*Yaroslav Mudryi National Law University
77 Pushkinska Street, Kharkiv, Ukraine, 61024
golubnichaya11@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-8252-9893>*

O. Yu. Moshynska

*Yaroslav Mudryi National Law University
77 Pushkinska Street, Kharkiv, Ukraine, 61024
moshaelena1@ukr.net, <http://orcid.org/0000-0001-6652-8674>*

The manuscript deals with organizing a problem solving lecture. It describes the experience of higher schools lecturers of the Eastern Ukrainian region in the middle of the twentieth century (the 50-60s). The research is significant because Ukraine seeks to raise the level of higher education and academic staff of the Universities is looking for appropriate forms and methods teaching in order to increase the efficiency of the organization of the student learning process. As leading teachers of the previous period have positive experience of organizing a problem solving lecture it may be useful to study it. The purpose of the article is generalizing features of the problem solving lectures on the basis of the analysis of positive experience of organizing them in higher schools of the Eastern Ukrainian region in the middle of the twentieth century (the 50-60s). The used research methods were general theoretical ones, namely analysis and synthesis of scientific sources under investigation as well as the historical retrospective method applied in historical investigation. The results revealed that lectures, which took more than 50% of time, played one of the most important roles in the organization of the educational process of Universities. Problem solving lectures were a priority for leading lecturers as they had a number of advantages. They are the following: 1) the problem solving lectures were the most economical way of learning; 2) they demonstrated to be efficient as for perception of educational material by students; 3) such lectures could be supposed as one of the most efficient ways of forming worldviews and principles; 4) they were a tool of intensification of students' cognitive activity; 5) such lectures motivated students to active listening and participating in the lecture organization; 6) they were realized more accurately, remembered better and gave food for individual further thought. The prospects for further research may become practical, laboratory, seminar and other types of classes based on problem solving method, which were widely used together with the lectures during the studied period.

Keywords: problem solving method, lecture, higher school, student, middle of the twentieth century, Eastern Ukrainian region.

Л. О. Голубнича

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Вулиця Пушкінська 77, Харків, Україна, 61024

О. Ю. Мошинська

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Вулиця Пушкінська 77, Харків, Україна, 61024

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОБЛЕМНОЇ ЛЕКЦІЇ В СЕРЕДИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджено проблемний метод організації лекцій. Описано досвід викладачів закладів вищої освіти Східноукраїнського регіону в середині ХХ століття (50-60-ті роки). Дослідження є актуальним, адже Україна прагне підвищити рівень вищої освіти, а викладачі вищої школи шукають відповідні форми та методи викладання з метою підвищення ефективності організації навчального процесу студентів. Оскільки провідні викладачі попереднього періоду мають позитивний досвід організації лекції проблемного характеру, може бути корисним вивчення цього досвіду. Метою статті є узагальнення особливостей лекцій проблемного характеру на основі аналізу позитивного досвіду

їх організації у вищих школах Східноукраїнського регіону в середині ХХ століття (50-60-ті роки). Використані методи дослідження були загальнотеоретичними, а саме аналіз та синтез досліджуваних наукових джерел, а також було використано історично- ретроспективний підхід, що застосовується до історичних досліджень. Результати наукової розвідки показали, що лекції, які займали понад 50% часу, відігравали одну з найважливіших ролей в організації навчального процесу вищої школи. Лекції проблемного характеру були пріоритетними для провідних викладачів, оскільки вони мали ряд переваг, а саме: 1) проблемні лекції були найбільш економічним способом навчання; 2) вони продемонстрували свою ефективність щодо сприйняття студентами навчального матеріалу; 3) такі лекції можна вважати одним із найефективніших способів формування світогляду та принципів; 4) вони були інструментом активізації пізнавальної діяльності студентів; 5) такі лекції спонукали студентів до активного слухання та участі в організації лекції; 6) студенти точніше розуміли навчальний матеріал та краще запам'ятовували його, що давало їм їжу для подальшої самостійної пізнавальної діяльності. Перспективами подальших досліджень можуть стати практичні, лабораторні, семінарські та інші види занять, організовані із застосуванням проблемного методу, адже вони широко використовувались разом з лекціями протягом досліджуваного періоду.

Ключові слова: проблемний метод навчання, лекція, вища школа, студент, середина ХХ століття, Східноукраїнський регіон.

Л. А. Голубничая

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого
Улица Пушкинская 77, Харьков, Украина, 61024

Е. Ю. Мошинская

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого
Улица Пушкинская 77, Харьков, Украина, 61024

ОПЫТ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОБЛЕМНОЙ ЛЕКЦИИ В СЕРЕДИНЕ ХХ СТОЛЕТИЯ

В статье исследован проблемный метод организации лекций. Описан опыт преподавателей высших учебных заведений Восточноукраинского региона в середине ХХ века (50-60-е годы). Исследование является актуальным, поскольку Украина стремится повысить уровень высшего образования, а преподаватели высшей школы ищут соответствующие формы и методы преподавания с целью повышения эффективности организации учебного процесса студентов. Так как ведущие преподаватели предыдущего периода имели положительный опыт организации лекции проблемного характера, может быть полезным изучение этого опыта. Целью статьи является обобщение особенностей лекций проблемного характера на основе анализа положительного опыта их организации в высших школах Восточноукраинского региона в середине ХХ века (50-60-е годы). Использованные методы исследования были общетеоретическими, а именно анализ и синтез исследуемых научных источников, а также был использован историко-ретроспективный подход, применяемый к историческим исследованиям. Результаты научного исследования показали, что лекции, которые занимали более 50% времени, играли одну из важнейших ролей в организации учебного процесса высшей школы. Лекции проблемного характера были приоритетными для ведущих преподавателей, поскольку они имели ряд преимуществ, а именно: 1) проблемные лекции были наиболее экономичным способом обучения; 2) они продемонстрировали свою эффективность по восприятию студентами учебного материала; 3) такие лекции можно считать одним из самых эффективных способов формирования мировоззрения и принципов; 4) они были инструментом активизации познавательной деятельности студентов; 5) такие лекции побуждали студентов к активному слушанию и участия в организации лекции; 6) студенты точнее воспринимали учебный материал и лучше запоминали его, что давало им пищу для дальнейшей самостоятельной познавательной деятельности. Перспективами дальнейших исследований могут стать практические, лабораторные, семинарские и другие виды занятий, организованные с применением проблемного метода, ведь они широко использовались вместе с лекциями в течение исследуемого периода.

Ключевые слова: проблемный метод обучения, лекция, высшая школа, студент, середина ХХ века, Восточноукраинский регион.

Introduction. With a huge scientific potential, Ukraine seeks to develop domestic science, a necessary prerequisite for which is, on the one hand, raising the level of higher education, and on the other hand, understanding the lessons of history to avoid mistakes and transfer valuable experience to the present. Thus, the 50-60s of the last century are characterized by the completion

of the stage of the higher education classical Soviet system development. Didactic ideas of the second half of the twentieth century were reflected in the practice of universities of Ukraine in the period under study. In particular, the leading teachers of the second half of the last century paid considerable attention to the search for forms and methods of the tertiary level teaching that would help increase the

efficiency of the organization of the student learning process. Among the forms and methods that have proven themselves on the positive side there are problem solving lectures. So it is significant to study the experience of organizing them.

Analysis of recent research and publications shows that the experience of organizing educational and cognitive activities of the tertiary level, as well as its forms and methods, such as lectures were the subject of research by a large number of domestic scientists. Thus, back in the 60s and 70s the issue of the lecture organization and its effectiveness was studied by A. Kireiev [4], V. Viktorov & I. Kapelyushny [3], N. Polovnikova [16], I. Reinhard [17], and others. I. Kobylyatsky [5], E. Myshyna [9] and others taught their own positive experience as for the lecture organization on the pages of the pedagogical periodicals. O. Cherednyk [19], L. Holubnycha [20], M. Oksa [13], O. Orlova [14; 15] and others considered the historical aspect of this issue. Teaching through problem solving method was discovered by A. Furman [18], L. Mahan [22], V. Maheshwari [23], M. Makhmutov [8], V. Manko [6], A. Matyushkin [7], V. Okon [12], V. Ruggiero [24] and others.

However, the coverage of the experience of organizing a problem solving lecture in the Eastern region of Ukraine in the middle of the twentieth century (the 50-60s), when the classical system of Soviet higher school was completed, has not been sufficiently reflected in the researches on pedagogical history.

Objective. The purpose of the manuscript is to generalize features of the problem solving lectures on the basis of the analysis of positive experience of organizing them in higher schools of the East Ukrainian region in the middle of the twentieth century (the 50-60s).

Methods. As our research is not experimental but theoretical we have used appropriate general theoretical research methods such as analysis and synthesis of scientific sources under investigation as well as the historical retrospective method. All the mentioned allowed us to discover, analyse and generalize the necessary information on the issue.

Results. The analysis of sources [21]: didactic – protocols of meetings of the Academic Council of T.G. Shevchenko Voroshilovgrad Pedagogical Institute, the Council of Horlivka State Pedagogical Institute of Foreign Languages, the Council of Slaviansk State Pedagogical Institute; textbooks and narrative – researches suggests that the practice of higher schools in the Eastern region of Ukraine reflects the following didactic ideas of the middle (the 50-60s) of the twentieth century (active creation and application of new pedagogical technol-

ogies together with problem solving teaching, development of effective didactic concepts, creative preparation of materials to optimize the learning process, introduction of technical teaching aids, many new educational programs, etc.). In particular, the leading teachers of this period paid considerable attention to the search for forms and methods that would help increase the efficiency of the organization of the student learning process.

In the course of scientific investigation it was established that at the period under study in higher schools of the East Ukrainian region there were such forms of classes' organization as lectures, practical, seminars, consultations, laboratory workshops, as well as various teaching methods (algorithmic, search, problem, research etc.). Problem solving method of teaching was given priority by leading lecturers.

The analysis of curricula of teachers of the tertiary level of the mentioned region and period by scientists of the studied period and region shows that an important role in the organization of the educational process was played by lectures, which took more than 50% of time. This was explained by the fact that this form of education had the following advantages: 1) the most economical way of learning; 2) effective in the degree of assimilation of educational material by students; 3) one of the most effective means of forming worldviews and beliefs; 4) a means of direct personal influence of the lecturer on a large audience at the same time. Considering problem solving lectures, according to the teachers, who organized them [5; 9], they had not only the listed benefits but also intensified students' cognitive activity, motivated them to active listening and participating in the lecture organization, were realized more accurately, remembered better and gave food for individual further thought.

Speaking about additional specifics of such lectures, modern Kharkiv researcher of the organization of educational and cognitive activities of students in higher pedagogical educational institutions of Ukraine in the second half of XX century O. Cherednyk determined the leading place of the lecture in the educational process of the studied period by the fact that: firstly, the course of lectures on the discipline conveyed its main content; secondly, it was the lectures that regulated not only the content, but also the ideological-theoretical and professional orientation of the whole educational process; thirdly, the direction, content and effectiveness of other forms of educational process depended on lectures [19]. Nowadays as we can see there were certain influence of the time on the lecture and problem solving as well.

Thus, studying any problem in historical perspective, to be able to evaluate facts properly it is natural and important to reveal specific features of the period under research. In our case it is the influence of governmental policy on the organization of the educational process in higher school in general, including in the Eastern region of Ukraine. Consequently, the mentioned concerned problem solving lectures.

So, on March 16-17, 1950, the resolution of the third plenum of the Scientific and Methodological Council at the Ministry of Higher Education of the USSR "On Improving the Quality of Lectures in Higher Educational Institutions" was adopted. According to this document, the lecture was to present the basic concepts of the studied discipline, to outline ways to further its deeper study; to cover the basic principles, the main issues of the course scientifically and logically, without overloading it with unnecessary details; to be based on the principle of Bolshevik party teaching and to introduce students to a specific branch of science, to reveal the Marxist-Leninist methodology of the subject and to serve as a school of thinking, to acquaint with the main directions of science development and solving the main scientific issues of that time [11, p. 90].

Analysis of didactic sources (protocols of meetings of the Council of the Slaviansk State Pedagogical Institute), documentary (act) and narrative (scientific) on the organization of the educational process in higher school in the Eastern region shows that, following the given resolution, a lecture (as well as problem solving one) as the main form of study in the mentioned period had a number characteristic features, in particular: 1) holistically and logically covered the main provisions of the discipline; 2) armed students with the methodology of studying a particular science; 3) better and more fully than other forms of education, compensated for the obsolescence or absence of modern textbooks and manuals; 4) promptly acquainted students with the latest data of science; 5) organically combined learning and education; 6) aimed students at independent work and determined its main directions.

At the same time, the studied source base allows us to state that the problem solving lecture had some shortcomings, in particular the lecture: 1) could not generally deviate from the main works, textbooks, axioms and truths; 2) provided not very big feedback from the lecturer to students; 3) had the weaker impact on a particular student, the more listeners there were in the lecture hall. Among other shortcomings of the lectures of that time is the politicization of lecture materials.

Analysis of pedagogical periodicals of the studied period, where the leading teachers shared their positive experience of organizing lectures, allows us to assert that educational lectures of that time were divided into three types: review, subject and problem solving. The review lecture was aimed at restoring previous knowledge or getting acquainted with any unexplored or unfamiliar material for the development of holistic knowledge. The subject lecture was a regular part of the lecture course, although it could well contain elements of both review and problem solving. Problem solving lecture presented the material as a problem, a palette of different views on a particular issue. The method of problem-based presentation of knowledge had a direct relation to the problem solving lecture in a higher educational institution by the nature of the interconnected activity of the teacher and students. Taking into account the peculiarities of problem thinking and intensification of students' cognitive activity with the help of heuristic methods provided a problem-based approach to the presentation of lecture material.

In the context of the mentioned the positive example of creating problem solving situations can be found at O.M. Gorky Kharkiv State University [3]. So, in lectures on mathematics, Professor D. Hordevskyi used elements of a short dialogue with the audience to enhance the cognitive activity of students. During the lecture, the teacher posed several problems and solved them together with the students. He also gave students possibility to formulate certain definitions and conclusions, required independent action. No more than 10-12 mini-problems were created during each the lecture, which were solved by students. It took 1-2 minutes to solve every one, and in general – up to 20 minutes of active, creative activity of students. After that, the information provided by the teacher was perceived as essential [3, p. 122].

Nevertheless, despite the use of methods of intensification students' cognitive activity, one of the difficulties of that time was the low success of first- and second-year students, as evidenced by the analysis of didactic sources (protocols of council meetings) and documentary (directives, orders of higher education institutions of the Eastern region). Specific measures, such as simplifying lectures (practically they approached to school level), introducing compulsory counseling, introducing test-taking on specific topics, etc., did not improve the situation. This gave all grounds to the state leadership on the part of higher education to believe that "a way out of this situation could be sought only by optimizing the educational process". It was

indicated in the collection of basic regulations, orders and instructions on higher education [2, p. 136].

Fortunately in the early 60's of the twentieth century the role of the lecturer changed radically because of the party's 1960 guideline. According to it, "one of the most important issues in the restructuring of higher education, on which the organization of the educational process depends, is the creative development and implementation of new curricula, which determine the strengthening of theoretical training and close combination of production and social work" [1, p. 72]. Thus, from the beginning of the 1959/60 academic year, all higher educational institutions of Ukraine began to work according to new curricula, where the number of hours for independent work of students was increased [1, p. 6]. As a result, the main task of a lecturer was no longer to transfer information from the course being read, but to create problems and situations that would arouse students' interest in the presented material, which became an incentive for further self-study. Thus, in the process of teaching and learning there was a tendency to change the methodology of the lecture in direction of problem solving method.

According to the analysis of the experience of higher education in the Eastern region of Ukraine [3; 9; 13; 15] teachers of higher education institutions of the studied period chose a problem solving structure of the lecture because it objectively provided for the cognitive activity and mental independence of students. An experience of A. Petrov, who was a lecturer of O.M. Gorky Kharkiv State University and used problem solving method of organizing the lecture, can be an example of this [14]. Thus, in advance his students got acquainted with the lecture plan, which was composed of a series of problems or cases. At the request of students, they chose individual issues and worked on them (selected literature themselves, solved the problem or the case and independently prepared reports for 9-10 minutes, in which they stated their solution of the problem). A. Petrov consulted the students, who were preparing for the speech, helped them with advice. The lecture was started by the teacher himself. He gradually brought the listeners to the questions prepared by the students. After that there was a joint discussion of the reports, the teacher led the students to the conclusion, which they were making independently [14].

The organization of the lecture according to the above method supported the creative search, developed the independence of thinking, skills of analysis and synthesis of factual material that was already available, helped to establish cause-and-

effect relationships, select the necessary information. In addition, students under the guidance of a teacher gained experience of working with scientific literature, developed skills of generalization of scientific data.

In the course of research it was found that the lecture of the 60's of the previous century was characterized by the use of various ways of the problem solving method that intensified the independent cognitive activity of students, stimulated them to be educationally active at the lecture. Another example may be an experience of a lecturer at the Faculty of Chemistry of O.M. Gorky Kharkiv State University I. Ostapenko, who during a lecture on chemistry gave a definition of hydrolysis and considered the main issues of its reaction. After that, the teacher stated problems and helped to solve it through asking about different chemical elements. For instance, "Is it possible or not (and why?) to record the reaction of hydrolysis of sodium chloride?" If students listened carefully and thoughtfully they understood and could solve the stated problem answering correctly. This questions attracted the attention of the audience, activated the thinking of students, taught them to critically evaluate, analyze independently, compare facts, draw logical conclusions [9].

As another effective way of a problem solving method that intensified students' educational and cognitive activities, which has been revealed in the practice of higher education in the Eastern region of the period under study, may be considered techniques when some part of the material was presented of in the form of questions and answers, evidence and solutions to cognitive problems. The ways of scientific and logical thinking were demonstrated to students. This approach allowed to get the feedback, as well as to focus on key issues of the topic. Analyzing difficult situations with students, the lecturer gradually brought them to the topic of the lecture and formulated a problem that needed to be solved. The creation of a cognitive situation at the beginning of the lecture aroused interest in the material studied, intensified the educational and cognitive activities of students, contributed to the formation of mental independence of the individual [10].

The study of the experience of higher educational institutions of the Eastern Ukraine in the period under study shows that lecturers did not limit themselves to the use of traditional forms and methods within reproductive education, but tried to organize student education so that it promoted the development of perfect skills to learn the reality, to acquire knowledge, as well as for to use them creatively in future professional activities.

Discussion and conclusions. Thus, the conducted research and the review of sources on

the experience of organizing a problem solving lecture in the Eastern Ukraine in the middle of the twentieth century (the 50-60s) allows us to conclude that lectures played a very important role in the organization of the educational process of higher school as they took more than 50% of time. Problem solving method of giving a lecture was a priority for leading lecturers. There were more benefits of such lecturers than of ordinary ones and they can be seen as follows: 1) the problem solving lectures were the most economical way of learning; 2) they demonstrated to be efficient as for perception of educational material by students; 3) such lectures could be supposed as one of the most efficient ways of forming worldviews and principles; 4) they were a tool of intensification

of students' cognitive activity; 5) such lectures motivated students to active listening and participating in the lecture organization; 6) they were realized more accurately, remembered better and gave food for individual further thought.

However, in the Soviet higher school the organization of the educational process was clearly regulated by documents of the Ministry of Higher Education of the USSR, so differences between lectures, which at that time were almost unique source of knowledge, consisted only in the level of mastery of the lecturers' pedagogical skills.

As practical, laboratory, seminar and other types of classes were widely used together with the lectures based on problem solving method, we consider them to be prospects for further research.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Вища освіта на новому етапі : з досвіду перебудови вищої школи на Україні. Київ : Держ. вид-во л-ри УРСР, 1961. 239 с.
2. Высшая школа : сборник основных постановлений, приказов и инструкций : в 2 ч. Ч. 1. Москва : Высш. шк., 1978. 399 с.
3. З досвіду роботи педагогічних вузів Української РСР [упоряд. В. О. Вікторов, І. В. Капелюшний]. Київ : Рад. шк., 1964. 148 с.
4. Киреев А. Ф. Лекция в высшей школе. Москва, 1961. 78 с.
5. Кобыляцкий И. И. Учебный процесс в высшей школе. *Советская педагогика*, 1970. № 8. С. 92–102.
6. Манько В. А. Проблемне навчання як актуальна науково-педагогічна проблема. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. Харків, 2006. Вип. 25. С. 102–106.
7. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. Москва : Педагогика, 1972. 208 с.
8. Махмутов М. И. Организация проблемного обучения в школе. Книга для учителей. Москва : Просвещение, 1977. 240 с.
9. Мишина Е. Ф. Новое в методике изучения химии. *Вестник высшей школы*, 1965. № 7. С. 42–44.
10. Наумець О. Ідеал вчителя в історії педагогіки. *Наукові записки*, 2002. Вип 41. С. 112–116.
11. О повышении качества лекций в высших учебных заведениях : из постановления пленума научно-методического совета при Министерстве высшего образования СССР 16-17 марта 1950 г. *Высшая школа* : сб. основ. постановлений, приказов, инструкций. Москва, 1965. С. 89–91.
12. Оконь В. Основы проблемного обучения. Пер. с польск. Москва : Просвещение, 1968. 208 с.
13. Окса М. М. Вивчення дисциплін загально-педагогічної підготовки вчителя у педагогічних вузах України (1917-1991 рр.). Київ : Міжнар. фін. агенція, 1997. 315 с.
14. Орлова О. О. Напрями розвитку розумової самостійності в сучасних умовах. *Сучасна освіта в умовах реформування : проблеми, теорія, практика* : наук.-практ конф., 22 листоп. 2011 р. Харків, 2011. С. 79–80.
15. Орлова О. О. Роль викладача у формуванні розумової самостійності студентів (друга половина ХХ ст.) *Освіта і доля нації* : XII міжнар. наук.-практ. конф., 20-21 трав. 2011 р. Харків, 2011. С. 72–80.
16. Половникова Н. А. Воспитание познавательной состоятельности. Казань : Татар. книж. изд., 1968 68 с.
17. Рейнгард И. А. Формы и методы преподавания в высшей школе. Днепропетровск : Днепр, 1973. 76 с.
18. Фурман А. В. Проблемні ситуації в навчанні : кн. для вчителя. – Київ : Рад. Школа, 1991. 191 с.
19. Чередник О. В. Організація навчально-пізнавальної діяльності студентів у вищих педагогічних навчальних закладах України (друга половина ХХ століття) : автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Харків, 2012. 20 с.
20. Holubnych, L. O. (2016). Experience of Intensification of Students' Cognitive Activity in the USSR (Postwar Period the Middle of the 20-th Century). *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 73, 1 – 6.
21. Holubnych, L., Kostikova, I., Maslova, N., Tanko, A., & Sikora, V. (2019). Modern Types of Historiographic Sources in Pedagogy. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 11 (2), 326 – 340. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.18662/rrem/133>
22. Mahan, L. A. (1967). What is the solving problem method of teaching. Retrieved from: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/sce.3730510405>
23. Maheshwari, V. K. (2017) The Problem Solving Method in Education Retrieved from: <http://www.vkmaheshwari.com/WP/?p=2375>
24. Ruggiero, V. R. (1998). Beyond Feelings. A Guide to Critical Thinking. Mayfield Publ. Co. 96 p.

REFERENCES:

1. Vyshcha osvita na novomu etapi : z dosvidu perebudovy vyshchoyi shkoly na Ukrayini. (1961). [Higher education at a new stage: from the experience of restructuring higher education in Ukraine]. Kyiv : Derzh. vyd-vo l-ry URSR. (in Ukrainian).
2. Vysshaya shkola : sbornik osnovnykh postanovleniy, prikazov i instruktsiy : v 2 ch. CH. 1. (1978). [Higher school: a collection of basic decrees, orders and instructions]. Moskva : Vyssh. shk. (in Russian).
3. Viktorov, V. O., Kapelyushnyy, I. V. (1964). Z dosvidu roboty pedahohichnykh vuziv Ukrayins'koyi RSR. [From the experience of pedagogical universities of the Ukrainian SSR]. Kyiv : Rad. shk. (in Ukrainian).
4. Kireyev, A. F. (1961). Lektsiya v vysshey shkole. [Lecture in higher school]. Moskva. (in Russian).
5. Kobylatskiy, I. I. (1970). Uchebnyy protsess v vysshey shkole. [The educational process in higher education]. *Sovetskaya pedagogika*. 8. pp. 92–102. (in Russian).
6. Man'ko, V. A. (2006). Problemne navchannya yak aktual'na naukovo-pedahohichna problema. [Problem-based learning as an actual scientific and pedagogical problem]. *Zasoby navchal'noyi ta naukovo-doslidnoyi roboty*. Kharkiv. 25. pp. 102–106. (in Ukrainian).
7. Matyushkin, A. M. (1972). Problemnyye situatsii v myshlenii i obuchenii. [Problem based situations in thinking and learning]. Moskva : Pedagogika. (in Russian).
8. Makhmutov, M. I. (1977). Organizatsiya problemnogo obucheniya v shkole. Kniga dlya uchiteley. [Organization of problem solving learning at school. A book for teachers]. Moskva : Prosveshcheniye. (in Russian).
9. Mishina, Ye. F. (1965). Novoye v metodike izucheniya khimii. [New in the method of studying chemistry]. *Vestnik vysshey shkoly*. 7. pp. 42–44. (in Russian).
10. Naumets, O. (2002). Ideal vchytelya v istoriyi pedahohiky. [The ideal teacher in the history of pedagogy]. *Naukovi zapysky*. 41. pp. 112–116. (in Ukrainian).
11. O povyshenii kachestva lektsiy v vysshikh uchebnykh zavedeniyakh : iz postanovleniya plenuma nauchno-metodicheskogo soveta pri Ministerstve vysshego obrazovaniya SSSR 16-17 marta 1950 g. (1965). [On improving the quality of lectures in higher educational institutions: from the decree of the plenum of the scientific and methodological council at the Ministry of Higher Education of the USSR March 16-17, 1950]. *Vysshaya shkola : sb. osnov. postanovleniy, prikazov, instruktsiy*. Moskva. pp. 89–91. (in Russian).
12. Okon', V. (1968). Osnovy problemnogo obucheniya. [Fundamentals of problem solving learning]. Moskva : Prosveshcheniye. (in Russian).
13. Oksa, M. M. (1997). Vychennya dystsyplin zahal'no-pedahohichnoyi pidhotovky vchytelya u pedahohichnykh vuzakh Ukrayiny (1917-1991 rr.). [Study of disciplines of general pedagogical training of teachers in pedagogical universities of Ukraine (1917-1991)]. Kyiv : Mizhnar. fin. ahentsiya. (in Ukrainian).
14. Orlova, O. O. (2011). Napryamy rozvytku rozumovoyi samostiynosti v suchasnykh umovakh. [Directions of development of mental independence in modern conditions]. *Suchasna osvita v umovakh reformuvannya : problemy, teoriya, praktyka*. Kharkiv, pp. 79–80. (in Ukrainian).
15. Orlova, O. O. (2011). Rol' vykladacha u formuvanni rozumovoyi samostiynosti studentiv (druha polovyna XX st.). [The role of the teacher in the development of mental independence of students (second half of the twentieth century.)]. *Osvita i dolya natsiyi*. Kharkiv, pp. 72–80. (in Ukrainian).
16. Polovnikova, N. A. (1968). Vospitaniye poznavatel'noy sostoyatel'nosti. [Education of cognitive competence.]. Kazan' : Tatar. knizh. izd. (in Russian).
17. Reyngard, I. A. (1973). Formy i metody prepodavaniya v vysshey shkole. [Forms and methods of teaching in higher education] Dnepropetrovsk : Dnepr. (in Russian).
18. Furman, A. V. (1991). Problemni sytuatsiyi v navchanni : kn. dlya vchytelya. [Problem based situations in education : book for the teacher]. Kyiv : Rad. Shkola. (in Ukrainian).
19. Cherednyk, O. V. (2012). Orhanizatsiya navchal'no-piznaval'noyi diyal'nosti studentiv u vyshchykh pedahohichnykh navchal'nykh zakladakh Ukrayiny (druha polovyna XX stolittya). [Organization of educational and cognitive activity of students in higher pedagogical educational institutions of Ukraine (second half of XX century)]. (Abstract of candidate's thesis). Kharkiv, Ukraine. (in Ukrainian).
20. Holubnycha, L. O. (2016). Experience of Intensification of Students' Cognitive Activity in the USSR (Postwar Period the Middle of the 20-th Century). *International Letters of Social and Humanistic Sciences*. 73. pp. 1 – 6.
21. Holubnycha, L., Kostikova, I., Maslova, N., Tanko, A., & Sikora, V. (2019). Modern Types of Historiographic Sources in Pedagogy. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 11 (2). pp. 326 – 340. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.18662/rrem/133>
22. Mahan, L. A. (1967). What is the solving problem method of teaching. Retrieved from: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/sce.3730510405>
23. Maheshwari, V.K. (2017) The Problem Solving Method in Education Retrieved from: <http://www.vkmaheshwari.com/WP/?p=2375>
24. Ruggiero, V. R. (1998). Beyond Feelings. A Guide to Critical Thinking. Mayfield Publ. Co.

HUMOUR-ORIENTED CLASSES: CRUCIAL ISSUES

N. O. Leishnova, L. V. Pavlova, O. A. Serheieva

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., Kharkiv, Ukraine, 61022

n.o.leshnyova@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-5363-976X>

l.v.pavlova@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-5854-4209>

o.a.sergeyeva@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-1118-8403>

In the article presented humor has been considered as an integrant part of foreign language teaching that can facilitate more effective students' learning. The purpose of this study is to identify the role of humor in teaching foreign languages at non-linguistic faculties in the conditions of shortening classroom hours and the most appropriate types of humor to use in a classroom for the successful acquisition of a foreign language by university students. To deal with the tasks and achieve the research purpose, theoretical and qualitative research methods have been used: the analysis of pedagogical and psychological works, the systematization of scientists' views and achievements combined with many years of teaching experience and observations. It has been noted that humor can take many forms and perform a variety of psychological functions in modern society. At university humor helps to learn in two ways: right through the emotional sphere and stimulating the process of cognition and indirectly by means of creating a more welcoming atmosphere, which in turn has a positive impact on the success of knowledge acquisition. Humor has a powerful effect on mental activity and consequently, improving the capacity of involuntary memorization, causes a kind of reflexive orientation to novelty. Moreover, humor is an express method of psychological relaxation in class. Special attention has been paid to the impact of humor on the emotional state of students and finding the most appropriate types and forms of humor to be used in class. An attempt to prove the importance of using humor in class in order to improve students' acquisition of a foreign language in a higher education institution, notwithstanding the shortening of classroom hours according to the language course has been made.

Key words: foreign language teaching, humor, types of humor, emotional stimulation, motivation, stress relief

Н. О. Лешньова, Л. В. Павлова, О. А. Сергеева

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

майдан Свободи 4, Харків, Україна, 61022

ЗАНЯТТЯ ОРІЄНТОВАНІ НА ВИКОРИСТАННЯ ГУМОРУ: ВАЖЛИВІ ПИТАННЯ

У представленій статті гумор розглядається як невід'ємна частина викладання іноземної мови, що сприяє більш ефективному навчанню студентів. Метою даного дослідження є визначення ролі гумору в викладанні іноземних мов на немовних факультетах в умовах скорочення навчальних годин і розгляд найбільш прийнятних типів гумору для використання в аудиторії для успішного засвоєння студентами іноземної мови. Для вирішення поставлених завдань і досягнення мети дослідження були використані теоретичні та якісні методи дослідження: аналіз педагогічних і психологічних робіт, систематизація поглядів і здобутків вчених в поєднанні з багаторічним досвідом викладання і спостережень. Було відзначено, що гумор може приймати різні форми і виконувати різні психологічні функції в сучасному суспільстві. В університеті гумор допомагає навчанню двома засобами: безпосередньо, через емоційну сферу і стимуляцію процесу пізнання, і опосередковано, шляхом створення більш гостинної атмосфери, яка, в свою чергу, допомагає успішно отримувати знання. Гумор потужно впливає на розумову діяльність і, отже, покращуючи здатність до мимовільного запам'ятовування, викликає свого роду рефлексивну орієнтацію на новизну. Більш того, гумор – це експрес метод психологічної релаксації на заняттях. Особливу увагу було приділено впливу гумору на емоційний стан учнів і пошуку найбільш придатних типів і форм гумору для використання в аудиторії. Зроблено спробу довести важливість використання гумору в аудиторії для поліпшення оволодіння іноземною мовою у вищому навчальному закладі, незважаючи на скорочення аудиторних годин.

Ключові слова: викладання іноземної мови, гумор, види гумору, емоційне стимулювання, мотивація, зняття стресу.

Н. А. Лешнева, Л. В. Павлова, Е. А. Сергеева

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

площадь Свободы 4, Харьков, Украина, 61022

ЗАНЯТИЯ ОРИЕНТИРОВАННЫЕ НА ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЮМОРА: ВАЖНЫЕ ВОПРОСЫ

В представленной статье юмор, который способствует более эффективному обучению студентов, рассматривается как неотъемлемая часть преподавания иностранного языка. Целью данного исследования является определение роли юмора в преподавании иностранных языков на неязыковых факультетах в условиях сокращения учебных часов и рассмотрение наиболее подходящих типов юмора для использования в аудитории для успешного освоения студентами иностранного языка. Для решения поставленных задач и достижения цели исследования были использованы теоретические и качественные методы исследования: анализ педагогических и психологических работ, систематизация взглядов и достижений учёных в сочетании с многолетним опытом преподавания и наблюдений. Было отмечено, что юмор может принимать различные формы и выполнять различные психологические функции в современном обществе. В университете юмор помогает обучению двумя способами: напрямую, через эмоциональную сферу и стимуляцию процесса познания, и косвенно, путём создания более гостеприимной атмосферы, которая, в свою очередь, способствует успешному приобретению знаний. Юмор оказывает мощное влияние на умственную деятельность и, следовательно, улучшая способность к произвольному запоминанию, вызывает своего рода рефлексивную ориентацию на новизну. Более того, юмор – это экспресс метод психологической релаксации на занятиях. Особое внимание было уделено влиянию юмора на эмоциональное состояние учащихся и поиску наиболее подходящих типов и форм юмора для использования в аудитории. Предпринята попытка доказать важность использования юмора в аудитории для улучшения овладения иностранным языком в высшем учебном заведении, несмотря на сокращение аудиторных часов.

Ключевые слова: преподавание иностранного языка, юмор, виды юмора, эмоциональное стимулирование, мотивация, снятие стресса

Introduction. At present the specialists who deal with various aspects of science and engineering are supposed to be capable of using foreign languages to find the data they need as well as for communicating and exchanging information with their foreign colleagues. Therefore, the second language proficiency level must be high enough to serve these purposes. However, teaching foreign languages to university students is limited to 30 classroom hours a semester or less and only lasts for about two years according to the curriculum. Hence, high school teachers strive to intensify the process of learning and let their students acquire deeper knowledge of the subject. The issue of motivation becomes essential to master the second language better. Using humor for teaching foreign languages is one of the effective means to stimulate students' motivation.

Analysis of recent research and publications. Humor, its different types, as well as its role in teaching foreign language have been studied in numerous scientific works of domestic and foreign authors (McMorris R., Gorham J., Norrick N. R., Martin P., Oppliger P.A. J. Hackathorn, A. M. Garczynski, K. Blankmeyer, Wagner M., Kolesnik G., Prokofiev G., Vasilevskaya O. and others). Nevertheless, there is still a need for a more detailed analysis of the feasibility of using humor in class in the conditions of shortening classroom hours at non-linguistic faculties.

Objective. The purpose of this study is to identify the role of humor in teaching foreign languages at non-linguistic faculties in the conditions of shortening classroom hours and consider the most appropriate types of humor to use in a classroom for the successful acquisition of a foreign language by university students.

Methods. To solve the assigned tasks and achieve the research purpose, theoretical and qualitative research methods have been used: the analysis of pedagogical and psychological works, the systematization of scientists' views and achievements combined with many years of teaching experience and observations to develop methodological principles of teaching foreign languages at university.

Results. Humor and laughter are a universal aspect of human life that takes place in all its spheres and is inherent to literally every person [8]. Humor can take many forms and perform a variety of psychological functions in modern society. Among peers, humor helps to attract attention; in the work process by means of humor, in the acts of communication that occur in the group, humor increases cohesion, defines social boundaries, and softens critical statements; in the classroom, students often use humor in order to achieve a friendly attitude towards themselves by the teacher. In other words, it is a complex social phenomenon that affects many aspects of our daily lives, including higher education.

At first glance, humor is not an integral part of teaching foreign languages at non-linguistic faculties. Moreover, practice shows that some teachers are not ready to use humor in the classroom for the following reasons: a) they consider humor a «risky» way in communication with students; b) they are often afraid to look ridiculous. They forget that a sense of humor is a trait that is inherent in the human psyche and is one of the components of his or her emotional development [2].

According to the numerous research studies and our teaching experience and observations, humor helps to learn in two ways: directly through the emotional sphere and stimulating the process of cognition and indirectly by means of creating a more welcoming atmosphere, which in turn has a positive impact on the success of knowledge acquisition. From the point of view of language education, both of these factors are important to determine the expediency of using humor in teaching.

Involving the emotional component in the learning process is an essential aspect of the «humanistic approach». At the end of the last century, many studies, especially abroad, emphasized the important and indisputable role of this approach in foreign language teaching, which considers students not only as subjects learning a foreign language, but as psychologically complex individuals in socio-cultural contexts [6; 13].

A purposeful impact on the student emotional sphere leads to increasing motivation in language learning because the emotion function is to bring the subject to the real source of those emotions. Emotions indicate the individual sense of events in a student's life. At the same time emotions reflect the significance of the subject's activity content (the assessment function) and establish it for the appropriate work (inducement function) [4, c.304-305].

Modern psychology and pedagogy pay much attention to emotional processes in the mechanisms of mental activity. They are believed to accompany mental processes, activate or inhibit their development, as well as to be the foundation of active functioning in perception, understanding, comprehension, attention and memory. The student's learning activities generate a wide range of emotional experiences. Positive emotions are known to tone the brain, increase the productivity of cognitive processes and promote a creative approach to solving various problems, while negative emotions suppress the brain. The positive emotion of joy that accompanies humor replaces feelings of anxiety, depression, or anger. That allows a person to think deeper and creatively solve problems [7].

Moreover, there is medical evidence that laughter, which usually accompanies humor, does cause profound but not a stressful impact on the whole body, which leads to muscle relaxation and relieves tension provoked by stress and negative emotions [1]. Thus, humor can be seen as an important mechanism for regulating emotions, which can help strengthen students' mental health, especially in the conditions of unprecedented quarantine associated with the COVID-19, which has led to the increased emotional tension in society.

Emotional stimulation facilitates both stability and speed of memorization of educational material as the emotional memory trails are generally formed from the first presentation [4, c.304]. We consider both of these factors important to determine the expediency of the use of humor in foreign language teaching. As humor creates a powerful effect on a person's emotional perception, it is helpful to retain information. It is an important indicator of emotional memory and, therefore, it is a way to increase motivation to learn a foreign language. Emotional disturbance activates important brain's subcortical centers. It tones up the cortex of the cerebral hemispheres and enhances their functional capacity.

It has been recognized that humor has a powerful effect on mental activity and consequently, improving the capacity of involuntary memorization, causes a kind of reflexive orientation to novelty [5].

Conventionally, humor used in our everyday life can be divided into three categories [3]. According to our teaching experience all these three categories function successfully in class:

1) Pre-prepared humorous materials (anecdotes, stories) or so called preserved jokes. Pre-prepared humorous texts are used by foreign language teachers to practice various aspects of the language: phonetics, vocabulary, grammar, listening, etc. The studies show that the use of humor in even test tasks is perceived by most students quite well, provided that the humor is positive and understandable [9].

2) Spontaneous purposeful conversational humor, which is used in the communication process and can be verbal and nonverbal. This type of humor includes anecdotes, funny stories, puns, irony, etc. [11], which are used for emotional relaxation in the audience.

3) Unfocused, or random humor in turn is divided into physical and linguistic types [10]. As a rule, casual humor is the result of a statement or action that should not have been funny from the beginning. Random humor involves cases of misspelling, use and pronunciation of words, accidental permutation of sounds, or «spoonerism».

In the process of teaching foreign languages, lecturers and students encounter similar cases of humor almost every day, and as a result it can certainly draw attention to particular linguistic aspects. It is important to note that the information presented in a humorous manner is better remembered than information given in a serious way. Thus, such information facilitates cognitive processing, helping to store it in long-term memory [12].

Let us focus on some examples of using humor in class at non-linguistic faculties. For instance, humor can help to acquire new words and word combinations as well as learn new grammar rules. Teachers must have anecdotes at their disposal to illustrate the educational material of various aspects: vocabulary, grammar, phonetics and listening. In vocabulary teaching the jokes may be based mainly on polysemy or homonymy an emphasizing the importance of learning words in English, e.g.

1) A: *"I saw a man-eating shark at the aquarium."*

B: *"That's nothing. I saw a man eating herring at the supermarket."*

2) *A thief who stole a calendar got twelve months.*

3) *The dead batteries were given out free of charge.*

For better acquisition of Grammar we can suggest the following jokes:

1) Double negatives are a big *No-No*.

2) Teacher: *"Name two pronouns."*

Student: *"Who, me?"*

Using humor, students begin to understand structural and semantic differences between two different languages, state which types of humor fit the speech context.

Practicing jokes, students not only master the material they learn, but are also fascinated by their content that encourages communication. So, students of technical specialties can be interested in various funny stories or anecdotes on professional subjects. Students are fond of jokes with special terms: An electron and a positron go into a bar. Positron: *"You are round."* Electron: *"Are you sure?"* Positron: *"I'm positive!"*

There may be humor-evoking phonetic phenomena involving pronunciation or confusing words. The humor effect is often based on dialect (regional) or peculiar individual pronunciation.

1) A Chinese and a foreigner were competing in a martial art contest and the foreigner won. The Chinese contestant said to his master: *"He beat me in the game"*, but he pronounced the short vowel

[i] instead of the long one [i:], that is he said *"He bit me in the game."* instead of *"He beat me in the game."* The master criticized that a foreigner: *"It is not right to bite others in the contest"*, which made that foreigner feel pretty wronged.

2) Once a foreign student who was learning in America asked his teacher for a leave to see the doctor. He said: *"I'm going to the hospital today"*. Because of his bad pronunciation, he confused the [ae] and [ie]. In fact, he said: *"I'm going to the hospital to die"* instead of *"I'm going to the hospital today"*, which sounded scary.

Humor reduces student anxiety and helps to acquire practical skills in using a foreign language, enhances motivation to master the language [14]. For this reason we highly recommend to begin a lesson with a short story or a joke to stimulate students and encourage them to understand further material better.

Humor is an express method of psychological relaxation in class. When experienced teachers see that their students are tired, they can offer them to read humorous entertaining texts or share original jokes and recall some witty episodes. In this case, laughter serves as an unusual stimulus causing their involuntary reaction and is an excellent stress-relief method. A teacher can pick up humorous pictures or photos for specific grammar material or vocabulary practice, and ask students to suggest their comments which will be good for the material assimilation.

A shared perception imposes a certain imprint on the process of understanding due to the influence of the people in class. Laughing together at a joke, both a lecturer and students are likely to form a group with a team spirit of great impulsive power and dynamism. It has a strong effect on behavior as a whole. That gives rise to a solidarity effect which encourages the activity of each student in the group.

Thus humor is one of the most effective ways to influence the audience emotionally, it helps to maintain a lively interest and attention, and create favorable emotional and moral environment at the lesson. Laughter in class is like an infection; the comic effect can be particularly powerful. We strongly believe that laughter is a way to unite people.

Nevertheless, in spite of the fact that humor can play an important role in the process of teaching, we should use it carefully in communication with students.

According to the style, humor can be divided into four types: two relatively healthy, or adaptive – affiliative and self-affirming, and two relatively unhealthy, or potentially harmful – aggressive and

self-deprecating [3]. Most education experts recommend teachers to avoid using aggressive forms of humor. The use of such humor is often associated with less positive assessments of a teacher by students, which in turn can lead to their demotivation.

Therefore teachers should bear in mind that their jokes must not be offensive. "High-risk" humor must be avoided and it is advisable to focus on the 'low-risk' patterns [15]. The jokes must not deal with race, gender, religion and anything that can touch students' feelings to prevent an adverse reaction. We consider that there are safer applications, e.g. telling anecdotes or stories from one's personal life experience. The teacher's ability to laugh at themselves is positively appreciated by students.

It should be noted that humor can play an important role in the process of moral education. They say that mockery penetrates even through the shell of a turtle [3]. Our many years of experience shows that humorous remarks concerning the student's behavior, both in the classroom and outside it, may be quite appropriate and effective. But we should keep in mind the above mentioned requirements.

Discussion and conclusions. Teaching in higher education has long been seen as a process that first of all requires teachers to assess the content of the subject, and find the ways and methods to present it properly. In general, earlier teachers did not have to think about their interactions with students, both in the classroom and outside it. However, numerous studies and experience show that teaching should include the content of the subject being taught, the search for effective teaching methods and the formation and development of the relationship between a teacher and a student. Teachers must skillfully balance in these two planes in order to effectively facilitate the process of information assimilation.

The teacher's humorous attitude seems to be an essential factor as it addresses the possible complexities and fears that some students of non-linguistic schools have created through a poor

foreign language learning experience. Thus, we see humor as a practical tool to establish the right classroom atmosphere and achieve the desired learning goals. The teacher's remarks made in the form of a joke which do not cause offense and are better remembered and even serious conflicts in the team can be easily resolved as a rule.

We must take into account the fact that modern level of foreign language acquisition is characterized by high intensity (students have to revise or learn a great deal of material within a short period of time) and often requires from students an enormous concentration of attention, exertion of strength, and endurance. According to psychologists, educators and doctors, a foreign language is one of the most difficult subjects in the curriculum, which leads to fatigue, overwork and decreased active attention in class. Thus there is a need in health-saving techniques to prevent both negative effects and stress-forming factors. Stress relief in the classroom and the provision of a healthier approach to training is essential. Stress relief can be considered as an effective learning method that contributes to positive emotions and eliminates fatigue and stress, stimulates interest to the subject. This means of relaxation also enables students to understand foreign speakers better, develop correct pronunciation, and master grammatical norms of a foreign language successfully.

Experience has shown that humor is also a powerful tool to overcome the psychological barrier, provide interest to foreign language studies. It creates favorable emotional climate at the lesson which fosters the processes of concentration, memory, thought and creativity. Humor enhances learning motivation as it provides a feeling of joy and satisfaction.

Therefore, in spite of being restricted by time frames of a language course in a higher education institution teachers should pay more attention to using humor in class in order to improve students' acquisition of foreign languages.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Головаха Е. И. Психология человеческого взаимопонимания. К.: Издательство политической литературы Украины, 1989. 190 с.
2. Лук А. Н. Эмоции и личность. М.: Издательство «Знание», 1982. 175 с.
3. Мартин Р. Психология юмора / пер. з англ. Санкт-Петербург: Питер, 2009. 478 с.
4. Харенко В. М. Эмоциональные средства регулирования межличностных отношений. *Методика интенсивного обучения иностранным языкам*. К.: Вищ. шк., 1988. С. 304–320
5. Шерковин Ю. А. Психологические проблемы массовых информационных процессов. М.: Мысль, 1973. 215 с.
6. Atkinson D. Humanistic approaches in the adult classroom: an effective reaction. *ELT Journal*, 1989. Vol. 43/4. P. 268–273.

7. Fredrickson B. L. The role of positive emotions in positive psychology. *American Psychologist*, 2001. Vol. 55 (3). P. 218–226.
8. Lefcourt H. M. *Humor: The psychology of living buoyantly*. New York : Kluwer Academic, 2001. 211 p.
9. McMorris R. Humour in educational testing: A review and discussion. *Applied Measurement in Education*, 1997. Vol. 10 (3). P. 269–297.
10. Nilsen A. P. *Encyclopedia of 20th-century American humour*. Phoenix AZ: Oryx Press, 2000.
11. Norrick N. R. Issues in conversational joking. *Journal of pragmatics*, 2003. Vol. 55(9). P. 1333–1359.
12. Oppliger P. A. *Humour and learning: Communications and Emotions*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2003. P. 255–273.
13. Stevick E. *Humanism In Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press, 1990.
14. Wagner M. Urios-Aparisi E. The use of humor in the foreign language classroom: Funny and effective? *Humor*. 2011. Vol. 24. № 4. P. 399–434
15. Brenes Reyes, J. R. (2014) Make 'em Laugh: Using Humour To Promote Learning in Language and Literature Classrooms. *Teaching Innovation Projects*, 4(2). URL: <https://ojs.lib.uwo.ca/index.php/tips/article/view/3663>

REFERENCES:

1. Golovaha E. (1989). *Psihologiya chelovecheskogo vzaimoponimaniya* [The psychology of human mutual understanding]. Kyiv, Ukraine: Izdatel'stvo politicheskoy literatury Ukrainy. (in Russian)
2. Luk A. (1982). *Emocii i lichnost'* [Emotions and personality]. Moscow, Russia : Izdatel'stvo «Znanie». (in Russian)
3. Martin R. (2009). *Psihologiya yumora* [The psychology of humor] (Trans. from English). Saint-Petersburg, Russia : Piter. (in Russian)
4. Harenko V. (1988). *Emocional'nye sredstva regulirovaniya mezhlichnostnyh otnoshenij* [Emotional means of regulating interpersonal relationships]. *Metodika intensivnogo obucheniya inostrannym yazykam*. (pp. 304–320). Kyiv, Ukraine: Vishcha shkola. (in Russian)
5. Sherkovin Y. (1973). *Psihologicheskie problemy massovyh informacionnyh processov*. Moscow, Russia : Mysl'. (in Russian)
6. Atkinson, D. (1989). Humanistic approaches in the adult classroom: an effective reaction. *ELT Journal*, Vol. 43/4, 268–273. (in English)
7. Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology. *American Psychologist*, Vol. 55 (3), 218–226. (in English)
8. Lefcourt H. M. (2001). *Humor: The psychology of living buoyantly*. New York : Kluwer Academic. (in English)
9. McMorris R. (1997). Humour in educational testing: A review and discussion. *Applied Measurement in Education*, Vol. 10 (3), 269–297. (in English)
10. Nilsen A. P. (2000). *Encyclopedia of 20th-century American humour*. Phoenix AZ: Oryx Press, (in English)
11. Norrick N. R. (2003). Issues in conversational joking. *Journal of pragmatics*, Vol. 55(9), 1333–1359. (in English)
12. Oppliger P. A. (2003). *Humour and learning: Communications and Emotions*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. (in English)
13. Stevick E. (1990). *Humanism In Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press. (in English)
14. Wagner M. Urios-Aparisi E. (2011). The use of humor in the foreign language classroom: Funny and effective? *Humor*. Vol. 24(4). 399–434
15. Brenes Reyes, J. R. (2014) Make 'em Laugh: Using Humour To Promote Learning in Language and Literature Classrooms. *Teaching Innovation Projects*, 4(2). (in English) URL: <https://ojs.lib.uwo.ca/index.php/tips/article/view/3663>

LEARNING CHINESE USING DIGITAL APPLICATIONS

Oleksii Nalyvaiko

*Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor of Pedagogy Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
6 Svobody Sq., 61022 Kharkiv, Ukraine
nalyvaiko@karazin.ua, ORCID: 0000-0002-7094-1047*

Hanna Reznichenko

*Fourth-student of Foreign Languages Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody Sq., 61022 Kharkiv, Ukraine
hreznichenko@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6125-669X*

Inna Kulakova

*Fourth-year student of Foreign Languages Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody Sq., 61022 Kharkiv, Ukraine
innaakul15@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1011-9318*

Olena Kudaieva

*Fourth-year student of Foreign Languages Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody Sq., 61022 Kharkiv, Ukraine
missellaku@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5141-2350*

Anna Bondarenko

*Fourth-year student of Foreign Languages Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody Sq., 61022 Kharkiv, Ukraine
bondarenkoannamain@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5569-1927*

In today's world, language proficiency is a necessity, which is why the introduction of innovative teaching methods, including digital resources, helps to improve the quality of teaching and foreign language proficiency among students. The aim of this study is to determine the level of professors' familiarity on the oriental languages and intercultural communication department at V. N. Karazin Kharkiv National University with such online resources as trainchinese, PurpleCulture, GoogleClassroom, to analyze their awareness on the offered online resources and frequency of its introduction into the Chinese teaching process, to find out the correlation between mastering the material, raising interest, increasing students' academic progress and adopting online resources to education. The experiment involved an anonymous survey (filling out a Google Form) among Chinese language teachers. The results of the study showed that all surveyed teachers are familiar with the functionality of the trainchinese and GoogleClassroom applications, while the PurpleCulture application is familiar to fewer respondents. Therefore, it needs further popularization among teachers and students. Based on the survey, teachers of the Department of Oriental Languages and Intercultural Communication of V.N. Karazin Kharkiv National University made his own conclusions, which will help to make changes in the curriculum and diversify the process of conducting classes. The article analyzes the works of foreign scientists who studied digital technologies and mobile applications and their introduction into the educational process. The study focuses on learning Chinese using applications and platforms for personal computers, smartphones and tablets, presented on both the Android platform and iOS. It should be noted that the article also contains a detailed analysis of the advantages and disadvantages of the proposed online resources, the possibility of their use by students with different levels of Chinese proficiency. The article not only reveals the importance of using online resources, but also demonstrates all aspects of the implementation of digital applications in the educational process. All applications and platforms are recommended for educational programs with Chinese language learning.

Keywords: teaching methods, digital resources, digital tools, digital media, teaching process, online resources.

Наливайко Олексій,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи 6, 61022, Харків, Україна,

Резніченко Ганна,

студентка 4 курсу факультету іноземних мов,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи 4, 61022, Харків, Україна,

Кулакова Інна,

студентка 4 курсу факультету іноземних мов,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи 4, 61022, Харків, Україна,

Кудасва Олена,

студентка 4 курсу факультету іноземних мов,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи 4, 61022, Харків, Україна,

Бондаренко Анна,

студентка 4 курсу факультету іноземних мов,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи 4, 61022, Харків, Україна,

ВИВЧЕННЯ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ДОПОМОГОЮ ЦИФРОВИХ ДОДАТКІВ

У сучасному світі володіння мовами є необхідністю, тому впровадження інноваційних методів навчання, зокрема цифрових ресурсів, сприяє поліпшенню якості викладання та володіння іноземною мовою серед здобувачів освіти. Метою дослідження є визначення обізнаності викладачів кафедри східних мов та міжкультурної комунікації Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у використанні додатків та платформ trainchinese, PurpleCulture та Google Classroom задля встановлення частоти використання вищезгаданих ресурсів та співвідношення між освоєнням матеріалу, заохоченням до навчального процесу, підвищенням рівня володіння китайською мовою серед студентів. Експеримент мав на увазі проходження анонімного опитування (заповнення Google Form) серед викладачів китайської мови. Результати дослідження показали, що усі опитувані викладачі ознайомлені із функціоналом додатків trainchinese та GoogleClassroom, а ось додаток PurpleCulture знайомий меншій кількості опитуваних. Тому він потребує подальшої популяризації серед викладачів та студентів. На основі пройденого опитування, викладачі кафедри східних мов та міжкультурної комунікації Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна зробили власні висновки, які посприятимуть внесенню змін у навчальний план та урізноманітненню процесу проведення занять. У статті були проаналізовані праці іноземних науковців, які займалися вивченням цифрових технологій та мобільних додатків та їх запровадженням у навчальний процес. Дослідження фокусується на вивченні китайської мови за допомогою додатків та платформ для персональних комп'ютерів, смартфонів та планшетів, представлених як на платформі Android, так і на IOS. Слід зазначити, що у статті також міститься детальний аналіз переваг та недоліків запропонованих онлайн-ресурсів, можливість їхнього використання здобувачами освіти з різними рівнями володіння китайської. Стаття не лише розкриває важливість використання онлайн-ресурсів, але й демонструє усі сторони впровадження цифрових додатків у навчальний процес. Усі додатки та платформи рекомендовані для освітніх програм з вивченням китайської мови.

Ключові слова: методи навчання, навчальний процес, онлайн-ресурси, цифрові інструменти, цифрові медіа, цифрові ресурси.

Наливайко Алексей,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики,
Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина площадь Свободы 6, 61022, Харьков, Украина,

Резниченко Анна,

студентка 4 курса факультета иностранных языков,
Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина площадь Свободы 4, 61022, Харьков, Украина,

Кулакова Инна,

студентка 4 курса факультета иностранных языков,
Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина площадь Свободы 4, 61022, Харьков, Украина,

Кудасва Елена,

студентка 4 курса факультета иностранных языков,
Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина площадь Свободы 4, 61022, Харьков, Украина,

Бондаренко Анна,

студентка 4 курса факультета иностранных языков,
Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина площадь Свободы 4, 61022, Харьков, Украина,

ИЗУЧЕНИЕ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА С ПОМОЩЬЮ ЦИФРОВЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ

В современном мире владение языками является необходимостью, поэтому внедрение инновационных методов обучения, в частности цифровых ресурсов, способствует улучшению качества преподавания и владения иностранным языком среди соискателей образования. Целью исследования является определение осведомленности преподавателей кафедры восточных языков и межкультурной коммуникации Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина

в использовании приложений и платформ trainchinese, PurpleCulture и Google Classroom для установления частоты использования вышеупомянутых ресурсов и соотношения между освоением материала, поощрением к учебному процессу, повышением уровня владения китайским языком среди студентов. Эксперимент имел в виду прохождения анонимного опроса (заполнение Google Form) среди преподавателей китайского языка. Результаты исследования показали, что все опрашиваемые преподаватели знакомы с функционалом приложений trainchinese и GoogleClassroom, а вот приложение PurpleCulture знакомый меньшем количестве опрашиваемых. Поэтому он нуждается в дальнейшей популяризации среди преподавателей и студентов. На основе пройденного опроса, преподаватели кафедры восточных языков и межкультурной коммуникации Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина сделали собственные выводы, которые поспособствуют внесению изменений в учебный план и разнообразию процесса проведения занятий. В статье были проанализированы труды иностранных ученых, занимавшихся изучением цифровых технологий и мобильных приложений и их внедрением в учебный процесс. Исследование фокусируется на изучении китайского языка с помощью приложений и платформ для персональных компьютеров, смартфонов и планшетов, представленных как на платформе Android, так и на IOS. Следует отметить, что в статье также содержится подробный анализ преимуществ и недостатков предлагаемых онлайн-ресурсов, возможность их использования соискателями образования с различными уровнями владения китайской. Статья не только раскрывает важность использования онлайн-ресурсов, но и демонстрирует все стороны внедрения цифровых приложений в учебный процесс. Все приложения и платформы рекомендованы для образовательных программ с изучением китайского языка.

Ключевые слова: методы обучения, учебный процесс, онлайн-ресурсы, цифровые инструменты, цифровые медиа, цифровые ресурсы.

1. INTRODUCTION

The topic of global advance of Chinese language has gained much importance in recent years in the international mass media, and as a result, in an interpretation area [8]. Thousands of undergraduates come to China to get higher education. Chinese language proficiency is required by the employers in different countries [10; 13]. It resulted from the expansion of the cooperation with Chinese companies worldwide. As a consequence, the number of job openings with the Chinese proficiency as a necessary requirement for getting hired is growing each year. Some researchers claim that the knowledge of Chinese will become essential in business and politics in the upcoming years. However, Chinese language is difficult for a representative of Western culture [17]. The main features are difficult phonetics with tones used to distinguish words and writing that requires knowledge of many Chinese characters. It is obvious that mastering Chinese is a time-consuming and painstaking process that requires a complex approach in learning: listening, reading, writing, and speaking. These days mastering languages is a necessity, which is why the introduction of innovative teaching methods, digital resources in particular, contributes to improving the quality of teaching and foreign language skills among learners.

Nowadays, the amount of time spent online is increasing, which leads to an urgent need to use digital tools not only for entertainment, but also for learning and self-development. This is the reason why the teacher needs to be technically

aware of the online resources for the formation of speech and digital competences of the educational recipients. In particular, the main problem faced by foreign language teachers is the selection of the right digital media, because the modern information space is full of low quality content [9].

Therefore, the overall goal is to determine the level of technical literacy of professors of the Oriental Languages and Intercultural Communication Department at V.N. Karazin Kharkiv National University, to analyze their awareness on the offered online resources and frequency of its implementation into the Chinese teaching process.

Analysis of recent research and publications. As technology developed, the need to research the possibilities of learning foreign languages using digital tools. A great number of researchers have studied this field outlying the influence on educational process. For instance, Catherine Regina Heil, Jason S. Wu, Joey J. Lee created the article "A review of mobile language learning applications: trends, challenges and opportunities", published in 2016. They aimed at determining pedagogical focus and ability of the applications to adapt to individual needs and level of proficiency. In the article, they pointed out the influence of applications on learning vocabulary in isolation, vocabulary in context, grammar, pragmatics, pronunciation. The results demonstrated that most of the applications focuses on vocabulary in isolation paying little attention to other aspects of learning. The main method for learning languages used in the applications

was flashcards, which is not able to provide the users with all the meanings of the word. Not many applications allowed the users to type words or pronounce them. Grammatical and pragmatical aspects are rather given in the form of phrasebooks. Writing remains the most undeveloped skill if compared to other skills [6].

According to Glenda A. Gunter, Laurie O. Campbell, Junia Braga, Marcos Racilan, Valeska Virgínia S. Souza, the authors of "Language learning apps or games: an investigation utilizing the RETAIN model", published in 2016, the applications are a great tool to master languages. Applications mentioned in the research included a great variety of activities. It was easy to encourage learners to study harder with the help of gamification elements, points, extra lessons competition with friends, for instance. Furthermore, the authors stated the importance of sequenced levels for the learners allowing to develop vocabulary and communication, cognitive, metacognitive skills progressively. However, digital tools cannot be used alone: they should be integrated into and adapted to the traditional educational progress. In this way, learners can receive the knowledge needed [5].

Mohammed Alfadil in his article "Effectiveness of virtual reality game in foreign language vocabulary acquisition", explores the impact of the virtual reality (VR) as a tool to enrich vocabulary of an intermediate school learners. Students participating in the study showed their enthusiasm and motivation to accomplish the tasks. The advantage of VR method of learning is the direct demonstration of words learnt and interaction with the world created by digital technology. The results achieved in the study provide evidence to the statement that students can learn more effectively if put into artificial situations they have to live through. This also draws a conclusion that increase of activities given to the learners increases the vocabulary acquisition [1].

The article "An exploration of the use of mobile applications to support the learning of Chinese characters employed by students of Chinese as a foreign language", written by Amanda Mason and Zhang Wenxin, focuses on the tools that contribute to the learning of the Chinese language. Most of the respondents use at least one application to improve language skills. Nearly half of them uses two or even more digital tools. The results demonstrate two things: beginners usually use applications to listen to pronunciation and to identify components, while intermediate and advanced learners consider

the applications to be the way of memorizing new words. The authors point out that Pleco is one of the most popular application among the learners of Chinese language; however, it is not enough to master the language in detail, as proper learner training is required. Memrise and Skritter tend to be less popular [10].

Rong He and Xiaoge Xu published a work called "Mobile Experience in Learning Chinese: Review and Recommendations", which spotlights the need to examine not only the effectiveness of the applications used to study, but also the learners' experience. Such things as application design and proper organization contribute to the motivation and enthusiasm of the learners. The authors suggest implementing the six stages of mobile experience, previously proposed by Xu (2017). The stages are: enticement, entertainment, engagement, empowerment, enlightenment and enhancement. They should be adapted to different factors, starting from individual needs and tastes to demographic features, but they ought to be taken into consideration, while creating and analyzing digital tools [7].

"A Survey of Mobile Apps for Learning Chinese Vocabulary", written by Chin-His Lin, Keyi Zhou, Shiyun Yang, is a work, that outlines 22 the most popular applications for enriching vocabulary for Chinese learners. The study indicates that most applications are created in a form of either a dictionary or a game, in which the words are structured semantically and special situations are created to demonstrate the proper use of the lexemes. The applications used associations, repetition, word listing. Metacognitive strategies are also used to create a situated learning environment. However, the authors claim that due to the lack of proper explanations, learning goals, practice, the applications cannot provide the knowledge needed for the study [3].

Another research "Mobile English Learning: An Empirical Study on an APP, English Fun Dubbing", created by Sihong Zhang emphasizes on the efficiency of mobile phones to perform as a supporting tool in the educational process. The respondents, who took part in the study, stated that the experience of learning using online resources was never implemented during their school life, and most of them place using mobile phone for learning after calling, taking photographs, listening to music and texting. Nevertheless, they are willing to have more digitalized and gamified educational process. They showed better results in learning while using the application as a part of the experiment conducted in this study [22].

Therefore, modern mobile learning involves the use of mobile technologies either alone or in combination with other information and communication technologies, enabling the user to carry out the training at any time and place [12, p. 111]. The functionality of mobile gadgets provides a multifaceted learning experience: people can use their portable devices to access educational resources, communicate with others, create and store content, and more. Our analysis of mobile applications for learning a foreign language suggests that a significant number of them have been created today, namely: free (Duolingo, Memrise, HiNative) and partially free (BritishCouncil, Drops, Easy Ten, Effortless English, LingQ, Lingualo, WordBit).

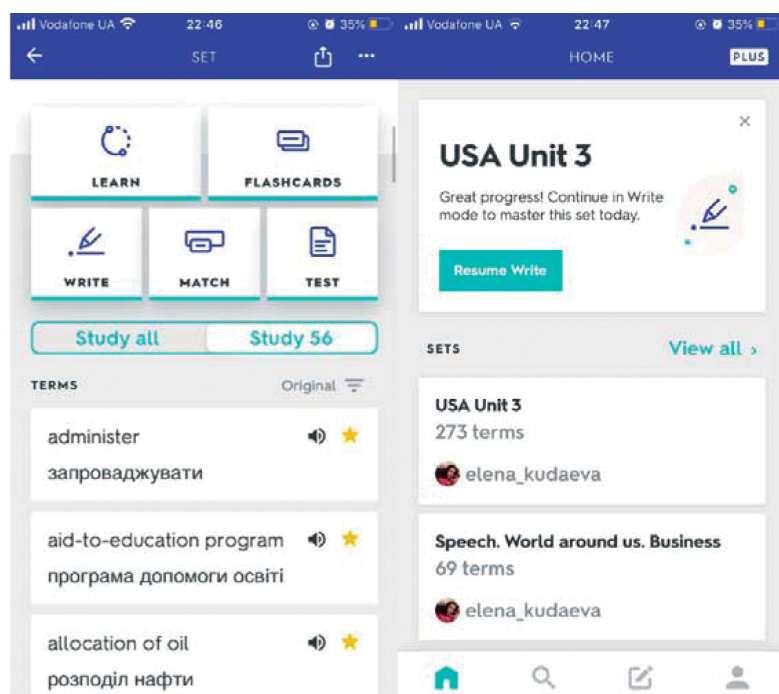
The purpose of our research is investigation of the application and the analysis of its functioning at all, on the example of teachers of the Department of Oriental Languages and Intercultural Communication, show the degree of use of various digital application in the process of learning Chinese.

2. RESEARCH METHODOLOGY

2.1. Research objectives

The research aims were chosen to examine:

- How often university teachers use Internet resources during teaching process;

Figure 1. 5 learning modes of Quizlet mobile application and study sets

- Correlation between mastering material, increasing interest, developing language

competences, better academic performance and implementation online resources to educational process.

- Teacher familiarity with the functionality of trainchinese, PurpleCulture, GoogleClassroom.
- Identify whether university teachers are ready to implement the suggested online resources into their practice.
- Drawbacks of the online resources implementation.

2.2. Research methods

• For the solution of the tasks and achievement of the research purpose, the following research methods will be used in the complex: *theoretical*: analysis of pedagogical and psychological works, the systematization of the views and achievements of scientists (to identify the state of development of the problem, to define the essence of the basic concepts of research, to develop methodological principles. *Experimental*: questionnaires, observations, analysis of the products of educational activities of participants in the educational process. A questionnaire was chosen as a method of data collection for the study. It was created in Google Docks Forms, containing 11 questions. 7 responses were received during the experiment.

2.3. Survey participants

- 7 university teachers (aged 23 to 41) of the Department of Oriental Languages and Intercultural Communication of V. N. Karazin National University participated in the experiment.

3. THE ANALYSIS OF THE APPLICATIONS

An analysis of scientific sources showed that mobile applications as a means of passive display of educational material do not have a fundamental novelty in the curriculum, however, their significance for the field of education consists in their interactivity, which provides opportunities for active learning of vocabulary and development students language skills [2; 4; 12].

If we are talking about training a qualified professional in modern society, then this process is not possible without the use of digital teaching aids. The most effective means of teaching foreign languages and Chinese in particular include mobile

applications and online platforms [6; 11; 18; 21]. In this study, we propose to highlight the basic learning platform GoogleClassroom and mobile-digital applications Quizlet, Trainchinese and Purple Culture. The main objective is to define the main pros and cons of using digital applications Quizlet, Trainchinese and Purple Culture and a free web service GoogleClassroom in the educational process of learning Chinese language.

Considering different digital tools for studying that one can use for learning a foreign language, let us focus on Quizlet and GoogleClassroom. It is necessary for us to note that these digital applications can be used in the educational process by both teachers and students.

With the object of determining the effectiveness of the use of the digital applications mentioned above in foreign languages learning process, we should disclose the pros and cons of digital tools for studying in detail.

Having been conducted recently, the analysis of the scientific and methodological literature revealed that Quizlet is a digital mobile and web-based application that allows students to study information via learning tools and games [14]. It was created by Andrew Sutherland in October 2005 and released to the public in January 2007. The main form of representing information is learning modules (called "study sets") composed of terms and their definitions. The application introduces 8 learning modes of which 5 are available in the mobile application interface [16, p. 87].

The advantages of this application include:

- Quizlet provides an application programming interface that allows others to access Quizlet data. Available functions include uploading and downloading flashcards, modifying users' flashcards, and finding definitions created by Quizlet users [15].

- wide functionality allows one to choose a convenient way of remembering information that will correspond to the student's individual characteristics;

- it helps to improve communication between a teacher and a student (enables tracking of learning process).

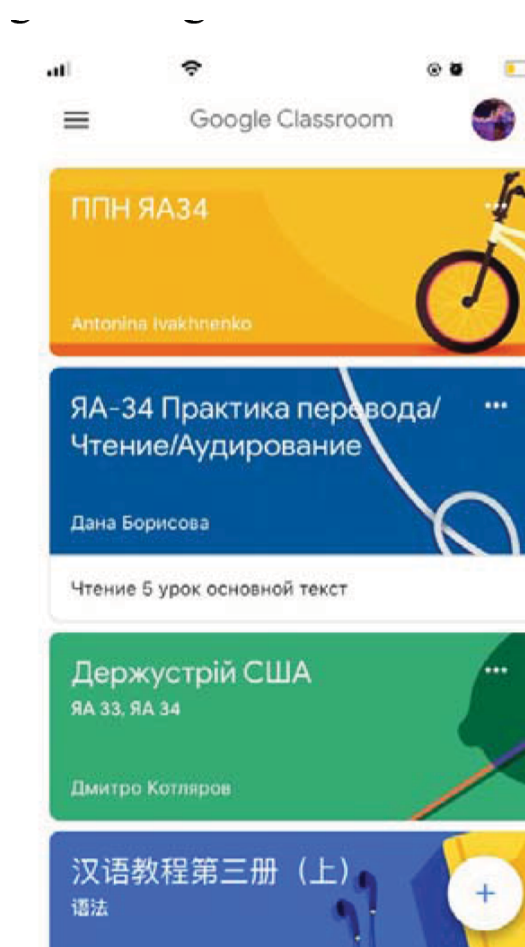
The disadvantages of this digital application include:

- It contains paid content, for example, offline function, free image selection, adding pictures to describe words, removing advertisements are not available;

- module creators can make mistakes;

- only one answer is accepted when performing the task;

- it is not designed to improve the level of spoken language.

Figure 2. Separate folders (called "classes") in Google Classroom

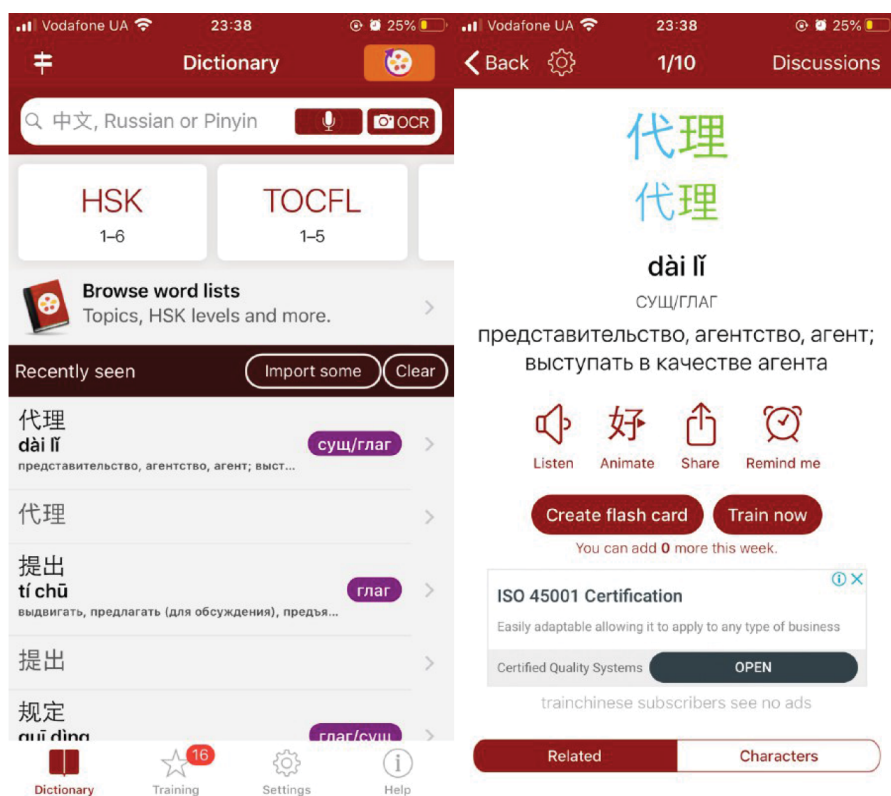
Other digital tool that can stand the users in good stead while learning a foreign language is GoogleClassroom. Google Classroom is a free web service, developed by Google for schools, that aims to simplify creating, distributing, and grading assignments in a paperless way. The primary purpose of Google Classroom is to streamline the process of sharing files between teachers and students. It is free and affiliated with other Google services. We would like to outline that this point makes the using process easier. In particular, its main tasks include the creation of an online platform for spreading of foreign language learning tasks and provision of important information to the students (assessments, chatting, etc.).

The advantages of this web service include:

- Systematicity and arrangement;
- a simple interface that saves time to master this program;

- auto save of materials and information in Google Cloud Service;
- the opportunity of timely tasks review, assessment and comments;
- the opportunity for a teacher to determine the deadline for submitting a test.

Figure 3. The interface of the dictionary and a word flash-card

The disadvantages of GoogleClassroom include:

- Gmail mailbox is required;
- Inability of creating a test to check knowledge.
- Inability of editing of assignments once they are released [20].

Trainchinese is worth paying attention to. The application consists of a free and complete dictionary, thousands of vocabulary lists, example sentences, audio recordings, measure words and character animations. It is available for both IOS and Android users. The app creators claim Trainchinese to be a high quality service to facilitate the learning of languages, to be very easy to use and accessible at any time in any place [19].

The main characteristics of the application are:

- the opportunity to learn the meaning of the word using Russian, Chinese or Pinyin;

- if learners start to search the word needed, they will immediately see the Chinese character, transcription, translation, part of speech and measure word (also known as classifier, it denotes people and things and are divided into classes of money, time, people, mass);

- the application provides stroke order animation;

- using internet connection, one can listen to audio recordings of Chinese words;

- moreover, there is a function "Other meanings" featuring additional semantic aspects of a lexeme;

- another advantage to mention is Training mode that allows those, who receive education to create their own sets of flashcards;

- furthermore, users can choose to use Simplified, Traditional characters or both;

- it is also possible to change the way a character looks depending on the tone (the characters are available in different colors and there are settings of tone marks written above Chinese characters);

- if needed to cause complications, either the characters can be left unchanged or phonetic transcription can be adjusted;

- besides, another benefit to point out is the speed of stroke order animation;

- in addition, Training mode featuring flashcards may also be configured.

The disadvantages of Trainchinese include:

- Bad quality recording of some words
- Inability of listening to a word pronunciation off-line
- In-app purchases

Last but not the least is Purple Culture. It is a free online pinyin converter. However, there are some other pros mentioned below:

- Characters can be written in different colors, each color represent a certain tone.

- The word list demonstrates all the words used in the text. Transcription, definition in a chosen language and traditional characters are also given. Among other advantages of this tool it would be great to highlight the following:

Home :: Chinese Tools :: Talking Chinese to Pinyin/Zhuyin Converter

Talking Chinese to Pinyin/Zhuyin Converter Like 193 Share

Add our Pinyin converter bookmarklet to your bookmark, to quickly convert selected Chinese text from any webpage to Pinyin. [Click here for more information.](#)

Figure 4. Interface of an online pinyin converter Purple Culture

1. The list of words can be downloaded in different formats including PDF, CSV, Excel;
2. It is possible to print the word list without downloading it;
3. Test (paid content);
4. Tasks created automatically to memorize the words;
5. Games created in PDF format to provide gamification of the educational process;
6. The list of the words selected by the user.
  - The text tasks combine the next:
    1. Chinese practice worksheet;
    2. Filling the gaps;
    3. Making up sentences with the words given.
  - Settings offers:
    1. The opportunity to make an audio recording and download it which would help the learners to practice listening skills;
    2. High-quality translation of either the whole text or its paragraphs into different languages;
    3. Audio speed setting, speaker's gender option;
    4. Division of the lexemes according to the level of HSK.

Having conducted the analysis of pros and cons of digital applications Quizlet, GoogleClassroom, Trainchinese and Purple Culture we can conclude that the use of this services can positively influence the process of learning a foreign language. The sources of the Internet can stand as an invaluable and immense basis for improving the quality of students' education, meeting their professional and personal interests and needs. Moreover, the programs mentioned above allow to train different types of language activities and unite them in different combinations, form linguistic skills, create communicative situations. It

would be unfair not to mention that fact that the use of digital resources in the educational process provides many opportunities for a foreign language teacher, but it is necessary to cogitate about their goals and evaluate the effectiveness of the use of certain studying resources. However, one should not forget about traditional teaching methods that have withstood the tests of time and proved to be effective ones. The combination of traditional teaching methods with the latest technologies can make educational process more flexible and dynamic, which will definitely contribute to high results in learning foreign languages and development of an individual's key competences.

4. THE RESULTS

The following are the results of a survey of Chinese language teachers at the Department of Oriental Languages and Intercultural Communication at V.N. Karazin National University. Teachers of the department took part in the survey in the amount of 7 and they were asked the following questions:

Question no. 1: Please specify your age.

The purpose of this question is to determine the number of age groups among teachers that prevails at the Department of Oriental Languages and Intercultural Communication at V.N. Karazin National University. The results displayed that 1 respondent aged 23 years (14.3%), 2 respondents aged 24 years (28.6%), 1 respondent aged 27 years (14.3%), 1 respondent aged 30 years (14.3%), 1 respondent aged 35 (14.3%), 1 respondent aged 41 (14.3%).

The results for question no.1 showed that the survey participants belong to the group of prime working age [1].

Please specify your age?

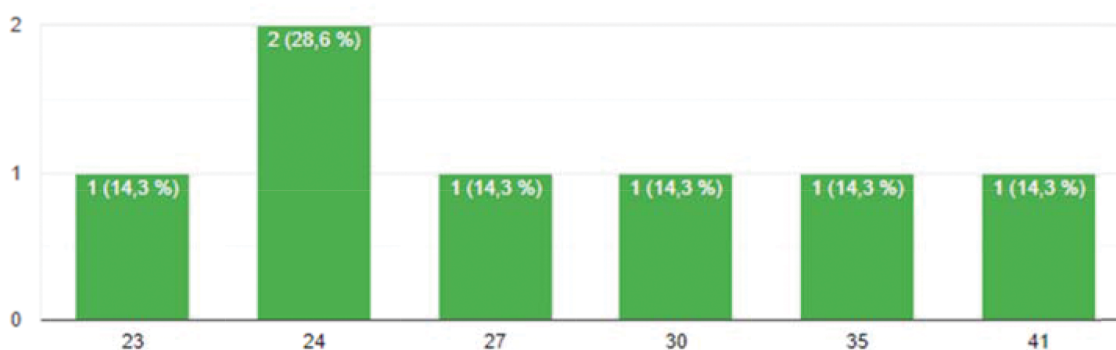

Figure 5. Respondents' age

Question no. 2: Do you use any online resources during classes? (Specify your favorite ones)

The question was designed to find out whether the teachers of the Department of Oriental Languages and Intercultural Communication use online resources during classes. The survey showed that all 7 respondents (100%) use online resources in the process of teaching.

Do you use any online resources during classes? (Specify your favorite ones)

Чи використовуєте Ви будь-які онлайн-ресурси під час проведення занять?
(за бажанням вкажіть улюблені джерела)
7 ответов

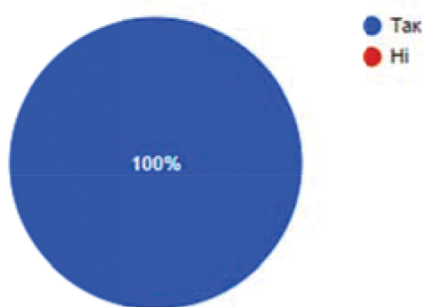

Figure 6. Usage of online resources

Question no. 3: How often do you use online resources during classes?

The frequency of using online resources during classes is limited to 4 answers: every time (28,6%), 1-2 times per 2 weeks (28,6%), 1-3 times per one month (28,6 %), once per semester (14,3 %). Thus, the teachers of the Department of Oriental Languages and Intercultural Communication of V. N. Karazin

National University have different opinions concerning the frequency of using online resources during classes.

How often do you use online resources during classes?

Як часто Ви використовуєте онлайн-ресурси на заняттях?
7 ответов

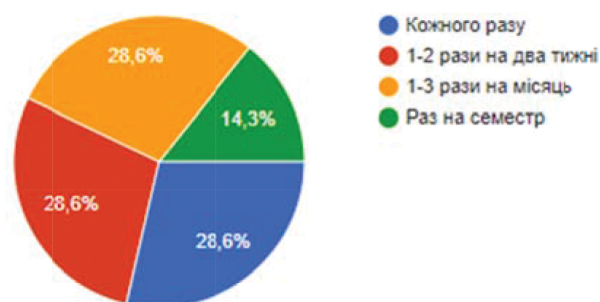

Figure 7. The frequency of using online resources during classes

Question no.4: Do you have all the necessary conditions in the university classrooms for applying online resources into the educational process?

The question about providing university teachers with all the necessary conditions for using online resources during the classes has 3 answer options: yes, the conditions are quite suitable for me (0%), yes, but the number of such classrooms is limited (71,4%), no (28,6%). The results of the survey show that none of the respondents is completely satisfied with the availability of the necessary conditions in the university classrooms for applying online

resources into studying process. It may be concluded that the university does not have enough equipment to make using of online resources during classes possible.

Do you have all the necessary conditions in the university classrooms for applying online resources into studying process?

Чи необхідні умови в аудиторіях для використання онлайн-ресурсів під час занять
7 ответов

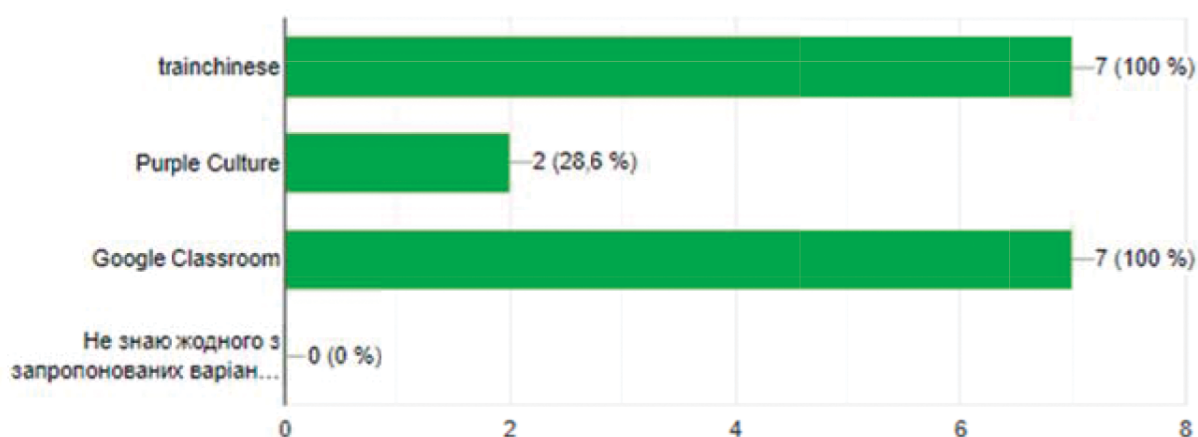

Figure 8. The availability of the necessary conditions in the university classrooms for applying online resources into studying process

Question no.5: Which application are you familiar with?

The purpose of the question is to establish with which app functionality the teachers of the Department of Oriental Languages and Intercultural Communication are well known. The question is limited to 4 answer options:

Із функціоналом якого додатка Ви добре знайомі?
7 ответов

Figure 9. The functionality of application

trainchinese (100%), PurpleCulture (28,6%), GoogleClassroom (100%), I do not know any of the suggested options (0%).

The results of the survey showed that trainchinese and GoogleClassroom applications are the most popular among teachers, as all the respondents are familiar with the functionality of these applications. Only 2 respondents are familiar with PurpleCulture.

Which application are you familiar with?

Question no. 6: Did you notice that students are more prepared for the class and better perceive information (extracurricular educational material, evaluation criteria, clearly set deadlines etc.) if sent via Google Classroom?

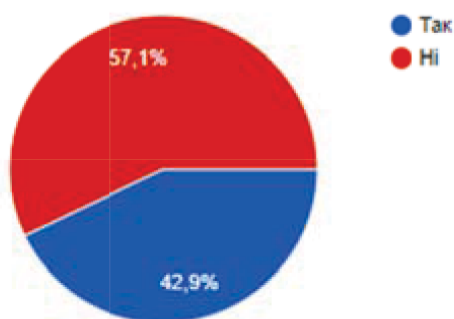
4 respondents (57, 1%) believe that students are more prepared for the class and better perceive information when sent via Google Classroom. 3 respondents (42.9%) suppose that the use of Google Classroom does not affect the quality of the preparation and perceiving of information by students.

Survey results show that most teachers notice a correlation between the form of submission and the acquisition of the information, namely the use of the Google Classroom online resource. However, a large percentage of teachers still do not see any positive change in students' acquisition of information when using Google Classroom.

Did you notice that students are more prepared for the class and better perceive information (extracurricular educational material, evaluation criteria, clearly set deadlines etc.) if sent via Google Classroom?

Чи помічали Ви, що студенти більш старанно готуються до занять та краще володіють інформацією (допоміжні матеріали для позакласного ознайомлення, критерії виконання та оцінювання робіт, чітко прописані у додатку дедлайни тощо), якщо вона надіслана через Google Classroom?

7 ответов

Figure 10. The correlation between using Google Classroom and perceiving information

Question no.7: Have you noticed increasing of the interest among students in the topic of the lesson, while using online resources?

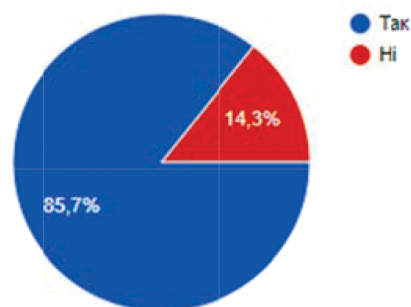
6 respondents (85.7%) admit keen interest of students in the topic of the lesson while using online resources. 1 respondent (14.3%) does not see any positive changes and increasing interest.

The results of the survey showed that most teachers of the Department of Oriental Languages and Intercultural Communication have noticed increasing interest among students while using online resources. It can be concluded that the use of online resources in the teaching process does have a positive effect on increasing interest in the material of the lesson.

Have you noticed increasing of the interest among students in the topic of the lesson while using online resources?

Чи помічаєте Ви підвищення зацікавленості у темі заняття серед студентів у випадку використання онлайн-ресурсів?

7 ответов

Figure 11. Increasing interest among students in the topic of the lesson, while using online resources

Question no. 8: Do you agree with a point of view that the use of such applications may boost development of students' language competences?

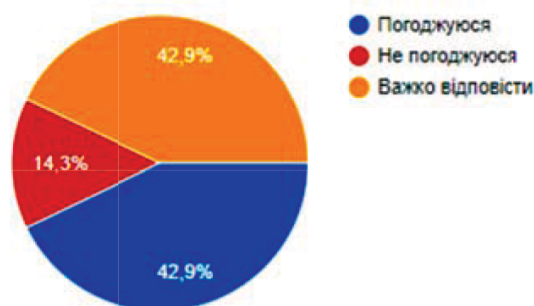
The question is limited to 3 answer options: agree (42,9%), disagree (14, 3%), it is difficult to tell (42,9%).

The results of the survey displayed that the most teachers of the Department of Oriental Languages and Intercultural Communication do not agree or cannot give a clear answer to the question concerning correlation between the use of applications and development of language competences. Thus, it may be deduced that this question needs further research.

Do you agree with a point of view that the use of such applications may boost development of students' language competences?

Чи погоджуєтесь Ви з думкою, що використання подібних додатків може посприяти розвитку мовних компетенцій серед студентів?

7 ответов

Figure 12. Correlation between development of language competences and the use of applications

Question no.9: Have you noticed better academic performance among students after implementation of online resources in teaching process?

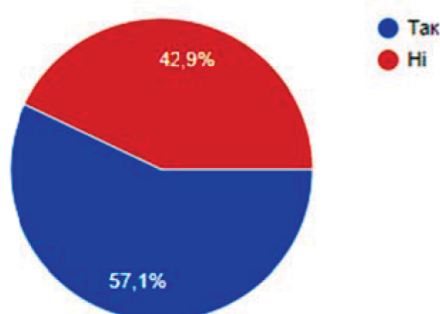
4 (57,1 %) respondents have noticed better academic performance among students after implementation of online resources in teaching process; 3 respondents (42,9%) have not seen any positive changes.

The results of the survey showed the most respondents notice connection between providing online resources into teaching process and students' better academic performance.

Have you noticed better academic performance among students after implementation of online resources in teaching process?

Чи помітили Ви підвищення успішності серед студентів після впровадження онлайн-ресурсів у навчальний процес?

7 ответов

Figure 13. Connection between providing online resources into teaching process and students' better academic performance

Question no. 10: Are you going to implement suggested online resources into your teaching process in the near future?

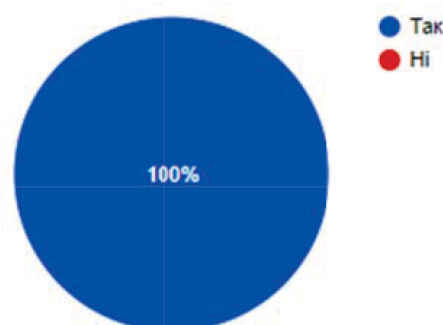
7 respondents (100%) are ready to implement suggested online resources into their teaching process in the near future.

The results of the survey showed that all the teachers are planning to use suggested online resources in their practice.

Are you going to implement suggested online resources into your teaching process in the near future?

What difficulties do you think may occur with the implementation of online resources?

Чи плануєте Ви у найближчому майбутньому впровадити запропоновані онлайн-ресурси?
7 ответов

Figure 14. Implementation suggested online resources into educational process

This question needs full and detailed response. 5 respondents shared their opinion regarding drawbacks of online resources implementation. Such responses were got in the survey.

1. I do not see any drawbacks yet.
2. They (online resources) can be used only as an addition to the main material.
3. Students do not want to fulfill tasks individually and attentively. Also some students assume that such way of learning does not provide for their obligations to the teacher and the university.
4. Lack of the necessary material resources.
5. The students with lack of motivation do not fulfill the tasks; it is impossible to check acquisition of all the language competences; lack of necessary equipment to implement online resources into educational process.

5. CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

The sources of the Internet are considered to be an invaluable and immense basis for improving the quality of students' education, meeting their professional and personal interests and needs. The programs mentioned above allow to train different types of language activities and unite them in different combinations, form linguistic skills, create communicative situations. It is necessary to point out that the use of digital resources in studying process provides a foreign language teacher with many opportunities.

The research is aimed at determining the level of professors' familiarity on the oriental languages

and intercultural communication department at V. N. Karazin Kharkiv National University, analysis of their awareness on the offered online resources and frequency of its introduction into the Chinese teaching process.

In the context of this research, we managed to determine that all the interviewed professors on the oriental languages and intercultural communication department at V. N. Karazin Kharkiv National University use online resources in the process of teaching Chinese, although with varying frequency. None of the respondents were completely satisfied with the necessary conditions in lecture halls for using online resources. Therefore, it can be concluded that the university does not have enough equipment to conduct classes with online resources within its limits.

The results of the research show that all the interviewed professors are aware of the functionality of such applications as trainchinese and GoogleClassroom, notwithstanding the application PurpleCulture is familiar to only 28.6% of the respondents. As a consequence, it needs further promotion among professors and students.

Most of the interviewed teachers see the correlation between mastering the material, raising interest, increasing students' academic progress and adopting online resources to education. However, the results of the poll showed that a majority of teachers on the oriental languages and intercultural communication department at V. N. Karazin Kharkiv National University do not agree or cannot give an exact answer on the question about

the correlation between using digital applications and developing of language competencies. For this reason, the issue requires careful research in the future.

The main conclusion that can be drawn is that the use of digital resources in the studying process provides a foreign language teacher with many opportunities, but it is necessary to cogitate about the goals and evaluate the effectiveness of the use of certain studying tools. Online resources can be used as a supporting element in education, in addition to the main material.

Needless to say that one should not forget about traditional teaching methods that have withstood the tests of time and proved to be effective ones. The combination of traditional teaching methods with the latest technologies can make educational process more flexible and dynamic, which will definitely contribute to high results in learning foreign languages and development of an individual's key competences.

This provides a good starting point for discussion and future research. Further studies should investigate the correlation between the use of the offered applications and development of students' language competencies, ie. a majority of respondents disagreed with this statement or did not provide a clear answer. In future we plan to involve more professors in our study and determine why the use of online resources does not have a positive effect on enhancing students' language competencies.

REFERENCE:

1. Alfadil, M. (2020). Effectiveness of virtual reality game in foreign language vocabulary acquisition. *Computers & Education*, 153. doi <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.103893> (in English).
2. Callaghan, M. N., & Reich, S. M. (2018). Are educational preschool apps designed to teach? An analysis of the app market. *Learning, Media and Technology*, 43(3), 280–293. <https://doi.org/10.1080/17439884.2018.1498355> (in English).
3. Chin-His Lin, Keyi Zhou, Shiyun Yang (2018) A Survey of Mobile Apps for Learning Chinese Vocabulary. *Journal of Technology and Chinese Language Teaching*, 9, 98-115 (in English).
4. Gangaianaran, R. & Pasupathi, M. (2017). Review on use of mobile apps for language learning. *Int. J. Appl. Eng. Res.*, 12, 11242–11251 (in English).
5. Gunter, Glenda A., Campbell, Laurie O., Braga, Junia, Racilan, Marcos, & Souza, Valeska Virgínia S.. (2016). Language learning apps or games: an investigation utilizing the RETAIN model. *Revista Brasileira de Linguística Aplicada*, 16(2), 209-235. <https://dx.doi.org/10.1590/1984-639820168543> (in English).
6. Heil, C. R., Wu, J. S., Lee, J. J., & Schmidt, T. (2016). A review of mobile language learning applications: Trends, challenges, and opportunities. *The EuroCALL Review*, 24(2), 32-50 (in English)..
7. Hu, R., & Xu, X. (2019). Mobile Experience in Learning Chinese: Review and Recommendations. In Xu, X. (Ed.), *Impacts of Mobile Use and Experience on Contemporary Society*, 182-192. IGI Global. <http://doi:10.4018/978-1-5225-7885-7.ch011> (in English).
8. Lo Bianco, J. 2011. "Chinese: The Gigantic Up-and-Comer." In *Teaching and Learning Chinese in Global Contexts: Multimodality and Literacy in the New Media Age*, edited by Linda T. H. Tsung and Ken Cruickshank, xiii–xxiv. London: Continuum (in English)..

9. Ma, Yingxin, (2018). Chinese Culture Teaching in Chinese Language Classes. Problems and Challenges of Teaching Culture Through Language, Munich, GRIN Verlag (in English)..
10. Mason, A.; Zhang, W. (2017). An exploration of the use of mobile applications to support the learning of Chinese characters employed by students of Chinese as a foreign language. In Kan, Qian; Bax, Stephen (Eds), Beyond the language classroom: researching MOOCs and other innovations (pp. 99-112). Research-publishing.net. <https://doi.org/10.14705/rpnet.2017.mooc2016.674> (in English).
11. Mo, M. & Zhang, J. (2012). "Mobile phone addiction's influence to the college students' mobile learning and the matching guidance," (in Chinese). Modern Distance Education, vol. 143, no. 5, pp.80-84 (in Chinese) .
12. Nalyvaiko, O., Vakulenko, A., & Zemlin, U. (2020). The use of the mobile application «drops» in the process of learning foreign languages. *Electronic scientific professional journal "open educational e-environment of modern university"*, (8), 107-120. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2020.8.10> (in English)
13. Orton, J. (2016). Building Chinese Language Capacity in Australia. Ultimo: Australia-China Relations Institute (in English).
14. Quizlet. com. (a). "A new milestone for Quizlet: 50 million monthly learners". Inside Quizlet blog. URL <https://quizlet.com/blog/a-new-milestone-for-quizlet-50-million-monthly-learners> 17.07.2020 (in English).
15. Quizlet.com. (b). «Quizlet Flashcards API". URL <https://quizlet.com/232960667/sscg17-flashcards/> . 17.07.2020 (in English).
16. Sanosi, A. B. (2018). The effect of Quizlet on vocabulary acquisition. *Asian Journal of Education and e-Learning*, 6(4), 71-77 (in English).
17. Starr, D. (2009). 'Chinese Language Education in Europe: the Confucius Institutes'. *European Journal of Education*, 44, 1 <https://doi.org/10.1111/j.1465-3435.2008.01371.x> (in English).
18. Sung, Y.-T., Chang, K.-E., & Yang, J.-M. (2015). How effective are mobile devices for language learning? A meta-analysis. *Educational Research Review*, 16, 68–84. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2015.09.001> (in English).
19. Trainchinese.com. URL: <https://www.trainchinese.com/v2/maboutus.php?rAp=0&tcLanguage=en> (06.07.2020) (in English).
20. TrastRadios. Google Classroom Reviews URL : <https://www.trustradius.com/products/google-classroom/reviews?qs=pros-and-cons> (06.07.2020) (in English).
21. Yip, F. W. M., Kwan, A. C. M. (2006). Online vocabulary games as a tool for teaching and learning English vocabulary. *Educational Media International*, 43(3), 233–249. <https://doi.org/10.1080/09523980600641445> (in English).
22. Zhang, S. (2016). Mobile English Learning: An Empirical Study on an APP, English Fun Dubbing. *International Journal Of Emerging Technologies In Learning (IJET)*, 11(12), pp. 4-8. doi:<http://dx.doi.org/10.3991/ijet.v11i12.6314> (in English).

FEATURES OF FORCED QUARANTINE DISTANCE LEARNING

Oleksii Nalyvaiko

*Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor of Pedagogy Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
6 Svobody Sq., 61022 Kharkiv, Ukraine
nalyvaiko@karazin.ua, ORCID: 0000-0002-7094-1047*

Anastasiia Vakulenko

*Fourth-year student of Foreign Languages Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody Sq., 61022 Kharkiv, Ukraine
fullmetalanastasia@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7829-7236*

Uliya Zemlin

*Fourth-year student of Foreign Languages Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody Sq., 61022 Kharkiv, Ukraine
mzemlin954@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9800-2981*

The article deals with the study of the concept of *distance education* and its features. It reveals the investigation of the difference between various forms of distance learning, their positive and negative features as well. A number of rapid changes due to the process of modernization have recently influenced mostly all spheres of human lives, including the sphere of education. In its turn, the format of distance learning has gained more popularity by virtue of being more convenient and thus efficient. However, in Ukraine there is still prejudice about non-standard forms of education; the majority of school students is unaware of the possibility to be educated differently, though the existing distance learning schools offer different options. Unfortunately, the changes in education have also been affected by the outbreak of an epidemic because of COVID-19, which made the countries all around the world, including Ukraine, revise the education system and propose its new formats. Our work aims at differentiation of standard distance learning, which can also be called *individual study*, from *forced quarantine distance learning*, singling out their pros and cons and forming a conclusion about which form of education is the most effective. The article includes a poll, the results of which are depicted on diagrams, illustrating opinions of Ukrainian school students regarding this issue.

Keywords: distance education, distance learning, forced (distance) learning, individual study, quarantine (distance) learning.

Наливайко Олексій

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи 6, 61022, Харків, Україна,

Вакулєнко Анастасія

студентка 4 курсу факультету іноземних мов, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи 4, 61022, Харків, Україна,

Землін Юлія

студентка 4 курсу факультету іноземних мов,
Харківський національний університет В. Н. Каразіна, майдан Свободи 4, 61022, Харків, Україна,

ОСОБЛИВОСТІ ВИМУШЕНОГО КАРАНТИННОГО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена дослідженню поняття “дистанційна освіта” та його облив остей. В ній продемонстровано вивчення та аналіз різниці між різними формами дистанційного навчання, їхні позитивні та негативні риси. Останнім часом стрімкі зміни, зумовлені процесом модернізації, впливають майже на всі сфери людського життя, включаючи й освітню. У свою чергу, формат дистанційного навчання набув і продовжує набувати більшої популярності завдяки тому, що є більш зручним і, отже, ефективним. Однак в Україні все ще існує певне упередження щодо нестандартних форм нав-

чання; більшість учнів шкіл не знають про можливість отримати освіту по-іншому, хоча існуючі школи, що спеціалізуються на дистанційному навчанні, пропонують різні варіанти. На жаль, на зміни в освіті також вплинув спадок епідемії через COVID-19, який змусив країни у всьому світі, включаючи Україну, переглянути освітню систему та запропонувати їй нові формати. Наша робота спрямована на розрізнення стандартного дистанційного навчання, яке також можна назвати "навчанням за індивідуальним планом", від "вимушеного карантинного дистанційного навчання", виокремлення їхніх позитивних та негативних рис і формування висновку про те, яка форма навчання є більше ефективною. Стаття також включає опитування, результати якого подані зі схемами, що ілюструють думки українських школярів та батьків стосовно впровадження вимушеного дистанційного навчання.

Ключові слова: дистанційна освіта, дистанційне навчання, карантинне (дистанційне) навчання, примусове (дистанційне) навчання, здобувачі освіти, батьки.

Наливайко Алексей

кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики,
Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, площадь Свободы 6, 61022, Харьков, Украина,

Вакуленко Анастасия

студентка 4 курса факультета иностранных языков,
Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, площадь Свободы 4, 61022, Харьков, Украина,

Землин Юлия

студентка 4 курса факультета иностранных языков,
Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, площадь Свободы 4, 61022, Харьков, Украина,

ОСОБЕННОСТИ ВЫНУЖДЕННОГО КАРАНТИННОГО ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Статья посвящена исследованию понятия «дистанционное образование» и его особенностей. В ней продемонстрировано изучение и анализ разницы между различными формами дистанционного обучения, их положительные и отрицательные черты. В последнее время стремительные изменения, обусловленные процессом модернизации, влияют почти на все сферы человеческой жизни, включая образовательную. В свою очередь, формат дистанционного обучения получил и продолжает получать большую популярность благодаря тому, что является более удобным и, следовательно, эффективным. Однако в Украине все еще существует определенное предубеждение относительно нестандартных форм обучения; большинство учеников школ не знают о возможности получить образование по-другому, хотя существующие школы, специализирующиеся на дистанционном обучении, предлагают различные варианты. К сожалению, на изменения в образовании также повлиял спадок эпидемии через COVID-19, который заставил страны во всем мире, включая Украину, посмотреть образовательную систему и предложить ее новые форматы. Наша работа направлена на различия стандартного дистанционного обучения, которое можно назвать «обучением по индивидуальному плану», от «вынужденного карантинного дистанционного обучения», выделение их положительных и отрицательных черт и формирования вывода о том, какая форма обучения является более эффективной. Статья также включает опрос, результаты которого представлены со схемами, иллюстрирующие мысли украинских школьников и родителей по внедрению вынужденного дистанционного обучения.

Ключевые слова: дистанционное образование, дистанционное обучение, карантинное (дистанционное) обучение, принудительное (дистанционное) обучение, соискатели образования, родители.

Introduction. The 21st century is a time of fundamental changes that affect absolutely all areas of our life, in particular, education. For modern Ukrainian students, secondary education has many traditional features that, over time, become less relevant and effective in the era of digitalization of the educational process. Society is moving towards digitalization, which does not limit a person in space and time and allows using information in forms that are more acceptable for understanding, memorizing and applying in practice. One of such form is distance education. Distance education is defined as an innovative educational technology in which the leading role belongs to the

independent educational activity of the learner, by using telecommunication technologies and minimizing classroom interaction between the subjects of educational activity [4].

Analysis of recent research and publications. It should be noted that distance education has become not only a great achievement for students, but also the subject of many studies. In particular, M. Karpenko [2], in his work "Development of distance learning as a response to modern challenges for Ukraine" noted that distance education is an important step towards informatization of society. It helps to increase the level of knowledge by avoiding time and space constraints, which is a

significant advantage for students. However, considering the new format of education in the context of its introduction in Ukraine, M. Karpenko points to certain problematic areas that need to be reformed, including: improving the material and technical base; the introduction of adequate funding for a new field of education; improving the teaching process taking into account the specifics of distance learning and providing professionals who specialize in distance education.

Foreign authors also paid attention to the phenomenon of distance learning. In particular, J. Galusha, pointed out in her study "Barriers to Learning in Distance Education" [11] some obstacles to high-quality distance learning. In particular, she named the following: loss of interest in learning due to lack of personal contact with teachers and classmates, lack of support from teachers, feelings of isolation and inexperience with this way of learning, which leads to academic problems. The researcher also divided the inconveniences that can arise for students into categories: educational barriers that arise due to lack of quality teacher training for distance learning standards, and organizational barriers that occur due to poor infrastructure and lack of proper technological support [11].

T. Marusei & T. Bilyk considered the issues of distance education from the standpoint of highlighting the positive features: interactivity of learning as a means of using the latest software to stimulate cooperation between students and teachers, the flexibility of student learning not to be tied to the classroom, individualization of training, which provides freedom of choice among the materials for study within a certain thematic block and the ability to have an individual study schedule [3].

Objective. The aim of our study is to compare classical distance education and compulsory distance education, which was proposed as an alternative to traditional education during the COVID-19 pandemic, as well as to highlight the advantages and disadvantages of the above forms of education.

Methods. The study was carried out in the period from 24.10.2020 to 31.10.2020

The survey involved 68 respondents from different age groups (students and parents) who agreed to take the survey. The survey was conducted using Google Forms.

Below are attached questions as they were presented in the survey:

1. *Do you know what distance learning means?*
2. *Are you satisfied with transition compulsory (quarantine) distance learning?*

3. *Would you like to have an individual plan of study?*

4. *Did you have/do you have comfortable conditions for distance learning (access to the Internet, personal workplace, etc.)?*

5. *Have the number of tasks for self-study and the amount of time you spend while studying increased?*

6. *Do you get enough explanations from teachers?*

7. **Questions for parents* Did/do you have to explain the material to your child because of the absence of teachers' explanations?*

8. *Do you have an access to the materials if you have missed several classes for some reason?*

9. *Is there a difference between distance learning lessons and full-time lessons at school (not taking into a consideration that they are held in Zoom or other applications/ programs)?*

10. *How do you think distance learning should be organized? (For example, leave online lessons or provide students with all the materials and allow them to study and consult with the teacher if there are questions, etc.).*

Theoretical aspects of the research. The historical development of distance education will be valuable for our research. Appearing in the XVIII century (1700), distance education was presented in the form of an exchange of letters between students who studied shorthand and the teacher. The fact that they were all located in different parts of the United States did not become an obstacle to knowledge, but on the contrary served as a starting point for the implementation of distance education. This field of study was developed thanks to the followers of this idea, in particular, Isaac Pitman, who sent his lessons by mail to all comers, and soon found its reflection in the formation of distance education. Its first centers were the Institute of Distance Learning in Berlin, the first distance learning schools in the United States, where correspondence became a means of learning, and finally the University of Chicago, which in 1892 created the first distance learning program and became the first distance learning institution in the United States. The twentieth century brought new technologies that allowed the introduction of radio in the educational process, creating even separate educational channels, and with the advent of television in the 1950s - television courses. In 1969, a single Open University was founded in England, uniting all educational institutions that offered distance education. With the advent of the Internet, it has become possible to develop online courses, and in 1985, Southeastern University (Washing-

ton, USA) offered accredited diplomas that could be obtained by taking such courses. In 1997, Blackboard introduced the first online distance learning platform, which laid the groundwork for the creation in 2011 of multifunctional Mass Open Online Courses (MOOCs) offering educational curricula to various universities [10; 12].

Taking into account the interest of many researchers in the topic of distance learning [4; 11; 12; 13], the question of relevance and need for this type of learning arises. The founder of the Ukrainian school of distance education "Dzherelo" emphasizes the following factors, in particular [6; 7]:

- The presence of children who are unable to study full-time due to illness, psychological or physical disabilities.

- The presence of hyperactive children who are involved in the cultural life of society and who participate in competitions, contests, Olympic Games and therefore cannot be constantly present in classes in full-time schools.

- The presence of "new age" children who belong to a new era because of their unwillingness to obey the rules of schools that exist according to outdated models of education.

- Presence of migrant children from other countries or regions of hostilities [1; 6].

- This list can be added a few more main reasons why distance learning is becoming a priority:

- Parents' desire to increase the level of responsibility and self-organization of their children.

- Reluctance to waste time at school, where teachers cannot pay equal attention to all students, and they lose interest in the subject and the learning process in general.

- Parents' desire to free up more time for their children, which can be spent more productively, for example, engaged in self-development.

- Parents' desire for their children to learn the relevant information. As distance learning takes place through e-resources, the possibility of their constant updating is much higher in compare with paper carriers.

- The opportunity for students to acquire skills and knowledge to independently apply them in practice, using modern technologies.

- The possibilities of this type of school [6]:

- Teaching children not only from all over Ukraine, but also from other countries. Today, the number of countries whose representatives are students of the "Dzherelo" distance school is 50.

- Education of children with special needs or

children who do not have a comfortable form of full-time education, in particular, due to illness.

- Providing professionally oriented in various fields of education.

- Receiving secondary education in any place.

Due to the 2020 pandemic, Ukrainian students were forced to switch to distance learning. However, in our opinion, it is necessary to delimitate the concepts of "Distance Education" and "Forced Distance Education during the quarantine period 2020" – FDE2020.

In order to prove the difference between these two concepts and to understand which of the forms of education is more effective and convenient. We collected information on what the educational process looks like during "Distance Education" and "FDE2020" by reviewing the standards offered to distance learners and comparing them with the responses of students and parents of a regional school who have been forced to join distance learning through a pandemic [5].

The first major difference, which speaks of the need to delimitate between the two above concepts, is the fact that during distance learning parents and children discuss this step together before deciding on it, because they understand that the presence of the child at home and, in addition, the process of studying educational material poses certain needs, in particular, the availability of special equipment (computer, Internet); an appropriate atmosphere; places where the child can sit while studying the material and where no one will disturb him. During FDE2020, there was no time to discuss this step, as immediate measures had to be taken, so not all Ukrainian families were ready for this and could not organize the learning process properly. At a time when children were left without the direct help of teachers in explaining the material and needed parental help, there was complete chaos in some families, which did not allow students to concentrate on learning.

Another important factor that clarifies the concepts of "Distance Education" and "FDE2020" is *the distribution of the workload among students*. According to the rules of distance education, the student has the entire material base that he needs to pass the test, which certifies his ability to continue studying a particular subject. On the example of the Dzherelo distance education school and the Optima distance secondary school, we see that each of the students has his own personal digital study room, where the educational material is stored, and which he can study when it is convenient for him. Teacher consultation hours should be noted, which the student may attend as needed, or ask questions in

private chat. In ordinary schools in the conditions of "FDE2020" such opportunities were not provided in general. Students had to spend hours in front of computer monitors to master the material, do their homework and send it for review. As a result, almost all parents interviewed had a negative response to "FDE2020". However, the main problem was the attempt of teachers to include the plan of full-time education in distance learning, which increased the physical and moral load of students and negatively affected their health.

It should also be noted that the Dzherelo distance school provides **a universal learning platform**, which also serves as a means of communication between the student and the teacher / tutor / classmates, the place of storage of educational material, testing. Each student has his own personal digital study room, the menu of which has such sections as: "Participants", "Teachers", "Students", "Channels", "Electives" and "Personal Chats". Going to the "Home Page" the student sees a list of subjects and, choosing any of them, immediately goes to the choice of a particular lesson, which, in turn, is divided into explanations of the theory in the form of video and test.

It is important that the list of subjects and topics that are available to each student of a distance education school who has his / her own office is freely available at any time. In addition, the student has the opportunity to use not only information on those subjects and topics that are provided by their level of education, but also to cover those topics that he considers interesting at the moment. In other words, a 9th grader has access to materials not only from 9th grade, but from 1st to 11th grade, so at any time he has the opportunity to return to the topics of previous years, or vice versa - to look forward to the year if he needs it. A greater choice of educational material leads to a wider space of knowledge and, ultimately, the formation of a multifaceted personality.

In addition to the compulsory course, the student has access to the Materials section, which provides additional information on a variety of topics with relevant links. While studying the material, you can find instructions such as "To perform practical work, you need to download a contour map!" with a subsequent link to the download resource, which makes the learning process well-coordinated and convenient.

At that time, students who studied in the traditional form and were forced to resort to quarantine distance education did not have a universal digital resource where information was presented and stored. Online classes took

place on various platforms, such as *Zoom*, *Moodle*, *Google Classroom*, using a large number of mobile applications, such as *Viber*, *Whatsapp*, *Telegram*, which brought a lot of inconvenience to students. In addition, the information of the lesson was not stored in video format, so the student who for some reason missed the lesson, was no longer able to listen to the teacher's explanation.

As for the **assessment of knowledge**, the system of control of students who studied in a distance school was built on the principle of modules, without passing such module the student was not able to proceed to the study of the following material. The implementation of any work that allows you to assess the level of knowledge is complex and contains "Conditions for completing the assignment", "Test part" and "Practical part", which gives students an understanding of what kind of assignment, is in front of him, and the opportunity to be comprehensively aware within this topic. If a student has problems in writing the final work and makes mistakes, he/she has the right to ask for help from the teacher, the list of advisory hours of which is also in the user's personal account, or use the forum to instantly maintain contact with the teacher.

However, according to the respondents, there are doubts about the existence of stable control in the secondary school during the quarantine period, because after sending homework, students did not always receive verified feedback, and therefore did not have the opportunity to assess and work on mistakes.

As mentioned above, students from distance school have not only teachers but also tutors who helped them to solve any issues, monitor students' progress and inform them about the counseling sessions. During FDE2020, this function was performed by parents.

Another difference between "Distance Education" and "FDE2020" is the presentation of educational material. It should be noted that in the school of distance education the educational material was presented in such a way that it is interesting to read and study.

This is indicated by the following elements: the presence of illustrations and audio fragments that give students an instant idea of the object of study; speech inversions and inserts, such as "Consolidating our knowledge!" or "Pay attention!", which create the effect of the teacher's presence and make the study of the material more energetic [9]. Regarding regular schools that have been FDE2020, it should be noted that not all teachers provided students with illustrative material in

the form of presentations / video or audio files. However, respondents note the only plus that has made life easier for students was *TV lessons*. From April 6, 2020, teachers began tutoring lessons on 11 TV channels, thus explaining the school program through screens. You could also watch them on YouTube. Classes were held Monday through Friday from 10 a.m. and covered grades 5-11.

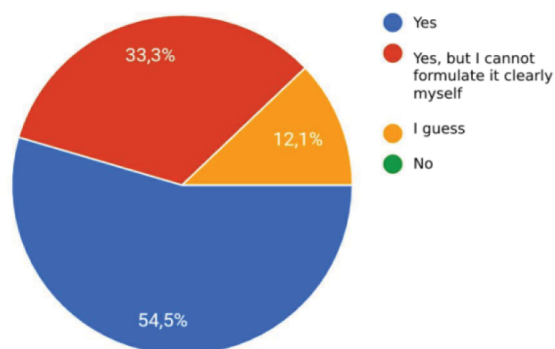
Considering the above, we can conclude that the concept of "Distance Education" and "FDE2020" are radically different. If we talk about distance education in comparison with the forced quarantine distance education, then we can find a lot of positive features [6]:

- Combination of different forms of learning.
- Ongoing support of tutors.
- Round-the-clock access to the training site.
- Ability to work at an individual pace and return to the studied material at a favorable time.
- Opportunity to participate in cultural and educational activities for students.
- Freedom of action and convenience in learning, which has no territorial or age restrictions.

To this list should also be added factors such as the availability of a convenient system for processing material and communication; free access to a large amount of educational information; interesting presentation of the material, aimed at involving different types of memory (visual, auditory, logical), which is accompanied by tasks to check the mastered.

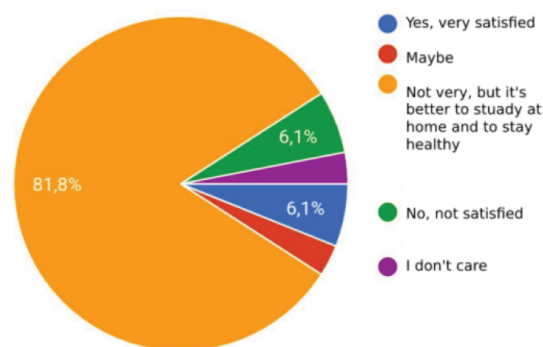
Results. This part of the paper reflects the results of a comparative analysis of 2 Ukrainian schools. One of them is the school of distance education "Dzherelo" in Kyiv, and a regional school, with the usual form of education which was switched to FDE2020. Respondents were asked nine multiple-choice questions and one open-ended question.

68 answers

Fig.1. Question № 1. Do you know what distance learning means?

68 answers

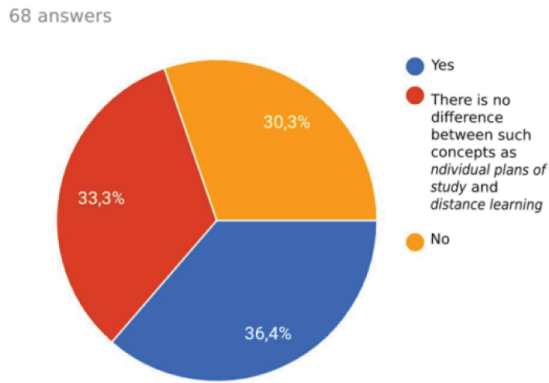
Fig.2. Question № 2. Are you satisfied with transition compulsory (quarantine) distance learning?

The answers to the first question showed that the majority of respondents (54.5%) really know what distance learning means, or believe they do. 33.3% of students admitted that they roughly understand what this concept means, but do not clearly define it, and 12.1% only assume what can be meant by the term "distance education". Interestingly, none of the respondents chose the answer "No", which should mean that students are aware of how their learning process is built, but based only on the first question, we cannot be sure that students have the right understanding of this concept (Fig.1).

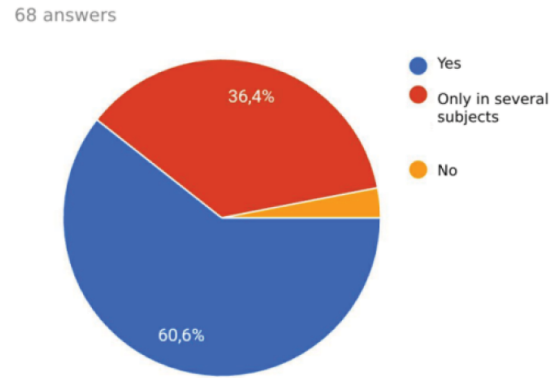
The above question shows that more than 80% of the respondents are not very satisfied with the need to switch to forced distance learning, but they understand that the measures are forced, therefore they are trying to get used to and adapt to an unusual format (Fig.2). The diagram also shows that an equal number of people chose the options "very satisfied" and "generally dissatisfied", which shows – depending on various factors, including learning conditions, students can be quite categorical in their attitude to quarantine distance learning. A very small number of students have either not yet decided on their attitude, or do not pay attention to this issue.

The answers to this question show that one third of the respondents want to change full-time education to study according to an individual plan, the other third - on the contrary. 33.3% of students said that they do not see the difference between such concepts as "individual learning" and "distance learning" and as a result cannot analyze which format would be best for them. Unfortunately, the lack of knowledge of this nature not only in students but also in their

Fig.3. Question № 3. Would you like to have an individual plan of study?

Fig.5. Question № 5. Have the number of tasks for self-study and the amount of time you spend while studying increased?

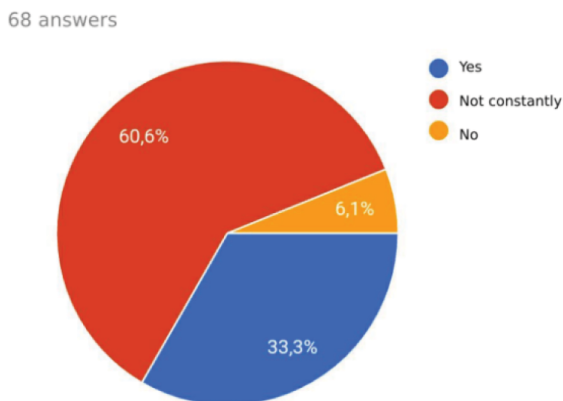
parents leads to a lack of choice, and can affect the quality of knowledge, skills and the desire to learn in general (Fig.3).

This question outlines one of the main problems of quarantine distance learning: the lack of constant convenient conditions for distance learning, and its results clearly show that more than 60% of respondents do not always have a comfortable workplace, necessary equipment, Internet access, etc. Under such conditions, the quality of knowledge gained during quarantine training can quickly decline if students are not offered a single resource that would store all the information necessary for self-study, and revised the organization of training time. Compared to schools that have been forced to switch to distance learning, schools that position themselves as those that offer individual learning have the above features, which in turn contribute to more successful learning (Fig.4).

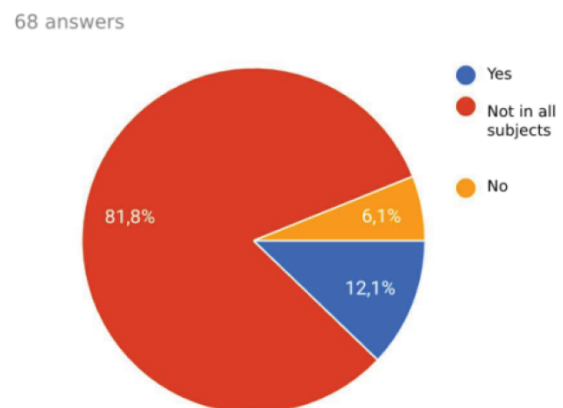
FDE2020 brought with it more material to study, so the time that students have / had to spend on tasks increased. Of course, the amount of homework depends on the individual subjects and teachers, as evidenced by 36.4% of the answers. Students from a school specializing in individual learning noted that the amount of material for self-study has not changed (Fig.5).

This question shows that more than 80% of respondents suffer from a lack of explanations on certain subjects. 12% are completely satisfied with the quantity and the number of information they receive from teachers. 6% note that with the FDE2020 format, there were not enough explanations (Fig.6).

In a separate question for parents, we noted that half of the respondents had / should additionally explain the material to the child, because there was lack of information in some subjects. The other half of the respondents were divided into parents who are lucky that children's

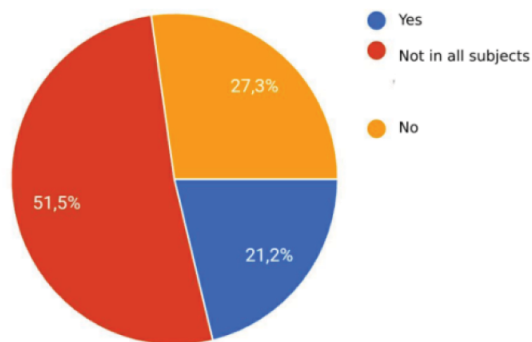

Fig.4. Question № 4. Did you have/do you have comfortable conditions for distance learning (access to the Internet, personal workplace, etc.)?

Fig.6. Question № 6. Do you get enough explanations from teachers?

68 answers

Fig.7. Question № 7. Did/do you have to explain the material to your child because of the absence of teachers' explanations?

teachers are responsible for their work even in unusual quarantine conditions, as well as parents who, on the contrary, are forced to take on the responsibilities of teachers and make up for the lack of knowledge with the child (Fig.7).

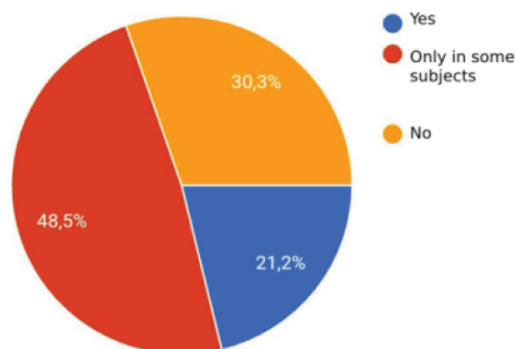
In the eighth question, 30.3% of students chose the option "No", admitting that they cannot get the necessary information from other sources, except during classes; almost half of the respondents stated that they have access to materials only in some subjects; only 20% of students indicated that they could always use all the necessary teaching materials (Fig.8).

Unfortunately, only 3% of respondents feel a significant difference, when the rest is divided into those who do not see the difference between classes before and during the pandemic, and those who have the opportunity to work with alternative forms of classes that should definitely be used when teaching material online (Fig.9).

The last question with options is whether students feel the difference between face-to-face classes and classes in Zoom, Skype and other applications or programs. It is also focused on the emergence of students' interest in checking whether they correctly understand the concept of "distance education", what functions they gain or lose during quarantine distance learning [8], and so on.

After analyzing the answers to the open-ended question, in which respondents (both students and parents) could share ideas about optimizing the learning process in the context of distance learning and the impression of online classes in general, we concluded that most students are dissatisfied with the quality of lessons: insufficient explanations from teachers and tasks processed in the online format, complete or partial lack of resources, where you can read more information

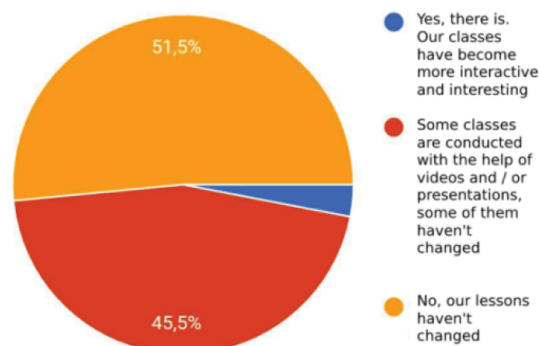
68 answers

Fig.8. Question № 8. Do you have an access to the materials if you have missed several classes for some reason?

on the topic being studied, not considering the reasons that may be obstacles to student attendance, as well as volumes tasks for self-study, noting that the load has increased significantly compared to the amount of free time for rest. It should be noted that we also received a number of comments from parents of primary school students (1-4K), in which the first described the transition to distance learning of primary school students is impractical, because children lose the opportunity to socialize and learn to work in team, spend a lot of time near the screens of gadgets or computers, do not realize more material, including due to incorrectly selected forms of training, and most importantly, do not understand how and why they learn, why they should listen to the teacher; looking at screen without being distracted. Junior students are not yet motivated and in quarantine conditions as a result of the lack of interesting

68 answers

Fig.9. Question № 9. Is there a difference between distance learning lessons and full-time lessons at school (not taking into a consideration that they are held in Zoom or other applications/ programs)?

and receptive lessons, there is a risk that they will not be motivated in the future. Therefore, summarizing the above information, we can say that most respondents do not distinguish between normative distance education (according to an individual plan) and quarantine; students and their parents face the need to study the material on their own, with almost no complete recommended literature on useful references from teachers, as a result – the amount of free time decreases and productivity go low. Insufficient organization of the lesson and a poorly developed system of distance education in a pandemic leads to a deterioration in the educational indicators of the population.

Discussion and Conclusions. Therefore, having studied the educational process on the example of 2 schools, we were convinced that, compared to real distance schools, temporarily reformatted full-time educational institutions are not able to provide a high level of learning in critical conditions (for example, the situation

during the 2020 pandemic), they have neither the appropriate teaching methods nor the material and technical base for this purpose. We need to notes that for the effective implementation of distance learning, teachers must have appropriate training that meets modern requirements for the organization of the educational process on the basis of mutual respect, understanding and use of innovative teaching methods and technologies. Such requirements include: the ability to create an atmosphere of mutual respect and mutual assistance, digital literacy, willingness to implement new approaches and methods in the educational process, the ability to agree on new forms of work (distance education), willingness to be creative in unusual situations.

In the future, we plan to continue to study the Ukrainian education system and its formats in order to improve and optimize the educational process and, as a result, increase education in the country.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дистанційна школа «Джерело» запрошує до 1-11 класів. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ysUUNxAdMkU> (Дата звернення: 26.10.2020).
2. Карпенко М. Розвиток дистанційного навчання як відповідь на сучасні виклики для України. *Стратегічні пріоритети. Нац. ін-т стратегічних досліджень*. 2014. № 4 (33). С. 102–108.
3. Марусей Т., Білик, Т. Сучасні тенденції розвитку дистанційної освіти в Україні. *Science, Research, Development. Pedagog.* 2018. (8). 14-17.
4. Наливайко О. Дистанційне навчання: сутність та особливості. *Педагогічний альманах*. 2017. 36. С. 75-81.
5. Наливайко О., Вакуленко А., Землин Ю. Порівняльна характеристика класичного дистанційного навчання та його підвидів на прикладі викладання у закладах загальної середньої освіти. Всеукраїнська науково-методична конференція «Теорія і практика реалізації сучасних педагогічних методик та технологій в освіті» 19-20 листопада 2020 року Присвячена 170-річчю заснування кафедри педагогіки». Харків.
6. Офіційний Ютуб канал. Дистанційна школа Джерело. Директор дистанційної школи «Джерело» про дистанційну освіту. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=AWGQYf9so5U> (Дата звернення: 26.10.2020)
7. Офіційний сайт Джерело центр дистанційної освіти. Дистанційна школа №1 в Україні. URL: <https://cdo.org.ua/> (Дата звернення: 15.11.2020)
8. Офіційний сайт МОН України. Відповіді на Топ-15 найпоширеніших запитань батьків про індивідуальну форму навчання в школі – роз'яснення МОН. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/vidpovidi-na-top-15-najposhirenishih-pitan-batkiv-pro-individualnu-formu-navchannya-v-shkoli-roz'yasnennya-mon> (Дата звернення: 08.10.2020)
9. Офіційний сайт. Центр освіти «ОПТИМА». Дистанційна загальноосвітня школа (1-11 класи) URL: <https://optima.school/> (Дата звернення: 26.10.2020)
10. Петькова Ю. История развития дистанционного образования. положительные и отрицательные стороны МООС. *Успехи современного естествознания*. 2015. № 3. 199-204.
11. Galusha, J. M. (1997). Barriers to learning in distance education. *Interpersonal Computing and Technology: An Electronic Journal for the 21st Century*, 5(3/4), 6–14.
12. Harting, K., & Erthal, M. J. (2005). History of distance learning. *Information technology, learning, and performance journal*, 23(1), 35-44.
13. Valentine, D. (2002). Distance learning: Promises, problems, and possibilities. *Online journal of distance learning administration*, 5(3). URL: <https://www.westga.edu/~distance/ojdla/fall53/valentine53.html> (Дата звернення: 26.10.2020).

REFERENCES:

1. Dy`stancijna shkola "Dzherelo" zaproshuye do 1-11 klasiv (2020) [Distance school "Dzherelo" invites to grades 1-11]. Retrieved from: <https://cdo.org.ua/> (in Ukrainian).
2. Karpenko, M. (2014). Rozvy`tok dy`stancijnogo navchannya yak vidpovid` na suchasni vy`kly`ky` dlya Ukrayiny` [Development of distance learning as a response to modern challenges for Ukraine]. *Strategichni priory`tety`. Nacional`ny`j insy`tut strategichny`x doslidzhen – Strategic priorities. National Institute for Strategic Studies*. № 4 (33). pp. 102–108 (in Ukrainian).
3. Marusei, T., & Bilyk, T. (2018). Cuchasni tendenciyi rozvy`tku dy`stancijnoyi osvity` v Ukrayini [Current trends in the development of distance education in Ukraine]. *Science, Research, Development. Educator*. 8. 14-17 (in Ukrainian).
4. Nalyvaiko, O. (2017). Dystantsiine navchannia: sutnist ta osoblyvosti [Distance Learning: Essence and Features]. *Pedahohichniy almanakh – Pedagogical almanac*, 36, 75-81 (in Ukrainian).
5. Nalyvayko O., Vakulenko A., Zemlin U. (2020, November 19-20). Porivnyal`na kharakterystyka klasychnoho dystantsiynoho navchannya ta yoho pidvydiv na prykladi vykladannya u zakladakh zahal`noyi seredn`oyi osvity [Comparative characteristics of classical distance learning and its subspecies on the example of teaching in general secondary education]. Paper presented at All-Ukrainian scientific-methodical conference "Theory and practice of implementation of modern pedagogical methods and technologies in education" Dedicated to the 170th anniversary of the Department of Pedagogy. Kharkiv. (in Ukrainian).
6. Official YouTube channel of Distance School "Dzherelo" (2020). dystantsiynoyi shkoly "Dzherelo" pro dystantsiynu osvitu [Director of the distance school "Dzherelo" on distance education]. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=AWGQYf9so5U> (Access date: 26.10.2020) (in Ukrainian).
7. Official site Distance School "Dzherelo"(2020). Dystantsiyna shkola №1 v Ukrayini [Distance school №1 in Ukraine]. Retrieved from: <https://cdo.org.ua/> (Access date: 15.11.2020) (in Ukrainian).
8. Official site of the Ministry of Education and Science of Ukraine (2020). Vidpovidi na Top-15 nayposhyrenishykh zapytan' bat`kiv pro indyvidual`nu formu navchannya v shkoli – roz`yasnennya MON. [The answers to the Top 15 most common questions of parents about the individual form of education at school – an explanation from the Ministry of Education and Science]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/en/news/vidpovidi-na-top-15-na-jposhyrenishih-pitan-batkiv-pro-individualnu-formu-navchannya-v-shkoli-roz-yasnennya-mon> (Access date: 08.10 .2020) (in Ukrainian).
9. Official site of the Education Center "OPTIMA"(2020). Dystantsiyna zahal`noosvitnya shkola (1-11 klasy) [Distance secondary school (K 1-11)]. Retrieved from: <https://optima.school/> (Access date: 26.10.2020) (in Ukrainian).
10. Petkova Yu (2015). Istoriya razvitiya distantsionnogo obrazovaniya. polozhitel`nyye i otritsatel`nyye storony MOOC [History of the development of distance education. positive and negative aspects of MOOC]. *Successes of modern natural science*. No. 3. 199-204 (in Russian).
11. Galusha, J. M. (1997). Barriers to learning in distance education. *Interpersonal Computing and Technology: An Electronic Journal for the 21st Century*, 5(3/4), 6–14 (in English)
12. Harting, K., & Erthal, M. J. (2005). History of distance learning. *Information technology, learning, and performance journal*, 23(1), 35-44 (in English).
13. Valentine, D. (2002). Distance learning: Promises, problems, and possibilities. *Online journal of distance learning administration*, 5(3). Retrieved from:<https://www.westga.edu/~distance/ojdla/fall53/valentine53.html> (Access date: 26.10.2020) (in English).

Наукове видання

Наукові записки кафедри педагогіки

Українською, російською та англійською мовами

Випуск 47, 2020

Технічний редактор – *Шведова Я. В., канд. пед. н., доц., м. Харків, Україна.*

Підписано до друку 30.11.2020. Формат 60x84/8.
Папір офсетний. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 8,95 Обл.-вид. арк. 11,18. Наклад 100 пр.
Ціна договірна

61022, Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Надруковано Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
61022, Харків, майдан Свободи, 4, тел. +380-057-705-24-32
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09